

DIE GESKIEDENIS VAN DIE STELLENBOSCH LIBERTASKOOR EN SY BYDRAE TOT 'N MULTIKULTURELE MUSIEKLEWE

DELINA LOMBAARD

**Die tesis word ingelewer ter gedeeltelike voltoening aan die vereistes vir die graad van
Magister in die Musiek aan die Universiteit van Stellenbosch**

Departement: Musiek

Fakulteit Lettere en Sosiale Wetenskappe

Studieleier: Prof. W. Lüdemann

3 Maart 2008

VERKLARING

Deur hierdie tesis elektronies in te lewer, verklaar ek dat die geheel van die werk hierin vervat, my eie, oorspronklike werk is, dat ek die outeursregeienaar daarvan is (behalwe tot die mate uitdruklik anders aangedui) en dat ek dit nie vantevore, in die geheel of gedeeltelik, ter verkryging van enige kwalifikasie aangebied het nie.

Handtekening: .....

Volle Naam: .....

Datum: .....

OPSOMMING

Die Libertaskoor beklee 'n buitengewone plek in die Suid-Afrikaanse koorgesiedenis, veral in die Wes-Kaap. Die navorsing oor dié koor word hier aangebied in die vorm van 'n historiese studie, wat chronologies aanteken hoe 'n polities-geïnspireerde tydelike massakoor in 1987 gelei het tot die Libertaskoor se stigting in 1989 en hoe die koor se geskiedenis verder verloop het tot aan die einde van 2006. Die eerste drie hoofstukke beskryf hoogtepunte wat die Libertaskoor in die eerste 17 jaar van sy bestaan (1989-2006) beleef het. Die daaropvolgende hoofstukke sluit werke in wat spesifiek vir die koor gekomponeer of verwerk is, 'n profiel van die dirigent, vraagstukke waarmee die dirigent en die koor te doen gekry het, sowel as 'n terugblik op die koor as “ambassadeur” vir Suid-Afrika.

Die dokumentering van dié veelrassige koor se geskiedenis het ook aandag gegee aan die bydrae wat die koor tot musiekontwikkeling in 'n multikulturele Suid-Afrikaanse samelewing gelewer het, asook hoe dit bygedra het tot die oortuiging dat musiek sosiale en kulturele grense kan oorskry. Die koor se bydrae tot die bevordering van multikulturele kooruitvoerings word ook op skrif gestel. Die navorsing dek inheemse Suid-Afrikaanse musiek wat die koor uitgevoer het, sowel as nuwe koorwerke wat deur die koor aangevoer en vir die eerste keer uitgevoer is. 'n Seleksie van programme wat die koor in dié tyd gesing het, word ook ingesluit.

ABSTRACT

The Libertas Choir occupies an exceptional place in the history of choral music in South Africa, especially in the Western Cape. The research on this choir is presented here in the form of a historical study, tracing the details chronologically from a politically inspired mass choir in 1986 to the founding of the Libertas Choir in 1989, and then following its history until the end of 2006. The first three chapters contain highlights of the first 17 years (1989-2006) while the subsequent chapters contain compositions specifically composed or arranged for the choir, a profile of the conductor, issues that the choir faced as well as an insight into the choir as “ambassador” for South Africa.

Documenting the history of this multiracial choir in South Africa, the thesis includes an account of the contribution the choir has made to the development of music in a multicultural society as well as how it has fostered the belief that music sets no social or cultural boundaries. This study also documents the choir’s contribution to the development of multicultural choir performances. The research covers indigenous South African music that has been performed by the choir, as well as new compositions and choral arrangements that were instigated and disseminated by the choir. A selection of programmes sung by the choir during this time is included.

OPGEDRA AAN

Johan en Louwina de Villiers

en

alle Libertaskoor-lede – van die verlede, die hede en die toekoms

BEDANKINGS

Eerstens bedank ek my studieleier, prof. Winfried Lüdemann, vir sy akademiese leiding en navorsingsvoorstelle.

My dank ook aan die volgende:

Johan en Louwina de Villiers vir die beskikbaarstelling van die dirigent se dagboekies waaruit waardevolle datums van optredes verkry is, asook ander materiaal.

Almal met wie ek onderhoude gevoer het vir hul konstruktiewe bydrae tot die navorsing. Hulle bydraes was meer as wat ek gevra het.

Oud- en huidige koorlede vir allerlei bydraes soos plakboeke, foto-rekords, programme en briewe.

'n Spesiale woord van dank aan Hans Oosthuizen vir die taalversorging.

TREFWOORDE VIR DIE TESIS

Diversiteit

Invloed

Klankkleur, nuwe

Kleurgrense, oor

Koor

Kultuurgrense, oor

Libertas

Multikultureel

Musiek

Stellenbosch

Transnet

Veelrassig

Versoening

Vroue vir Suid-Afrika

Wes-Kaap

FOTO'S VAN DIE KOOR

Fig. 1 Die Libertaskoor voor die Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch (datum onbekend)

Fig. 2 Die Transnet Libertaskoor, 1997

Fig. 3 Die Stellenbosch Libertaskoor in die Reichstag, Berlin in 2004

Fig. 4 Die Stellenbosch Libertaskoor, 2006

INHOUDSOPGAWE

HOOFSTUK 1: INLEIDING	1
1.1 Motivering vir die studie.....	1
1.2 Doel van die studie.....	1
1.3 Bronne.....	3
1.4 Navorsingsmetode.....	3
1.5 Spesifieke probleme met die studie.....	4
1.6 Struktuur van die studie	4
HOOFSTUK 2: DIE STIGTING VAN DIE LIBERTASKOOR	6
2.1 Ontstaan van die Libertaskoor in 1989	6
2.2 Heel eerste optredes van die Libertaskoor.....	8
2.3 Die Libertaskoor in 1990.....	9
2.4 Onstaan van die Transnet-borgskap in 1991.....	11
HOOFSTUK 3: KONSOLIDASIE VAN DIE LIBERTASKOOR.....	14
3.1 Transnet Libertaskoor in 1992.....	14
3.2 Die Transnet Libertaskoor in 1993	15
3.3 Die Transnet Libertaskoor in 1994	16
3.4 Die Transnet Libertaskoor in 1995	17
3.5 Transnet se Europese sake-konserttoer in 1996, en die koor kry 'n eie grondwet.....	18
3.6 Die Medi-Clinic borgskap in 1997	19
3.7 Toer na België 1998.....	20
3.8 Hegter bande met die Universiteit van Stellenbosch en 'n VSA-toer in 1999.....	21
HOOFSTUK 4: VOORTBESTAAN AS DIE STELLENBOSCH LIBERTASKOOR	26
4.1 Die jaar 2000	26
4.2 Toer na Duitsland in 2001.....	26
4.3 'n Nuwe werk word in 2002 vir die koor beplan	27
4.4 Kore in Ohio leer nog nuwe Suid-Afrikaanse klanke.....	27
4.5 Toer na Nederland en Duitsland in 2004.....	29
4.6 Nuwe kleredrag vir die koor in 2006.....	31

HOOFSTUK 5: WERKE SPESIFIEK VIR DIE LIBERTASKOOR GEKOMPONEER OF VERWERK, OF WAT DEUR DIE KOOR VIR DIE EERSTE KEER UITGEVOER IS	32
5.1 Inleiding.....	32
5.2 Dirkie de Villiers	32
5.3 Pieter de Villiers	33
5.4 Marthie Driessen	33
5.5 Marsha du Toit en Lizette Murray	34
5.6 Lungile Jacobs Ka-nyamezele	36
5.7 Chris Lamprecht.....	45
5.8 Theresa Loock.....	45
5.9 J. Gerhard Niemand	46
5.10 Cecil Peters.....	48
5.11 Roelof Temmingh.....	49
5.12 Awie van Wyk en Lizette Murray.....	51
5.13 Opsomming	52
HOOFSTUK 6: 'N PROFIEL VAN DIE DIRIGENT	54
6.1 Johan de Villiers.....	54
6.2 Johan de Villiers en die Libertaskoor	54
6.3 Toekennings aan die Libertaskoor.....	56
6.4 De Villiers en inheemse musiek.....	56
HOOFSTUK 7: DIE VRAAGSTUKKE WAARMEE DIE KOOR SE DIRIGENT EN BESTUUR TE DOEN GEKRY HET BINNE 'N MULTIKULTURELE OMGEWING	59
7.1 Kulturele diversiteit.....	59
7.2 Resensies oor die Libertaskoor.....	61
7.3 Probleme met intonasie, stemproduksie en ritme.....	69
HOOFSTUK 8: TERUGBLIK OP DIE KOOR AS “AMBASSADEUR” VIR SUID-AFRIKA, 1996-2006.....	74
HOOFSTUK 9: DIE KOOR SE NAAM EN KLEREDRAG	77
9.1 Hoe die koor sy naam gekry het.....	77
9.2 Die keuse van kleredrag vir die koor.....	77
HOOFSTUK 10: VERWERKING VAN DIE KOOR SE STATISTIEKE	81

BRONNELYS/BIBLIOGRAFIE	83
Gepubliseerde bronne	83
Materiaal in outeur se persoonlike argief	100
BYLAE 1.....	107
Multikulturele konsertprogramme van die Libertaskoor.....	107
BYLAE 2.....	120
Libertaskoor-optredes vanaf 1989 tot die einde van 2006	120
BYLAE 3.....	138
Uitvoerings deur die Libertaskoor met orkes en soliste.....	138
BYLAE 4.....	142
Opnames van die Libertaskoor in die SABC se klankargief.....	142
BYLAE 5.....	149
Opnames van die Libertaskoor in die SABC se televisie-argief.....	149
BYLAE 6.....	151
Opnames van die Libertaskoor in KYKNET se televisie-argief	151
BYLAE 7.....	152
Video's en DVD's wat van die Libertaskoor in die buiteland gemaak is	152
BYLAE 8.....	153
Kompakskyf-opnames van die Libertaskoor.....	153
Waar die Libertaskoor op kompakskyf gevind kan word (Sabinet)	154
BYLAE 9.....	155
Die grondwet van die Libertaskoor, saamgestel in 1996	155
BYLAE 10.....	157
Hulp verleen aan histories agtergeblewe gemeenskappe en andere	157
Optredes ten bate van gemeenskapsprojekte.....	157

FOTO'S VAN DIE KOOR

Fig. 1 Die Libertaskoor voor die Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch.....	i
Fig. 2 Die Transnet Libertaskoor, 1997.....	i
Fig. 3 Die Stellenbosch Libertaskoor in die Reichstag, Berlyn in 2004.....	ii
Fig. 4 Die Stellenbosch Libertaskoor, 2006.....	ii
Fig. 6 Die Libertaskoor in etniese kaftans, 1997.....	78
Fig. 7 Nuwe kleredrag in 2006	79

HOOFSTUK 1: INLEIDING

1.1 Motivering vir die studie

Weens die koor se pioniersrol in die aanbieding van multikulturele programme behoort sy geskiedenis opgeteken en bewaar te word. Die skrywer van hierdie tesis was 'n stigterslid van die koor, met eerstehandse kennis van al die koor se vroeë wedervaringe, en is dus besonder goed geplaas om dié taak te vervul. Sy is die eerste om so 'n taak oor dié koor aan te pak. Die 17 jaar lange bestaan van die koor is lank genoeg om so 'n studie te regverdig.

1.2 Doel van die studie

Die Libertaskoor is in 1989 gestig, vyf jaar voor die eerste algemene demokratiese verkiesing van 1994. Die politieke en kulturele omwentelings van daardie jare en die geleidelike vestiging van 'n multikulturele Suid-Afrikaanse samelewing word dus ook weerspieël in die koor se musiek en in sy menseverhoudinge.

Daar sou beweer kon word dat die koor toe 'n mikrokosmos verteenwoordig het van die spanninge, maar ook die uitdagings, wat in die breër samelewing afgespeel het. Dít is wat die Libertaskoor van ander kore onderskei en daarom is dit van besondere belang dat hierdie unieke koor se geskiedenis opgeteken word en sy baanbrekerswerk ten opsigte van koormusiek in diverse kulturele style geëvalueer word.

Die basis waarop die koor funksioneer, en wat terselfdertyd ook die onderliggende standpunt vir hierdie studie vorm, is dat menslike, kulturele en politieke verskille oorbrug kan word deur 'n verbintenis om koormusiek gesamentlik uit te voer. Deur die jare heen het hierdie koor se lede en hul gehore ervaar dat musiek mense oor grense heen nader aan mekaar bring en met mekaar verbind.

Dié studie poog om die koor se geskiedenis tot aan die einde van 2006 op skrif te stel en 'n indruk te gee van die multikulturele programme wat gehore deur dié koor beleef het. Die besonderse bydraes van Suid-Afrikaanse komponiste tot die koor se repertorium word ook bespreek. Dit alles het daartoe bygedra dat die Libertaskoor kon groei tot een wat die volle spektrum van Suid-Afrika se kulturele diversiteit weerspieël. Die dirigent het met sy programkeuses doelbewus gepoog om inheemse Suid-Afrikaanse musiek in Suid-Afrika én die buiteland bekend te stel. Dit is moontlik gemaak deur die groot verskeidenheid toere wat in Suid-Afrika en na die buiteland onderneem is.

Ná 1991 het bruin en swart mense na konsertsale in voorheen wit stads- en dorpsgebiede gegaan wat in die verlede vir hulle buite perke was. Op sy beurt het die koor ook gereeld gesing op plekke wat voorheen slegs vir swart en bruin mense bedoel was. Daarom skryf 'n stigterslid van die koor terugskouend: "Die Libertaskoor sing musiek wat mense se harte heelmaak" (Leuvennink, 2006: 58-59).

By 'n studie van hierdie aard kom die navorser noodgedwonge voor twee belangrike vrae te staan:

1. Waarin lê die belangrikheid van die Libertaskoor, wat navorsing vir 'n magistertesis regverdig? Daar is tog baie kore in Suid-Afrika wat op 'n ewe hoë standaard koorsang beoefen. En daar is immers ook ander kore wat 'n gemengde samestelling het. Die antwoord moet dus nie net gesoek word in die feit dat die Libertaskoor die eerste veelrassige volwasse koor in Suid-Afrika was wat koorsang op 'n hoë vlak beoefen het nie, maar dat die koor oplossings gevind het vir die probleme (sosiaal en musikaal) wat normaalweg by so 'n onderneming opduik en wat rigtinggewend was. Hierdie probleme en oplossings vorm dus die belangrikste deel van die hieropvolgende ondersoek.

Die koor het daarin geslaag om 'n simbool te word vir wat op die terrein van sosiale en kulturele versoening moontlik is, nie net in die oë van die Suid-Afrikaanse publiek nie maar ewe veel in dié van die talle buitelanders wat aan die koor en sy musiek blootgestel is en onder die indruk gekom het van die aansteeklike geesdrif wat hulle deur hul koorsang oordra.

2. Word aanvaar dat 'n studie soos hierdie geregverdig is, ontstaan die vraag op watter wyse die koor se aktiwiteite vir navorsing toeganklik is en tasbare neerslag gevind het in 'n vorm wat samehangend en objektief beskryf kan word en krities geëvalueer kan word. Die bronnebeskrywing hieronder gee uitsluitel oor die aard van die materiaal wat vir die doel van die studie versamel en ontgin is.

Van die verskeie moontlikhede wat hulle voordoën om die koor se diverse aktiwiteite in 'n samehangende vorm te plaas, is die chronologiese model gekies. Die implikasies van hierdie model vir die struktuur van die tesis word eweneens hieronder uiteengesit. Al is die beskrywing wat oor die volgende 60 of meer bladsye aangebied word noodwendig gedetailleerd, moet dit gelees word teen die agtergrond van die navorsingsprobleem soos dit hier uiteengesit word.

1.3 Bronne

Omdat dit die eerste keer is dat daar oor die Libertaskoor navorsing gedoen word, is al die bronne primêr. Die eerste en belangrikste bron in hierdie studie is die materiaal wat deur die koorlede en oudkoorlede bewaar is. Ook die dirigent het sy persoonlike versameling materiaal beskikbaar gestel. Beide sluit programme in asook mediaknipsels soos koerantresensies, -berigte, -briewe en -artikels. Ook persoonlike briewe en fakse (hoofsaaklik aan die dirigent en sy vrou), CD's, DVD's en bandopnames is beskikbaar gestel. 'n Baie belangrike bydrae tot die bronnelys was die dirigent se persoonlike dagboekies, waarin die optredes en werke wat gesing is, aangeteken is. Die koorbestuur het ook notules van vergaderings beskikbaar gestel. Vanaf die internet is koerantberigte, briewe en resensies verkry. Daar was heelwat elektroniese inligting in die vorm van koerant- en tydskrifuitknipsels, -resensies en -berigte oor die koor se optredes en CD-vrystellings op die internet (SABINET, SA Media en SACat) beskikbaar.

Tot dusver bestaan daar geen belangrike sekondêre literatuur oor die koor nie.

Ander primêre bronne was onderhoude met komponiste asook lede en oudlede van die koor. Bronne in die vorm van persoonlike versamelings van individue buite die koor en ook radio-onderhoude wat op kasset vasgelê is, is ook gebruik. *Liberi*, die koor se eie koerant, het ook belangrike inligting verskaf.

1.4 Navorsingsmetode

'n Deeglike voorafgaande literatuurstudie van die onderwerp is gedoen nog voordat enige koorlede genader is vir materiaal in hul besit vanaf die ontstaan van die koor in 1989 tot aan die einde van 2006. Sodanige persoonlike versamelings is gefotostateer en chronologies gerangskik. Weens die vertroulikheid van die dagboekies het die dirigent self die datum- en ander besonderhede hieruit neergeskryf sodat alles presies in hierdie studie gedokumenteer kon word.

Ook programme in die besit van koorlede is versamel – wat in beeld voorbeelde verskaf van wat die koor die afgelope 17 jaar gesing het. Onderhoude is gevoer met van die komponiste en verwerkers van koormusiek vir die koor om sodoende hul bydrae tot die koor se multikulturele musiek vas te stel. Van dié verwerkers het skriftelike bydraes verskaf.

Onderhoude is ook gevoer met die dirigent en koorbestuurder, sowel as met die huidige koorvoorsitter. Koerantresensies is ingesluit sodat 'n objektiewe beeld van die koor geskep kon word. Die groot hoeveelheid inligting is deeglik oor en weer gekontroleer, geëvalueer en, waar van toepassing, in die lig van stawende inligting geïnterpreteer.

1.5 Spesifieke probleme met die studie

Die Libertaskoor het sy ontstaan gehad nog voordat die apartheidera tot 'n einde gekom het. Die politieke omwentelinge van dié oorgangsjare word in hierdie tesis met groot omsigtigheid gehanteer om kleinlike politiekery sover moontlik te vermy. En juis omdat die skrywer self as 'n stigterslid in die koor gesing het, daarna steeds 'n lewendige belangstelling in die koor behou het en baie respek het vir wat reeds deur die koor bereik is, het sy hierdie studie met soveel omsigtigheid en objektiwiteit as moontlik probeer hanteer.

Daar is nie in die eerste 17 jaar van die koor se bestaan 'n poging aangewend om 'n argief op te bou nie. As daar in dié tyd sistematies rekord gehou was, sou dit veel makliker gewees het om die inligting vir hierdie studie in te samel en op te teken. Dit sou goed wees as enige koor van hierdie kaliber uit die staanspoor uit 'n argief skep en alle materiaal oor die betrokke koor bewaar.

Die eerste tien jaar van die koor se bestaan (tot 1999) is opgeteken uit koerant- en ander mediamateriaal asook uit die koor se koerant, *Liberi* (1994 en 1999). Die briewe wat ná 2000 aan die dirigent en sy vrou self gerig is, is nie bewaar nie, weens die gebrek aan 'n bewaringsplek. Dit skep 'n leemte in die geskiedskrywing van die koor.

Die vryskutjoernalis Jacqueline Leuvennink word baie in die tesis aangehaal. Die rede daarvoor is dat sy as 'n stigterslid met 'n volgehoue belangstelling in die koor eerstehandse kennis van gebeurtenisse en gevoelens in die koor het.

1.6 Struktuur van die studie

Die grootste uitdaging in die te boekstelling van die groot hoeveelheid los inligting was die vraag oor hoe om 'n sinvolle struktuur te vind. Om 'n verhalende lyn te vestig wat aan die een kant ten nouste op die bronmateriaal berus maar aan die ander kant nie daardeur oorweldig word nie, en om nogtans so veel feitelike gegewens as moontlik in die studie op te neem, is daar besluit om die tesis in twee dele te verdeel:

- die eerste deel (hoofstukke 1 tot 3) gee die koor se geskiedenis in 'n verhalende dog kritiese trant weer.
- die tweede deel bestaan uit 'n aantal bylaes wat 'n groot deel van die versamelde inligting in lysvorm bewaar.

Daar word gehoop dat hierdie struktuur in gelyke mate aan die vereistes van lesenswaardigheid en aan wetenskaplikheid reg laat geskied. Die eerste drie hoofstukke bevat die hoogtepunte wat die koor oor die afgelope 17 jaar beleef het. Dit bevat ook beskrywings van die veranderinge wat in dié tyd geskied het. Vir 'n meer objektiewe opvatting word koerant- en tydskrifresensies ook ingesluit – wat 'n balans skep tussen die positiewe terugvoering van die dirigent teenoor die breër opvatting van die publiek in Suid-Afrika en die buiteland.

HOOFSTUK 2: DIE STIGTING VAN DIE LIBERTASKOOR

2.1 Ontstaan van die Libertaskoor in 1989

Die Libertaskoor se ontstaan was 'n direkte uitvloeisel van destydse gebeure in Suid-Afrika. Weens die politieke situasie wat in die land ontstaan het, het die regering “op 20 Julie 1985, 'n noodtoestand afgekondig wat vyf jaar later eers opgehef is” (Cameron, 1991: 319).

'n Aantal vroue het in Stellenbosch onder die indruk van hierdie gebeure besluit om die vereniging 'Vroue vir Suid-Afrika' (VVSA) te stig. 'n Artikel in *De Kat* beskryf die VVSA se ontstaan as volg:

“In Junie 1986 vergader sowat 60 vroue uit alle bevolkingsgroepe vir die stigting van Vroue vir Suid-Afrika (VVSA), 'n multi-kulturele, nie-politiese beweging geskoei op Christelike beginsels. Hul strewe: om te help bou aan 'n toekoms waarop almal kan hoop; waarvoor almal bereid sal wees om te werk. In dieselfde tyd besluit 'n groepie swart mense in Mfuleni in die Kaap onder leiding van ds. Eddie Scheffler dat hulle ook iets moet doen omtrent die uitsigloosheid en bitterheid wat wyer om hulle uitkring. Hulle wil die kerkkoor as beginpunt gebruik om na buite uit te reik. Twee wit NG gemeentes kom van hul behoefte aan 'n bussie en koordrag te hore – en binne drie maande kan hulle begin optree” (Leuvennink, 1990: 72).

Uit 'n onderhoud met mev. Cecile Kotzé, wat die sameroeper van die VVSA in die Wes-Kaap was, blyk dat hulle die VVSA hier wou bekendstel en gewonder het hoe hulle dit skouspelagtig kon doen. “Iets wat mense se harte sou raak!” (Kotzé, 2007). 'n Massakoor is in 1987 bymekaargeroep. *Die Burger* berig dat Johan de Villiers op 17 Maart 1987 'n veelrassige koor van 250 lede by 'n massasaamtrek van die VVSA in die DF Malan Gedenksentrum op Stellenbosch gedirigeer het (Brand en Morkel, 1987). Dié konsert is op 22 Maart in die Endlersaal, Konservatorium, Universiteit van Stellenbosch, herhaal. Volgens 'n berig in *Die Burger* is daar, “slegs 6 oefensessies gehou en die eerste was op Donderdagaand, 5 Februarie, op Stellenbosch” (*Die Burger*, 1987, 28 Januarie).

Mev. Kotzé het nie net die massakoor geïnisieer nie, sy wou ook graag een vestig wat die boodskap van versoening meer blywend kon uitdra. Volgens haar het Suid-Afrika se beeld in die buitewêreld nie goed gelyk nie. Die oogmerk vir die ontstaan van so 'n koor sou wees om harte te verander en te wys dat Suid-Afrikaners wel wil saamwerk en vir mekaar omgee. In 'n brief gerig aan die Pepcor-groep het Kotzé verduidelik dat sy “glo dat so 'n toer baie kan bydra om die disinformasie-oorlog teen te werk wat oorsee teen Suid-Afrika gevoer word”

(Kotzé, 1989). Daar is gemeen dat so 'n koor goed gebruik kon word om aan die buiteland te wys hoeveel goedgesindheid daar tussen Suid-Afrikaners was.

Volgens 'n artikel in *De Kat* het Cecile Kotzé “die Mfuleni-koor einde 1988 onder leiding van Ray Kewana in die gemeente [Stellenbosch-Sentraal] hoor sing” (Leuvennink, 1990, November: 73). Sy het haar man, prof. Dirk Kotzé versoek om prof. Johan de Villiers “te nader om 'n uitgesoekte veelrassige koor te stig om oorsee te gaan” (Kotzé, 2007). De Villiers het ingestem en so het Suid-Afrika se eerste multikulturele koor wat uit volwassenes saamgestel is op Stellenbosch ontstaan – in 'n tyd toe die landspoliteiek uiters onstuimig was.

Die vraag ontstaan: waarom die aanvanklike oogmerk met die koor om 'n versoeningsboodskap in die buiteland oor te dra – en nie in Suid-Afrika nie? Kon die voorgestelde oorsese toer meer en beter sangers lok om in die koor te sing? Onderhoude met enkele van die koor se vroegste lede het uiteenlopende reaksies op dié vraag opgelewer.

'n Wit koorlid, Louisa Love, sê sy het geweet dat die VVSA die koor wou stig om oorsee te gaan. Sy het dit as 'n “geleentheid gesien om mense van ander kulture van naderby te leer ken en met 'n toer leer jy mense werklik beter ken” (Persoonlike mededeling, 2007, 21 Julie).

'n Bruin koorlid, Leon van Rede, wat in 1990 aangesluit het en nog steeds 'n koorlid is, sê hy het aansoek gedoen omdat hy van die koor se visie gehou het. Hy sê hy het verstaan dat De Villiers 'n “geleentheidskoor” vir 'n projek van die VVSA moes saamstel, en voeg by: “die oorsese toer kon 'n trekpleister gewees het, maar die geld was nie daar nie en dit was nie eers vir De Villiers en die koorlede 'n opsie nie” (Persoonlike mededeling, 2007, 21 Julie).

Die eerste oudisies vir die Libertaskoor was op 14,15 en 16 Maart 1989. Uit 150 aansoekers kies De Villiers “sy 70 ‘liberi’, 'n woord met twee betekenis: *die bevryders* en *al die kinders uit een gesin*” (Leuvennink, 1990, November: 74).

Die eerste oefening was op 13 April 1989 in die Fismersaal, Konservatorium, Stellenbosch. Die koor oefen daarna een maal per week op Donderdagaande halfagt tot tienuur. Elke kooroefening begin met 'n singende gebed *Alle oë wag op U, o Here* (Heinrich Schütz). Die enkele samebindende faktor in die koor was van die begin af Christenskap. Dit het die verklaarde basis gevorm waarop die koor sy onderlinge menseverhoudings, sy openbare versoeningsrol en selfs sy repertoire gebaseer het. Voor elke optrede word een van die koorlede gevra om 'n kort gebed te doen voordat die koor op die verhoog op gaan.

Die koor se vroegste strewe na die uitlewing van sy bestaansdoelwit blyk uit *Liberi '99*: “Die eerste kooroefenkamp is gehou op 12 tot 14 Mei 1989 te Tricelle, Stellenbosch. Die mense is nog baie vreemd vir mekaar. Ds. Eddie Scheffler hou ’n praatjie oor hoe om vertrouwd te raak met kulture wat vir mekaar vreemd is” (*Liberi* 1999: 4).

Op die *Stigting vir bemagtiging deur Afrikaans* se webwerf skryf Leuvennink die volgende:

“Ons eerste naweek-koorkamp was in Mei 1989 op die walle van die Eersterivier. Bedags het die ongeveer sewentig sangers, baie bewus van mekaar se andersheid, sy aan sy gespook om die note in ons kele te laat pas. Snags het ek, half oorweldig deur die dag se wolk van indrukke en klank, lê en luister na die swart vroue se rustige laatnaggelats met die kenmerkende tongklap wat vir ons terselfdertyd so bekend en so vreemd was. En gewonder waarheen hierdie pad, so sonder enige bestaande bakens, ons sou lei” (Leuvennink, 1999: www.afrikaans.com).

Volgens ’n artikel in die *Nuwe Voorligter* was daar aan die begin niks glansryk aan die koor nie. “Die blanke lede is skeef aangekyk en die swart lede se motorbande is stukkend gesny. Die krag van ons koor was egter, en is trouens nou nog, ons liefde vir musiek en ons geloof in God, sê prof. de Villiers” (Malan, 1998: 42-43). Hier word verwys na lede van die onderskeie koorlede se eie gemeenskappe.

2.2 Heel eerste optredes van die Libertaskoor

Die koor se eerste optrede is op hande en eenvormige koordrag moet inderhaas aangeskaf word. Die eerste optrede is op 13 Augustus 1989 tydens ’n aanddiens in die NG gemeente Vredelust in Bellville, met een van die gemeentepredikante, ds. Leon Oosthuizen, as prediker en Zorada Temmingh van Stellenbosch wat gevra word om as orrelis op te tree.

So beskryf ’n artikel in *De Kat* ds. Scheffler se baie belangrike rol in die koor se ontstaansjaar: “Ds. Scheffler, wat sy pa ‘se voetspoor gevat het’ (40 jaar in die Mfuleni-bediening), vertel: ‘Daardie tyd sien ons letterlik die buitebande rondom ons brand. Maar te midde van die moontlikheid van viktimasie is my mense elke Dinsdag- en Donderdagaand getrou op hul plek vir Bybelskool en *kooroefening*. Ek moes sommer self die mate vir die togas neem. Met dié lag hulle tog te lekker vir my. Ek sê toe: ‘Wat? Julle gaan nog die land vol toer.’ Toe lag hul éérs. En ek sê: ‘Lag maar, ons gaan dié boodskap van versoening nog oorsee ook uitdra’”(Leuvennink, 1990: 72).

Die koor moet in die media bekend gestel word en Johan de Villiers se vrou, Louwina, werk hard saam met mev. Minnie van der Merwe en verteenwoordigers van Vroue van Suid-Afrika op Stellenbosch om publisiteit vir die koor te verseker. Louwina verseker dat alles glad verloop en ontvang 'n honorarium vir haar bydrae (Louwina de Villiers, 2007, 5 September).

Die Libertaskoor se eerste twee volledige uitvoerings is in die Nassau-saal van die Hoërskool Grootte Schuur en by die Laerskool Eversdal. Die derde uitvoering is in die Endlersaal, Konservatorium, Universiteit van Stellenbosch. Al drie konserte is op Donderdagaande – wat met die skrywe hiervan in 2007 steeds die koor se vasgestelde oefentyd is.

In 1999 meld die *Liberi* dat: “die naam ‘**Libertaskoor**’ gekies is, na 'n wenk van Trevor du Plooy, dirigent van Kaapstad se ‘Goodwill Choristers’” (Liberi, 1999: 3).

Die koor se eerste voorsitter, tot Augustus 1990, is Loekie la Grange.

2.3 Die Libertaskoor in 1990

In die beginjare word besonder baie oor die koor geskryf. Voor elke konsert word dit gereeld in die media bekend gestel, gevolg deur gereelde berigte en resensies ná uitvoerings. Dit verseker dat die publiek kennis neem en graag die koor se optredes wil bywoon. Louwina de Villiers skryf dié baie mediabelangstelling toe aan die feit dat die koor nuut was en publisiteit daarvoor belangrik was. “Die joernaliste het ook graag oor die veelrassige koor geskryf” (Louwina de Villiers, 2006). En dit bewys dat die geheim van goeie bywoning by enige optrede, van watter aard ook al, lê in goeie publisiteit en die openbare bewusmaking van die gebeurtenis.

Daar is baie aansoeke van mense wat graag in die “nuwe Suid-Afrika” wil koor sing. In Februarie 1990 skryf Danny Fransman, aan die dirigent:

“Die eintlike rede van my aansoek om lidmaatskap van Libertaskoor te mag bekom lê diep. Vir so vêr as wat my gedagtes my kan terugvoer was daar hierdie brandende begeerte om deel te mag uitmaak van so 'n koor. 'n Koor waar daar ongeag van ras of kleur saam gewerk kan word. Saamgesmee met net hierdie een wonderlike doel. Om 'n boodskap van welwillendheid na alle volksgroepe uit te dra. Die naaste wat ek nog ooit aan hierdie doel kan kom is die gehawende stukkie koerantuitknipsel wat ek orals met my saamdra. Dit doen ek sedert hierdie berig aangaande Libertaskoor in *Die Burger* verskyn het. Dit is daarom dus my innige wens dat hierdie aansoek volle aandag sal kan geniet” (Liberi, 1994: 7).

Op 10 tot 12 Augustus 1990 word die tweede oefenkamp gehou, by die Hawekwa-kampterrein op Wellington en Christoff Pauw word as die nuwe koorvoorsitter gekies.

Op 24 Maart tree die koor op in die destydse Transvaal – hul eerste optrede buite Wes-Kaapland. Dit is 'n sukses en die gehoor in die Staatsteater in Pretoria staan spontaan op vir die Afrikaanse¹ *N'kosi Sikelel' iAfrika* (wat toe nog nie SA Volkslied-status het nie). Dié naweek word 'n keerpunt vir die koor. In *Liberi '99* is geskryf: “Die ietwat ongemaklike ‘verpligte’ geselsies van vroeër maak plek vir iets anders. Koorlede is onvoorbereid op en verras deur emosionele bande wat reeds begin ontstaan. Wie wat daar was, sal Pryslied in die Lynnwoord-kerk kan vergeet aan die einde van die naweek? Die koor staan met nat oë oor die wonderwerk van die krag van musiek” (*Liberi* 1999:4).

Die eerste naweektoer platteland toe is na die Ceres Koue Bokkeveld in Augustus 1990. In *Liberi '99* is hieroor geskryf: “Die Du Toit’s en Van der Merwes van die Bokkeveld maak kennis met die Kewanas en Letsabas van die Kaap” (*Liberi* 1999:4). Dit word die koor se beleid om elke jaar minstens een naweek op 'n plattelandse dorp op te tree. By sulke geleenthede word die koor aan huis geakkommodeer deur mense van alle gemeenskappe, en die koor probeer sorg dat alle gemeenskappe deur dié optredes bereik word.

In 1990 pak die koor vir die eerste keer 'n groot werk aan, Handel se *Messiah*. Dit word met 'n vergrote koor op 30 November in die Endlersaal op Stellenbosch uitgevoer en nog ses keer op verskillende plekke in die Skiereiland herhaal (sien Bylae 2).

Deur skenkings begin die Libertaskoor om sy konsertinkomste met behoeftige gemeenskappe en instansies te deel. In Bylae 10 word genoem watter gemeenskappe en instansies almal tot einde 2006 donasies van die koor ontvang het. *Tonight (The Argus)* het in 1990 berig: “The proceeds for the concerts will be divided equally between the CMR Centres for Seniors in Bellville, the Hugo Lamprechts Music Centre, and Women for South Africa, under whose auspices the choir performs” (*The Argus*, 1990, 20 November).

Op 17 Junie tree die koor in die Gereformeerde kerk in Kaapstad op. In die *Cape Times* is berig dat ds. Pieter Bingle gesê het dat, “the special service was held in honour of Mr. [FW] De Klerk, as it would be the last Sunday he and his family attended service at the church before Parliament went into recess [...]. He [De Klerk] found the singing ‘very touching’ and that ‘this type of singing should have started long ago’” (*Cape Times*, 1990, 18 Junie).

---

¹ Woorde deur Johan de Villiers se ouers, Dirkie en Doll, lank voor N'kosi amptelike volksliedstatus verkry het (*Liberi*, 1999).

Volgens 'n berig in *Die Burger* het pres. De Klerk in 'n dankwoord gesê: “langtermyn-stabiliteit vir 'n land met soveel moontlikhede vir vernietiging lê opgesluit in geregtigheid, geloof en naasteliefde. In God lê die heil vir die toekoms” (*Die Burger*, 1990, 18 Junie).

Dieselfde Sondagmiddag tree die koor op by “The People’s Music Festival” in die Nico Malan (nou KunsteKaap) Operahuis. Die konsert word gedeel met die Filharmoniese Sangers en die Goodwill Choristers. Graham Coote, Hoofbestuurder: Orkes en Musiek by die destydse Kruik, het gesê: “The People’s Festival is 'n uitvloeisel van Kruik se nuwe strategie om 'n wyer verskeidenheid musiek aan bestaande en nuwe teatergangers aan te bied” (*Die Burger*, 1990, 7 Junie).

So poog die koor om deur die kunste brûe te bou tussen die verskillende kulture in Suid-Afrika. Op Saterdagmiddag 8 Desember 1990 word Johan de Villiers volgens 'n berig in *Die Burger* aangewys as Brugbouer van die Jaar vir die organisasie Vroue vir Suid-Afrika op Stellenbosch. Hy ontvang 'n oorkonde van die organisasie se nasionale voorsitter, mev. Jenny Malan (*Die Burger*, 1990, 10 Desember).

2.4 Onstaan van die Transnet-borgskap in 1991

Transnet het kennis geneem van die koor se missie en bied 'n borgskap aan. Terwyl die koor van 12 tot 14 April 1991 'n oefenkamp hou om die jaar te begin, weer by Hawekwa, Wellington, voer De Villiers samesprekings met adv. Esté Becker vergesel van 'n vroue-afvaardiging van Transnet. Hulle bied vir die koor 'n borgskap van vyf jaar aan – sodat Vroue vir Suid-Afrika, ná hul aanvanklike ondersteuning, kan terugstaan.

Die Burger berig oor dié borgskap: “Transnet het kennis geneem van die koor se missie en vereenselwig hulle met sy doelstellings. Dit is die begin van 'n borgskap wat 5 jaar duur. Die borgskap geskied onder die vaandel van die Unisa-Transnet-musiekstigting.² Transnet sê in 'n verklaring hy borg die koor omdat hy hom vereenselwig met die 'boodskap van welwillendheid wat die Libertas-koor in die nuwe Suid Afrika wil oordra” (*Die Burger*, 1991, 30 April).

Die *Sunday Star Review* berig: “Because Transnet associates itself with the message of goodwill conveyed by the choir it has decided to take it under its cultural wing and support it financially. Says Transnet chairman Marius de Waal: ‘Like many other companies, Transnet

---

²Unisa het uit erkenning vir die ruim finansiële steun wat Transnet vir die internasionale musiekkompetisies en vir die Musiekstigting beskikbaar stel vir Transnet uitgenooi om 'n vennoot te word: só het die Unisa Transnet Musiekstigting in Julie 1990 tot stand gekom.

regards it as a duty to repay society for enabling it to perform satisfactorily. In recognition, the company is involved in a number of sponsorships mainly supportive of art and culture [...]. 'In view of the dynamic process of change currently experienced in South Africa, Transnet recognises its responsibility as a concerned corporate citizen to assist in the enormous task of educating and reconciling South Africans', adds Friedel Mulke, group manager, public relations" (Gray, 1991).

Die koorvoorsitter, Christoff Pauw, skryf later: "Transnet het hom met die koor se strewes vereenselwig en die koor genader met 'n borgskap. Daardeur wou Transnet op welluidende manier wys watter opbrengs 'n belegging in mense kan bring, eerder as in oorhoofse administratiewe strukture en fisiese bates" (Pauw, 1999: 2).

Vyf jaar later skryf dr. Anton Moolman, besturende direkteur van Transnet, in die Europese konsertprogram van die Transnet Libertaskoor:

"We at Transnet are proud of our association with the arts and are committed to playing our part in developing the cultural life and aspirations of the artistic community – from the training and development of artists and audiences, to the honing of arts and culture management within South Africa. With these business performances of the Transnet Libertas Choir in Europe, we celebrate our pride of nation in cultural diversity" (Konsertprogram van die Transnet Libertaskoor se Europese Saketoer 1996).

Weens die borgskap is daar meer geld. Louwina de Villiers kan nou teen vergoeding die voltydse bestuurder word. Die koor se naam verander na die Transnet Libertaskoor.

Transnet betaal vir die koor se reis na die Grahamstad Kunstefees, asook na Durban en vandaar na Pretoria en Johannesburg. Die borgskap maak dit ook vir die koor moontlik om die *Requiem* van Mozart uit te voer, in die 200ste herdenkingsjaar van die komponis se dood. Die gedagte dat die krag van musiek "harte kan heelmaak" (Leuvenink, 2006: 58-59) laat mense nou toustaan om die koor te hoor sing.

Onmiddellik ná die uitvoering in Grahamstad reis die koor Durban toe met 'n deurnag-busrit deur Transkei. Daar aangekom, gaan die koor reguit verhoog toe vir 'n uitvoering in die stadsaal saam met die Durbanse Mannekoor onder leiding van John Pauw. Maar daar is "tandkry probleme met reëlings. Boodskap van die gashere: die witmense gaan tuis by die Technikon, die nie-witmense elders. Ononderhandelbaar vir koor – dan sny ons liewers Durban uit – gashere aanvaar die nuwe gang van sake en vordering is gemaak. Toer eindig

met uitvoerings van Mozart Requiem [sic] te Johannesburg (Katolieke Kerk) en Pretoria (Musaion)” (*Liberi* 1999: 4).

In dié jaar word die koor se bydrae tot kultuurverryking in die Wes-Kaap met ’n prys bekroon. Volgens *Die Burger* ontvang Johan de Villiers die Wes-Kaaplandse Streekraad van Kultuursake se merieteprys vir uitmuntende kultuurdiens in dié provinsie. Dit word in die Ou Stadshuis in Kaapstad aan hom oorhandig deur mnr. Koos Albertyn, ministeriële verteenwoordiger, met die Libertaskoor wat ’n kort uitvoering gee het (*Die Burger*, 1991, 29 Julie).

Ná die binnelandse toer verskyn daar ’n berig in *Infonet*, Transnet se kwartaalblad:

“Aangesien Transnet hom enersyds vereenselwig met die puik gehalte van die koor se sang en andersyds met sy boodskap van welwillendheid en hoop, het die maatskappy aan die vooraand van die koor se tweede verjaarsdag besluit om die Libertas-koor onder die vaandel van die Unisa Transnet Musiekstigting onder sy vlerk te neem en ’n deurlopende borgskap vir die koor aangekondig. Sedertdien heet die koor amptelik die Transnet Libertas-koor [...]. Party koorlede is gewone huiswerkers, ander is hoogs geleerd – maar saam, met musiek as gemenedeler, dra hulle ’n boodskap van hoop vir almal in die land uit. Dit is dié boodskap wat Transnet met sy ondersteuning van die koor wil beklemtoon, by gehore landwyd wil inskerp en buite die landsgrense wil help uitdra” (Transnet Beperk, 1991, Tweede Kwartaal).

Die invloed wat die koor op sy luisteraars het, kring ook binne toe. Die koorlede word soos ’n familie. ’n Koorlid met eerstehandse kennis oor die gees in die koor skryf in ’n artikel wat op die Vriende van Afrikaans se webwerf verskyn:

“Ná die eerste binnelandse toer het een van die koorlede, Tarnia van Zitters, die volgende gesê oor die impak wat die koor op haar lewe gehad het: ‘Voor ek by die koor aangesluit het, het ek blankes gehaat. Full stop. As ek nie kom sing het nie, sou ek nooit die geleentheid gehad het om deur daardie grense te breek nie. Ek was bang vir seerkry en al my verdedigingsmeganismes was in werking. Maar daar was iets so [opreg] in die manier waarop hulle van hul trappies afgeklim, my hand gevat en gesê het kom ons pak die reis verder saam aan. Ek het geen verweer daarteen gehad nie. Ek moes van my radikale, gekwetste troontjie afklim en na mense as individue begin kyk. ’n Mens kan nie die res van jou lewe bly griewe koester nie. Die koor was vir my werklik ’n brug. Een wat my oorkant toe gevat het na vriendskappe wat my lewe oneindig verryk het. Ek kan nou nog soms nie glo dat ek so lief vir hierdie Boere geword het nie!’” (Leuvennink, 1999, www.afrikaans.com).

HOOFSTUK 3: KONSOLIDASIE VAN DIE LIBERTASKOOR

3.1 Transnet Libertaskoor in 1992

Die koor, nou die Transnet Libertaskoor genoem, probeer sy rol volstaan as draer van die boodskap van vrede. Die koorvoorsitter skryf terugskouend in *Liberi '99*: “Die Libertaskoor het gou wortel geskiet en lewenskragtig geword” (Pauw, 1999: 2).

Elke jaar begin met ’n kooroefenkamp en op 24 tot 26 Januarie 1992 verskuif die kamp na Onrusrivier. Met Transnet se borgskap kan die koor huisvesting huur, maar daar word gereken dat dit beter vir die koorlede is om by lede van die NG gemeente Onrus tuis te gaan. Louwina de Villiers het in ’n onderhoud gesê sy moes net twee huise vir die kamp huur, want “die gasvrye gemeentede, met dieselfde doelstellings as die koor, huisves koorlede” (Louwina de Villiers, 2007).

’n Interessante feit is dat die koor se Junie-konsertprogram in die Endlersaal hierdie jaar net drie ernstige werke bevat. ’n Resensent skryf die volgende in *Die Burger*: “Van die ernstiger, meer tradisionele koorliteratuur sou slegs Bruckner se motet *Locus iste* as openingswerk, en Kodály se veeleisende en illustratiewe *Matra-sketse* ter sprake kon kom” (Grové, 1992, 9 Junie).

Hy maak ook die stelling:

“Die Transnet Libertaskoor stel in meer as een opsig ’n ideaal daar. In die eerste plek kan die groep, danksy die borg se finansiële steun en organisatoriese inset, soos dit in die program lui, hulle onbelemmerd aan hul taak wy. Verder vervul de koor ’n kulturele funksie, nl. dié van medemenslike kontak in ’n verskeurde land. Dit lê voor die hand dat die program iets hiervan sal weerspieël. Die samestelling van die program is dus enersyds ingestel op die meer gewilde, makliker verteerbare genre van koormusiek, en andersyds word ’n sterker klem geplaas op ’n verskeidenheid wat verskillende Suid-Afrikaanse kulturele groeperings akkommodeer as waartoe ander kore tot dusver bereid was” (Grové, 1992, 9 Junie).

Miskien word dit in dié tyd nodig dat kore weer meer ligter werke in hul programme moet insluit – want met kooruitvoerings begin konsertsale leegloop en kore vind dit toenemend moeilik om ’n sinvolle bestaan te maak. Die Transnet Libertaskoor bied reeds in dié stadium werke op hul programme in ’n ligte trant aan, met bewegings en danse, wat die konsertsale weer vul. Blykbaar prikkel juis dít ook mense se nuuskierigheid, en so doen hierdie kore baie om koormusiek op dié manier weer vir die breë publiek lewendig te hou.

Weens die finansiële ondersteuning kan die koor in dié jaar weer 'n groot werk aanpak: weer Handel se *Messiah* – 'n goeie keuse, want dit is 'n gewilde werk en duidelik geniet die koorlede dit. Nadat dit in die Endlersaal met die Kaapstadse Sinfonietta op Stellenbosch uitgevoer word, volg een uitvoering daarvan by die Grahamstad Kunstefees – die tweede jaar na mekaar dat die koor by dié fees optree. Naas die *Messiah*, in Grahamstad se katedraal, uitgevoer saam met die Roodepoort Operahuis se orkes, bied die koor ook 'n a cappella-konsert by die fees aan.

Ná die fees is die koor vir die res van die jaar in reses terwyl Johan de Villiers, 'n wiskundedosent aan die Universiteit van Stellenbosch, met ses maande studieverlof in die VSA is.

3.2 Die Transnet Libertaskoor in 1993

Met die koor reeds goed gevestig, vra Transnet dit om in September 1993 as deel van Femnet (The African Women's Development and Communication Network – 'n Organisasie wat nog steeds streef om die vrou in Afrika te bemagtig) se jaarkongres in die Staatsteater in Pretoria op te tree. Wilma de Bruin, 'n vryskutjoernalis wat gereeld oor die koor berig, skryf ná dié optrede in 'n brief aan die De Villiers-egpaar: "Gisteroggend by die Femnet-kongres,³ is daar verskeie kere verwys na die Transnet Libertaskoor se pragtige sang, die groot verskeidenheid in die program en hoe bevoorreg Femnet was om sulke voortreflike brugbouers te hê om die kongres amptelik te open" (De Bruin, 1993).

Die koor sing in Julie 1993 weer by die Grahamstadfees. Terwyl die koor Brahms se *Requiem* uitvoer, sterf De Villiers se pa, Dirkie, wat ook Johan se vriend en koormentor was, op Onrusrivier.

Volgens *Liberi '99* "is daar op Vrydagaand, 2 Julie op Grahamstad, 'n uitvoering van die Brahms Requiem [sic] met die Kaapstad Sinfonietta' (o.l.v Jürgen Schwietering) in die Feessentrum op die Bult. Heidemarie Lubbe en Werner Nel is die soliste. Die tyding van sy heengaan op Onrus dieselfde aand om 19H45, toe die koor besig was met die Tweede Beweging van die Brahms Requiem [sic]: '[denn] alles Fleisch es ist wie [Gras]' – want alle vlees is soos gras, het die koor diep ontroer. Die volgende dae sal die koor moeilik vergeet. Die vraag ontstaan of die koortoe opgeskort moet word. Sy moeder is beslis dat die volgende uitvoering moet voortgaan. Die Brahms Requiem [sic] word die volgende aand in

---

³"Femnet is 'n gemeenskapsgerigte organisasie vir die vroue van Transnet-werknemers asook vir vroulike werknemers in Transnet. Die organisasie het in September 1990 luisterryk beslag gekry om op die fondament van sy voorganger, Sasvrou, voort te bou" (Program, 1995).

die Katedraal herhaal met De Villiers wat vir die koor 'n inspirasie is, en die koor vir hom onderskraging" (*Liberi* '99: 5).

Met Suid-Afrika se eerste demokratiese verkiesing wat vir die komende jaar beplan word en die koor se beeld wat reg is vir die nuwe bedeling word dit in 1993 gekies om in die verkiesingsjaar tydens 'n geleentheid in Kaapstad waar die ou landsvlag vir die laaste keer gestryk is, op te tree.

3.3 Die Transnet Libertaskoor in 1994

Suid-Afrika se eerste demokratiese verkiesing is op 27 April dié jaar. Die vorige dag word die ou landsvlag met 'n seremonie, op 'n balkon van die Kaapse Provinsiale Administrasie gebou in Kaapstad, deur die nuwe veelkleurige vlag vervang. Van Heerden Heunis, direkteur van kommunikasie van die destydse Kaapse Provinsiale Administrasie en koördineerder vir die inplekstelling van die nuwe provinsiale bedeling en van die spesifieke geleentheid, het die koor genooi om by dié geskiedkundige gebeurtenis te sing. Hy het onlangs in 'n onderhoud aan my gesê "hoewel die koor al bestaan het in die ou Suid-Afrika was die koor na my oordeel 'n vergestaltung van ons drome vir 'n nuwe Suid-Afrika. Dit, vir soveel mense afkomstig uit verskillende sektore van ons samelewing en verskillende kulturele agtergronde saam die mooiste musiek maak, is die rede vir hierdie voor die handliggende keuse." Hy het bygevoeg: "die optrede was absoluut, onbeskryflik, hoendervleis mooi" (Heunis, 2007).

ANC-ondersteuners het in die strate plakkaate geswaai en slagspreuke geskree en hoewel die koor op die gebou se dak gesing het, was die koorlede nie net opgewonde oor die geleentheid nie, maar tog onseker oor die massas onder in die straat. 'n Berig in *Die Burger* het gemeld: "honderde mense het saamgedrom om die nasionale stryking van die ou vlag en die hysing van die nuwe vlag te aanskou. Hoewel die geleentheid ontsier is deur onmanierlike optrede deur 'n groep plakkaatswaaiende ondersteuners, het daar ook 'n goeie en uitbundige gees geheers" (Leuvennink, 1994).

In *The Argus* is berig: "The Transnet Libertas Choir tried to make themselves heard with their rendition of *Die Stem* but they fell victim to chants of "ANC, ANC, ANC" (Friedman, 1994, 27 April).

Transnet voorsien busse sodat die koor in Julie weer na die Grahamstadfees kan gaan, en vandaar na Bloemfontein waar hulle as gaskunstenaars by die Sesde Philip McLachlan Koorkonferensie in die Vrystaatse Universiteit se Odeionteater optree.

Terug in die Kaap bring die koor weer sy jaarlikse besoek aan die platteland – dié keer na Vredendal, “met sy digter-prediker Petersen en die Sionsgesange” (*Liberi* 1999: 5).

In September vlieg die koor op Transnet se koste noorde toe, met huisvesting in Esselen Park, Johannesburg en konserte in Atteridgeville, Pretoria, en elders in daardie stad – saam met kore van Soweto en die Oos-Rand. By die SABC in Johannesburg word daar saam met ander kore ’n massakoor gevorm en opnames word gemaak. Daar bestaan nou reeds “’n hegte band tussen die koorlede en nuuskierigheid, selfs verwondering van ander kore – hoe word dit gedoen?” (*Liberi* 1999: 5).

In die tweede semester van 1994 begin die koor oefen aan *Elijah* van Mendelssohn. Hoewel ernstig, is dit tog ’n gewilde werk wat redelike vol sale trek en dus ’n baie goeie keuse is. Twee uitvoerings daarvan word ook aan die einde van die jaar aangebied, by die NG gemeente Welgemoed in Bellville en in die Endlersaal op Stellenbosch.

Daar word ook beplan aan ’n toer vir die komende jaar – dié keer nie weer Grahamstad toe nie, maar na Oudtshoorn se nuwe kunstefees.

3.4 Die Transnet Libertaskoor in 1995

In 1995 verskuif die koor se jaarlikse toer na die eerste Klein Karoo Nasionale Kunstefees (KKNK) op Oudtshoorn. Vir die koor word daar gesê dat hul optrede in die Kangogrotte die laaste uitvoering is wat daar toegelaat word voordat die grotte vir konserte en ander byeenkomste gesluit word. Volgens die koorkoerant vereis dié konsert ’n klavier vir die uitvoering van Chris Lamprecht se *Kangoklanke* (sien 5.2). “Halsoorkop noodmaatreëls: leen ’n boer se bakkie ’n uur voor die konsert, spoor ’n klavier op by ’n plaas onder in die kloof en gaan haal dit in die reën, dra dit af met die glibberige trappe na die Van Zyl-saal in die Kango Grotte en begin die konsert op sy tyd” (*Liberi* ’99: 5).

Die volgende aand voer die koor *Elijah* in Oudtshoorn se Verenigende Gereformeerde kerk uit, begelei deur die Hugo Lambrechts Camerata.

Die koor tree later in die jaar vir die ‘British Commonwealth Minister’s meeting on Women and Health’ in die Endlersaal op Stellenbosch op. ’n Direkte uitvloeiing van hierdie optrede is ’n uitnodiging deur die Statebond se sekretaris-generaal om die volgende jaar in Marlborough House in Londen te gaan sing. In ’n brief skryf Emeka Anyaoku aan De Villiers: “I should like to renew my invitation to the Choir to come to Marlborough House on 6 February for an evening Reception which I hope will be graced by the presence of a member of the Royal Family and attended by senior figures in Commonwealth, diplomatic and artistic

circles, in addition to those with a particular interest in South Africa” (Anyaoku, 1995, 10 Januarie).

3.5 Transnet se Europese sake-konserttoer in 1996, en die koor kry ’n eie grondwet

Vroeg in 1996 vertrek die koor op ’n Transnet-sake-konserttoer na Europa. Hoewel die Libertaskoor gestig is om die boodskap van versoening in Suid-Afrika aan die buitewêreld uit te dra, was daar nooit genoeg geld hiervoor nie, maar met Transnet as borg is dit nou moontlik – nadat die boodskap van versoening, anders as wat aanvanklik beoog is, eers in Suid-Afrika uitgedra is.

In die koorkoerant is die toer só aangeteken: “In Jan/Feb: [...] [’n] drie weke toer na Europa: besoek aan Parys, oggendmis en ontvangs aan huis van gemeentede in Parmain, konserte te Aartselaar (België), Scheveningen, Bonn en Salzburg, optrede by Davos – opening van die World Economic Forum – uitvoering in Zürich, en ten slotte Londen, Marlborough House en die optrede tydens die middagdiens in Westminster Abbey” (*Liberi* 1999: 5). Gevoelens loop soms hoog in die bus wanneer Transnet se begeleier opmerkings oor apartheid maak.

Twee van die toer se hoogtepunte is die optrede by die Wêreld Ekonomiese Forum in Davos, Switserland, en dié in die Westminster-abdy in Londen. In *Die Burger* is berig: “Die sorgvuldig saamgestelde repertorium het byval gevind van plattelandse Franse koorliefhebbers tot sakelui by die Wêreld Ekonomiese Forum in Davos, Switserland, en uitgelese Europese gehore soos dié in Salzburg, Oostenryk, en ’n volgepakte Grossmünster katedraal in Zürich” (Leuvenink, 1996).

In ’n brief aan die koor skryf dr. Reinhold Möbius, Suid-Afrikaanse erekonsul in Oostenryk: “The Salzburg performance of the Transnet Libertas Choir was a resounding success in every respect. [...] The astounding variety of their chosen programme ranging from sacred to secular and folk songs, and eventually to authentically delivered indigenous Xhosa traditional songs, deservedly received a rousing ovation” (Möbius, 1996).

Op 1 Augustus 1996 kry die koor sy eie grondwet. In *Liberi ’99* skryf die koorvoorsitter later terugskouend: “Belangrike vordering is gemaak toe die koor hom in 1996 met ’n eie grondwet gekonstitueer het” (Pauw, 1999: 2) (sien Bylae 9).

’n Groot hoogtepunt in die koor se bestaan is hul optrede op 25 Oktober 1996 toe die Universiteit van Stellenbosch ’n eredoktorsgraad aan pres. Nelson Mandela toeken. Die universiteit nooi gereeld die koor om by belangrike US-geleenthede op te tree. In ’n artikel in *Matieland* skryf ’n koorlid later: “Die koor het voorheen gereeld op uitnodiging by sekere

Universiteitsplegtighede opgetree, onder meer toe oudpresident Nelson Mandela in 1996 met 'n spesiale gradeplegtigheid in die Konservatorium se Endlersaal 'n eredoktorsgraad van die US ontvang het en toe prof. Elize Botha verlede jaar as kanselier ingehuldig is" (Truter, 1999: 8).

Ongelukkig breek die einde van die verbintenis met Transnet aan. Christoff Pauw skryf aan Transnet dat hy oplet dat die koerantberigte en verklarings deur Transnet alles daarop dui dat die geldelike steun nie meer daar sal wees vir die Grahamstad Kunstefees, die Klein Karoo Nasional Kunstefees, die Transnet Unisa Musiekkompetisie asook die Libertaskoor nie (Pauw, 1996). Hy sê: "We were indeed informed earlier that Transnet would be reconsidering its policy in regard to its sponsorship of various projects" (Pauw, 1996).

Aan die einde van daardie jaar word die Transnet-borgskap aan die koor beëindig – maar 'n ander maatskappy bied in die komende jaar aan om te help.

3.6 Die Medi-Clinic borgskap in 1997

Ondanks die verbreking van die Transnet-borgskap gaan die Libertaskoor voort – en begin die nuwe jaar met 'n oefenkamp op 31 Januarie tot 2 Februarie in die kerksaal van die NG gemeente Strand. Weens dié saal se ligging beskou die koor dit as die beste plek vir 'n oefenkamp en word dit in die daaropvolgende jare deurgaans gebruik.

Die koorvoorsitter skryf heelwat later terugskouend in *Liberi '99*: "Met die hulp van Medi-Clinic Korporasie is 'n kapitaalfonds op die been gebring om die koor se onafhanklike voortbestaan te verseker" (Pauw, 1999: 2).

Gedurende 1997 nooi die Vlaams-Suid-Afrikaanse Vereniging die koor om in die komende jaar, in Oktober 1998, aan 'n kultuurweek in België deel te neem. Hiervoor moet geld ingesamel word. In 1998 moet elke koorlid dus self ongeveer R2 000, die koste van 'n vliegkaartjie Europa toe, bydra om dié toer moontlik te maak – maar selfs dit sal nie genoeg wees nie. Daar word dus in 1997 al besluit op 'n fondsinsamelingsveldtog. Briewe word uitgestuur aan potensiële skenkers met die versoek om as "Vriende van die Koor" bydraes te skenk. Vir koorlede sonder vaste inkomste word dit al moeiliker om in die koor te bly, maar met konsertinkomste, fondsinsameling en borgskappe word die koorlede gehelp om almal saam te toer.

Volgens Pauw het 40 instansies geld geskenk en die koor se finansiële oorlewing was grootliks te danke aan die begin van 'n kapitaalfonds en, soos hy dit gestel het,

“skoendoosboekhouding’. Niemand word betaal nie en niemand word vergoed nie” (Pauw, 2007).

3.7 Toer na België 1998

Op 16 Mei voer die koor Marthie Driessen se verwerking, *Die Pad na Jerusalem*, vir die eerste keer in die VGK gemeente Vredendal uit. Dit word op 'n ligter trant as wat die komponis dit wou hê, gesing en vind byval by die gehoor. Op die *Stigting vir bemagtiging deur Afrikaans* se webwerf skryf Leuvennink die volgende: Dit is 'n “verwerking van geestelike liedere soos gesing deur hoofsaaklik bruin gemeentes. [...]. ‘Julle het vir ons kom wys dat die musiek en die woorde uit ons kindertyd, waarvoor ons ons soms skaam as die ouer mense dit sing, in die oë van die Here baie spesiaal kan wees’, het die opregte bedanking in die VGK gemeente op Vredendal gelui” (Leuvennink, 1999, www.afrikaans.com).

As koorlid het die tesisskrywer ervaar dat die gehoor nie genoeg daarvan kon kry nie. Daar is selfs gedurende die erediens opgestaan en saamgesing en gedans. Dit was vir die koor 'n ongelooflike ervaring en baie koorlede het gestaan met trane in hul oë en verwondering oor die krag wat musiek het om mense aan te raak.

In Oktober 1998 toer die koor onder beskerming van die Vlaams-Zuid-Afrikaanse Cultuurstichting deur België – met besoeke aan Brugge, Koksijde, Brussel, Antwerpen, Leuven, Dendermonde, Izegem en Oostende. Die koor word gevra om hoofsaaklik Suid-Afrikaanse inheemse werke uit te voer.

Europese gehore word geraak deur die koor – soos weerspieël in 'n brief van Wald Thielemans in *die Vlaams-Zuid-Afrikaanse Nieuwsbrief* (Cultuurstichting Januari 1998, nr. 13): “Het Libertaskoor was ongetwyfeld het koninginnestuk van de Zuid-Afrikaanse Week. Overall waar het optrad was er groot enthousiasme, daverende applaus en staande ovaties. De muzikaal en artistiek hoogstaande kwaliteit werd alom bewonderd en geprezen. Maar misschien werden de toebehoorders vooral getroffen en beroerd door de volledige inzet van alle koorleden en de koorleider, hun enthousiasme dat aanstekelijk werkte en de grote morele kracht die het koor uitstraalde” (*Nieuwsbrief*, 1999, nr. 13).

Thielemans skryf verder: “Aan zijn dirigent Johan de Villiers werd zopas ‘die Rektorstoekenning vir voortreflike Onderrig’ verleend door de Universiteit van Stellenbosch waar hij professor is aan de Faculteit Natuurwetenschappen. Muziek en wiskunde gaan inderdaad goed samen! Vanuit een andere hoek nog dit. In een recent verslag van Louwina de Villiers, echtgenote van Johan, lezen wij “n Koorlid, Mzamo Gosani, het gister vir my gesê

dat hij so respek vir die Vlaamse mense gekry het omdat hulle so trots is op hulle taal en hij is 'n swartman wat self baie trots op sy tradisie is” (*Nieuwsbrief*, 1999, nr. 13).

De Villiers laat 'n besoekende Amerikaanse dirigent, dr. Benjamin Locke van die Kenyon College Chamber Singers in Ohio, toe om in Mei met die Libertaskoor te reperteer. En Locke is in sy noppies omdat hy die 'spirituals' (uit sy eie land) gedurende 'n konsert in die Endlersaal kan dirigeer. Hy neem van die Suid-Afrikaanse inheemse musiek wat die koor sing terug VSA toe waar sy koor vir die eerste keer volksliedere en ander komposisies uit Suid-Afrika uitvoer.

Die goeie verhouding tussen dié twee dirigente is noemenswaardig. Koordirigente is gewoonlik jaloers op hul kore, maar De Villiers het soveel vertroue in Locke gehad dat hy hom toegelaat het om met die Libertaskoor te en dit selfs tydens 'n konsert te dirigeer.

3.8 Hegter bande met die Universiteit van Stellenbosch en 'n VSA-toer in 1999

In verskeie opsigte word 1999 'n betekenisvolle jaar in die koor se bestaan.

'n Belangrike verpligting vroeg in die jaar is 'n uitvoering op 13 Maart op die Hazendal-landgoed buite Kuilsrivier – aangebied in samewerking met die Ecumenical Foundation of Southern Africa (EFSA), wat ook dien as 'n versoeningsgebaar van die Wes-Kaapse regering.

Goeie betrekkinge is in die vorige jare tussen die koor en die Universiteit van Stellenbosch opgebou en in Maart 1999 besluit die US Raad om die Universiteitskoor ('n studentekoor wat reeds in 1936 gestig is en waarvan Johan de Villiers ook gedurende 1976 tot 1984 dirigent was) te ontbind en voortaan 'n verbintenis te sluit met die Libertaskoor ('n gemeenskapskoor). Dié omstrede besluit lok soveel verreikende reaksie uit dat die Universiteitsraad op 'n spesiale vergadering teen middel April sy besluit oor die Universiteitskoor se ontbinding opskort. Prof. Andreas van Wyk (wat toe die US se rektor en visekanselier, asook voorsitter van 'n ad hoc-raadskomitee oor dié aangeleentheid, was) sê “dat daar aan die US ruimte is vir meer kore. 'n Ryk verskeidenheid van musiekgroepe kan die US net bevoordeel. Dié besluit oor die US Koor raak nie die nouer verbintenis met die Libertas Koor nie” (Matieland, 1999: Nr. 2).

Die lang, heftige polemieek ten gunste van die Universiteitskoor raak ook die Libertaskoor se reputasie nadelig. Die Libertaskoor se voorsitter skryf aan die einde van die jaar in *Liberi '99*: “Die besluit van die Universiteitsraad om, benewens die aangaan van 'n vennootskap met die Libertaskoor, terselfdertyd die Universiteitskoor te ontbind, het 'n groot polemieek in

die pers tot gevolg gehad, en die Libertaskoor het ook in die kruisvuur beland” (Pauw, 1999: 2).

Hy noem ook in dié skrywe dat die Universiteit hom met die koor se strewes vereenselwig en dat die US van mening is dat die koor reeds die waardes weerspieël wat in die Universiteit se missiestelling vervat is. “Kragtens die ooreenkoms met die Universiteit van Stellenbosch staan die Libertaskoor vanaf 1 Oktober as die STELLENBOSCH LIBERTASKOOR bekend. Die koor gee jaarliks ’n aantal konserte ten behoeve van die Universiteit, onder meer bepaald ten bate van die akademiese ontwikkelingsprogram van die Konservatorium. Op sy beurt kry die koor hulp van die Universiteit met reklame en bemerking, die beskikbaarstelling van oefengeriewe en die Enderl-konserteraal vir uitvoerings, asook sekere bydraes tot die koor se bedryfsonkoste” (Pauw, 1999: 2).

Nou word die koorlede nie net sterk gebind deur hegte vriendskappe wat in die koor gesmee is nie, maar ook deur die wete dat alles wat die koor voortaan aanpak, onder die Universiteit van Stellenbosch se vaandel staan. Vir die dirigent en sy bestuur is dit makliker om groot projekte aan te pak – soos die koortoe na die VSA in Julie 1999.

Dit is die koor se derde buitelandse toer – maar dié keer na die VSA en nie weer Europa toe nie. Uitvoerings in die Riverside Church in New York en die National Cathedral in Washington DC word onder meer beplan.

Een gebeurtenis wat tot dié toer aanleiding gee, is ’n uitnodiging van ’n Amerikaanse impresario, ene Blumenthal. Volgens Louwina de Villiers het “iemand (hy kon self nie onthou wie nie) ’n CD van die koor aan hom gegee en hy het die koor genader om die *African Sanctus* in Amerika in 1999 te kom sing” (Louwina de Villiers, 2007, 29 Maart).

Die bladmusiek word bestel en die koor begin vroeg in 1998 daaraan oefen. Maar ná ’n ete saam met Blumenthal voel die De Villiers-egpaar, soos Louwina dit stel, “hierdie is ’n waagstuk! Ons kon nie genoeg getuigskrifte oor die man kry nie” (Louwina de Villiers, 2007, 29 Maart). Nog ’n probleem duik op: sommige koorlede beskou die *African Sanctus* nie as Christelik genoeg nie, hoewel “Johan mal daaroor” is (Louwina de Villiers, 2007, 29 Maart).

Die dirigent respekteer egter die betrokke koorlede se mening hieroor en die projek word laat vaar.

Die VSA-toer begin in New York en sluit daarna Washington en Boston op sy reisprogram in. Later skryf ’n vryskutjoernalis in *Die Lig*: “In 1998 word ’n New Yorkse sakeman en oud-

Suid-Afrikaner, Nic Toms, deur 'n video-opname van die koor aangegryp. Dit lei tot 'n buitengewoon suksesvolle konserttoer in die VSA" (Leuvennink, 2006: 59).

Die koorvoorsitter is jare later steeds verstom oor die vertroue wat hy destyds in Toms, 'n oud-medestudent, gestel het. Pauw sê: "Die koor was al op die vliegtuig, toe het ek nog nie 'n enkele belofte op papier gehad nie. Dit was 'n saak van geloof en vertroue dat ons genoeg geld sou hê om daar te kom en weer terug te vlieg" (Pauw, 2007). Toms se vrou, Dawn, is kort tevore aan kanker dood en en hy wou graag hê die koor moes ter nagedagtenis aan haar in 'n gedenkkonsert ten bate van kankernavorsing in New York optree.

Die koorlede is opgewonde voor dié optrede tydens die erediens in die AME kerk in Queens, New York. Die erediens waarin die koor optree, is oorweldigend. Entoesiastiese meelewing en oorverdowende musiek van gemeentelede verdwerg die Libertaskoor, wat gewoonlik in Suid-Afrika as meesleurend ervaar word.

Na 'n verdere konsert in die Riverside Church skryf J. Wentzel van Huysteen, 'n Suid-Afrikaner wat die vorige tien jaar al in New York gebly het en dié uitvoering bywoon het, later aan De Villiers: "As a South African who have now lived in the United States of America for almost ten years, my wife and I regard this exceptional recital as one of the high points of our cultural lives here in North America [...], I want to congratulate you on your own exceptional musicianship, and for bringing to us an unforgettable event in a city that regularly offers us – as passionate lovers of choral music – the very best in the world" (Van Huysteen, 2000).

Op 6 Julie tree die koor in die National Cathedral in Washington DC op. Dié raak beskrywing daarvan verskyn later in *Die Burger*.

"Swart, bruin en wit in eenderse jurke van koningsblou, diepgroen en ougoud. 'n Versameling van studente, predikante, afgetrede polisiemanne, prokureurs, lektore, bodes, klerke, 'n paar joernaliste, 'n mediese dokter, 'n apteker. Henn, van Zitters, Gosani, Burger, Kewana, Peters, Lucas, Mvumwu, Roosenschoon, Pauw, Fortuin, Fransman, Moloi, Van der Merwe, Ngwemya, Terreblanche, Mhambi, Colyn, Truter". 'n Beskrywing van die gehoor se reaksie op die optrede van die koor in dieselfde artikel lui so: "Die toejuiging ná elke nommer ewe eg en spontaan as die voordrag daarvan. Vyf staande toejuigings. Vier toegifte. En dan tot siens en dankie met die volkslied met almal in die gehoor staande en stil" (Holzapfel, 1999).

Een van die toerhoogtepunte is die koor se optrede by die Universiteit van Harvard. In die *Harvard Gazette* word die koor so beskryf: "FREEDOM IN HARMONY'. The 90 voices of

the Libertas Choir of South Africa filled Tercentenary Theatre during a July 9 concert from the steps of the Memorial Church. The group, which just ended a three-week U.S. tour, is South Africa's first adult choir whose members are drawn from all parts of South African society" (1999, www.news.harvard.edu/gazette).

In *News Africa* skryf 'n joernalis: "The 8th July 1999 was proclaimed 'The Stellenbosch Libertas Choir Freedom in Harmony Day' by the mayor and people of Boston. Just days before the choir performed on Independence Day (July 4) at the National Cathedral in Washington DC and received three standing ovations" (Sebastian, 2000).

Terug in Suid-Afrika ontvang De Villiers 'n brief van 'n pianis, Richard Whitten van die St. George's Choral Society in New York, wat skryf:

"I have lived and worked for more than twenty-five years in New York, and have been conductor or pianist for something like a dozen choral groups (including pianist for St. George's Choral Society, now celebrating its 50th anniversary), and I was completely taken aback by your splendid choir [...]. Your ensemble surpasses in refinement and power even many of the best-known professional choirs I have heard. To have achieved such a result with volunteers of varied backgrounds rehearsing only once a week is nothing short of miraculous. I cannot imagine why your group should not be much better known in this part of the world" (Whitten, 1999).

Twee maande later, na hul terugkeer uit die VSA, sing die koor tydens 'n ere diens in die Morawiese kerk in Langa. Tydens die ere diens groei die gehoor aan want baie gemeentelede moet ver stap om 'n diens daar by te woon. 'n Aantal buitelandse besoekers woon ook die diens by en sien die haglike toestande waarin mense daar bly, maar sê na die tyd dat die koor se sang hulle nuwe hoop laat kry het vir die armoede waaronder mense in dié gemeenskap gebuk gaan.

Dit is opvallend hoe gunstig buitelanders dikwels reageer ná 'n uitvoering van die koor. June Dryer, president van die Kanadese internasionale vroueraad (WICC) het byvoorbeeld op die internet in *The Wick* (Newsletter of the Women's International Council of Canada) geskryf:

"How can one capture in a few words the sights, sounds, emotions, thoughts of a month's experience of South Africa? I have just returned from the 'trip of a lifetime' which began in Capetown with the Quadrennial meeting of the World Day of Prayer International Committee and ended in Johannesburg four weeks later. [...] Or the pain that was felt as the question was asked, Do we keep silent because we are afraid or because we have had advantages? Who has more advantages than North

Americans? Or the sorrow that stabbed as we drove past field after field of shack housing — board and tin roof construction leaking badly in the one day of torrential rain that we had? True, we also saw many new communities arising from the rubble but there is still much to do. Or the joy that was a part of the Libertas' choir presentation or as we stood together while Mercy led us in singing 'Stand firm'?" (The Wick, 1999, www.wicc.org/wick/index).

Aan die einde van 'n gebeurtenisvolle jaar sien die koorlede uit na die aanbreek van die nuwe millennium. Die voorsitter skryf in die koorkeerantjie: "Die Stellenbosch Libertaskoor sien met geesdrif en vertroue uit na die uitdagings en geleenthede van die nuwe millennium. Ons hoop om die boodskap van 'Vrede in Harmonie' steeds wyer te laat opklink" (*Liberi* 1999: 2).

HOOFSTUK 4: VOORTBESTAAN AS DIE STELLENBOSCH LIBERTASKOOR

4.1 Die jaar 2000

'n Toer na Duitsland word vir 2001 beplan en die koorbestuur word reeds in 2000 hiermee besig gehou. Dit sal die vierde keer wees dat die koor die boodskap van vrede en samewerking in die buiteland gaan uitgedra. Ter voorbereiding van die toer word CD-opnames van die koor op 13 en 20 Augustus 2000 in die Endlersaal gemaak. Die CD word later uitgereik as *On Tour: Germany 2001*.

4.2 Toer na Duitsland in 2001

Die koor kan vanaf 25 November tot 16 Desember 2001 in Duitsland toer – deur die bemiddeling van dr. Renier Koegelenberg, uitvoerende direkteur van die Ecumenical Foundation of Southern Africa (EFSA).

Leuvennink berig later in *Algemene Kerkbode* dat “deur bemiddeling van dr. Renier Koegelenberg van Stellenbosch wat sy doktorsgraad in teologie in Duitsland verwerf het en as toerkoördineerder opgetree het, het die koor van 94 lede in Desember verlede jaar op uitnodiging van die Evangeliese Kerk [...] Duitsland besoek. Huisvesting is op die meeste plekke deur gemeentelede verskaf. Die agtien optredes ten bate van vigsprogramme in Suid-Afrika het gemiddeld gehore van tussen 500 en 700 getrek. 'n Konsert op internasionale Vigsdag (1 Desember) in Tutzing is landwyd op televisie uitgesaai en het onder meer daartoe gelei dat al 800 CD's wat saamgeneem is, in 'n japtrap verkoop is” (Leuvennink, 2002: 12).

In *Eikestadnuus* word 'n hoogtepunt van die koor se besoek aan Duitsland só uitgelig: “Een van die hoogtepunte was 'n optrede vir die Duitse president, mnr. Johannes Rau, en sy 150 genooide gaste by sy ampswoning in Berlyn, Schloss Bellevue. Pres. Rau se eggenote is nou betrokke by vigsbestryding in Duitsland. Sy het deur middel van die Duitse ambassade in Kaapstad te gehore gekom van die koor se besoek en 'n uitnodiging aan hulle gerig” (*Eikestadnuus*, 2002).

Die koor bied dertien uitvoerings in Duitsland aan, onder meer in Tübingen, Hamburg, Hannover en Berlyn.

Talle briewe van bewonderaars van die koor wag op die De Villiers-egpaar met hul tuiskoms in Suid-Afrika. Een daarvan lui: “I merely have to express my very deep desire to thank you

all for your beautiful, unique and overwhelming performance. Your way of singing and the joy of doing it at the same time tore down all the barriers between you and us. With your personal magnetism you created the warm and happy feeling, that we all are one big family. I only wish that everyone on earth could hear you singing. That would be the end to cruelty and wars. God bless you!!!” (Donandt, 2001).

In die komende jaar, 2002, sou die koor se sang tydens ’n koorkonsert in die Endlersaal iemand in die gehoor só raak dat hy later met die koorbestuurder hieroor gedagtes wissel. Maar volgens haar het soveel mense haar al ná konserte “opgewonde gemaak” met voorstelle oor die koor dat sy feitlik “immuun geraak het teen al die beloftes” (Louwina de Villiers, 2006).

4.3 ’n Nuwe werk word in 2002 vir die koor beplan

Die kooroptrede wat later aanleiding gee tot ’n komposisie vir die Stellenbosch Libertaskoor asook tot ’n Europese toer in 2004, is op 24 September 2002 toe die koor in die Endlersaal optree as deel van die internasionale Hugenote Konferensie. Een van die konferensiegangers, Gert-Jan Buitink, ’n Nederlandse kerkliedkenner, is so beïndruk met die koor se optrede dat hy ná die konsert met die koorbestuurder daaroor gesels. Leuvennink skryf later oor Buitink in *Lig*: “Op sy aansporing kom die *Messa da Boa Esperanza*, ’n mis van elf landstale, in samewerking met die plaaslike komponis Lungile Jacobs Ka-Nyamezele tot stand. Dit word ’n gedugte taak vir komponis, dirigent en koor. Maar ook nóg ’n geleentheid om die historiese weelde en diversiteit van ons land met die buitewêreld te deel” (Leuvennink, 2006). Buitink is ’n siviele ingenieur wat nou al sy tyd wy aan liturgie, himnologie en publieke toesprake (Toeligtingsbundel, 2004: 58) (sien 4.7).

4.4 Kore in Ohio leer nog nuwe Suid-Afrikaanse klanke

Intussen dien die Libertaskoor as ’n bron van lewendige inspirasie vir prof. Benjamin Locke, die koordirigent uit Ohio, wat Suid-Afrika in 2003 vir die derde maal besoek en nog meer oor die koormusiektradisie hier te wete wil kom. ’n Berig hieroor verskyn in *Die Burger*: “In die Amerikaanse deelstaat Ohio vleg die lede van twee kore hul tonge om die klapklanke van Suid-Afrikaanse liederes soos *Bawo*, *Si[z]jongena* en *Sangena* en vermaak hulle hul gehore met die Afrikaanse woorde van *Kinders moenie in die water mors nie*. Eersdaags is *Sionsgesange* uit die bruin Wes-Kaapse gemeenskap, en die verwerking van Marthie Driessen, dalk ook op die program.” Die berig meld verder: “Behalwe tradisionele nommers is werke van Roelof Temmingh en Hans Roosenschoon nou al deel van die Kenyon College koor se repertorium” (*Die Burger*, 2003, 19 Junie).

Die Libertaskoor en sy dirigent dien steeds vir baie mense as inspirasie. Mev. Tobeia Brink, vrou van prof. Chris Brink, die destydse rektor en visekanselier van die Universiteit van Stellenbosch, word byvoorbeeld so geraak deur die koor se konsert op 21 Junie 2003 dat sy die volgende gedig⁴ hieroor aan Johan de Villiers opdra: (Persoonlike mededeling, 2007, 29 Maart)

Koorleier
(vir Johan de Villiers)

Jy pluk
met delikate vingerpunt bewegings
ryp korrels
in die lieflike terrasse
van jou koor
en pars
en pars
vir ons
met voete wat heeltyd dans
voor én tussen ander
'n nuwe nagmaalswyn
waarvan ons weer
en weer
en weer
wil neem.

De Villiers inspireer nie net die publiek nie maar ook sy koorlede – en dit is onder meer hiervoor dat hy op 14 November 2003 die Molteno-medalje van die Kaapse Drie-Eeue

---

⁴ Met verlof van die digter.

Stigting ontvang⁵. Dit is die tweede keer dat hy in daardie jaar vereer word vir “sy onbaatsugtige werk waarmee hy reeds soveel jaar koorlede én konsertgangers uit verskillende gemeenskappe verryk en inspireer”, is daar in *Matieland* berig (Leuvennink, 2003). De Villiers is vroeër in die jaar ook vereer met die Khula-toekenning “vir die baanbrekerswerk wat hy in 1984 begin doen het om musiek op multi-kulturele vlak te bevorder” (Leuvennink, 2003).

Intussen is die *Messa da Boa Esperanza* klaar verwerk. Bestaande volksmelodieë word in die musiek gebruik en ’n mens kan dit nie ’n nuwe komposisie noem nie. Baie aandag word ook in 2003 gegee aan die beplanning van ’n belangrike toer na Nederland en Duitsland in die komende jaar.

4.5 Toer na Nederland en Duitsland in 2004

Die koor begin die jaar met die instudeer van die *Messa de Boa Esperanza* vir die beoogde toer na Europa. Buitink het op 14 Mei 2004 aan Louwina de Villiers geskryf hoe dié werk, wat deur hom geïnspireer is, vorm aangeneem het sedert hy die Libertaskoor in September 2002 in die Endlersaal, tydens die derde internasionale konferensie van die Hugenote Vereniging in Suid-Afrika, die eerste keer hoor optree het. Hy skryf: “Tydens dit kongres verzorgde het Libertaskoor een concert voor de deelnemers en Gert-Jan Buitink raakte zeer onder de indruk van zowel de schoonheid van de zang alsmede de samenstelling van het koor, het repertoire en haar bezielende dirigent” (Buitink, 2004).

Dié werk is in opdrag van Buitink en die koorbestuur deur die komponis en koordirigent Lungile Jacobs Ka-Nyamezele gekomponeer. Die instudeer van dié werk hou die koor maande lank besig en die koorlede offer baie ekstra tyd hiervoor op. Hulle verdeel in kleiner groepies en oefen selfs by mekaar aan huis om hierdie ritmiese moeilike werk baas te raak. Op 16 September word enkele dele daaruit in die Endlersaal gesing. Die werk word in sy geheel vir die eerste keer op 10 Oktober in die Endlersaal uitgevoer. (Die werk word in 4.7 in diepte bespreek.)

In *Eikestadnuus* is die *Messa* só beskryf: “Die nuutgekomponeerde werk is gebaseer op die bekende struktuur van die Rooms-Katolieke erediens, maar is ’n vernuwende, Suid-Afrikaanse verwerking daarvan. Nie net word dit in al elf amptelike Suid-Afrikaanse tale gesing nie, maar die musikale tradisies van die onderskeie kulture word ook verteenwoordig in die gebruiklike onderafdelings van die Mis. Die idee vir en die samestelling van hierdie

---

⁵ Die Kaapse Drie-Eeue Stigting streef daarna om literatuur, sowel as die visuele en uitvoerende kunste te bevorder en die natuurlike en kulturele omgewing van die Wes, Oos en Noord Kaap te bewaar.

buitengewone werk het gekom van 'n Nederlandse ingenieur en koorliefhebber, Gert-Jan Buitink" (Wasserman, 2004).

Die Europese konserttoer begin met tien dae deur Nederland en Vlaandere op uitnodiging van die Nederlandse Bybelgenootskap en die Vlaams-Zuid-Afrikaanse Cultuurstichting, waarna die koor van 5 tot 17 Oktober in Duitsland toer.

In De Doelen in Rotterdam tree die koor op by 'n plegtigheid waar die nuwe Nederlandse vertaling van die Bybel aan koningin Beatrix oorhandig word. Hieroor berig *Die Burger* later: "Een van die hoogtepunte van die toer van drie weke deur Nederland, Duitsland en België was om vandeeweek as die gaskoor by die amptelike oorhandiging van die nuwe Nederlandse Bybelvertaling aan koningin Beatrix van Nederland op te tree [...]. Nederlandse operasangers, skrywers en akteurs, sowel as die Holland Synfonia het by die geleentheid opgetree. Die verrigtings is deur sowat 1 800 gaste bygewoon en in sy geheel op Nederlandse televisie uitgesaai" (*Die Burger*, 2004, 29 Oktober).

Op 28 Oktober verskyn daar 'n berig oor dié gebeurtenis in *Friesch Dagblad*: "Live optredens van Marinda van Kralingen, Izaline Calister, Maarten Koningsberger, Denise Jannah en het Zuid-Afrikaanse Stellenbosch Libertas Choir werden afgewisseld met 'videoboodschappen' van drie bekende Nederlanders en twee gesproke columns" (www.frieschdagblad, 2004).

Soos later in *Eikestadnuus* berig word, sluit die konserttoer ook die première in van 'n nuwe opdragwerk deur die Kaapse komponis Lungile Jacobs-KaNyamezele, die *Messa da Boa Esperanza (Mis van Goeie Hoop)*. "Die première is aangebied as deel van die vieringe rondom die 750ste bestaansjaar van die Domkerk in Utrecht" (*Eikestadnuus*, 2004, November 26)

Oor die koor se besoek aan Duitsland berig *Die Burger* later dat die noue samewerking tussen die Ecumenical Foundation of South Africa (EFSA) en die Lutherse Kerk in die voorafgaande 15 jaar reeds verskeie hoogtepunte opgelewer het.

"Duitsland het pas die 15de herdenking van die val van die Berlynse Muur herdenk. In die teken van hierdie historiese gebeurtenis het die Libertaskoor ook gisteroggend in die nabygeleë St Marienkirche opgetree, waar die voorsitter van die Lutherse Biskoppekongres, Wolfgang [Huber], die diens gelei het. [Huber] het in sy boodskap verwys na die versoening wat in Suid-Afrika bewerkstellig is ná die einde van apartheid, en dit vergelyk met die val van die Muur. Hy het die koor bestempel

as 'n beliggaming van hierdie ideale van versoening en harmonie in Suid-Afrika" (*Die Burger*, 2004, November 16).

Dieselfde middag tree die koor op by 'n spesiale gebeurtenis in Berlyn. Hieroor het *Eikestadnuus* vermeld: "Die koor se optrede in die Duitse Parlementsgebou, die Reichstag, was een van die toerhoogtepunte. Dié optrede was deel van die sogenaamde Volkstrauertag (Volkstreurdag), 'n herdenkingsdag vir die slagoffers van gewelddadige konflik. Die koor se program – wat na raming deur sowat 700 000 mense op televisie gevolg is – het 'n tradisionele Xhosa-lied ingesluit" (*Eikestadnuus*, 2004, November 26).

Die koor se optrede by die oorhandiging van die Nederlandse Bybelvertaling en in die Duitse dorp Tutzing, buite München, word ook op onderskeidelik Nederlandse en Duitse televisie uitgesaai. Laasgenoemde uitsending, asook die koor se opnames by Tutzing vir die Beierse Televisiediens, spruit uit 'n vennootskap van EFSA se Instituut vir Teologiese en Interdissiplinêre Navorsing met die Lutherse Kerk se Protestante-akademie in Tutzing, asook 'n ooreenkoms tussen Beiere en die Wes-Kaap.

Die verrigtinge in die Reichstag word direk uitgesaai. Oor die koor se deelname daar skryf mnr. Ekkehard Kuhn van die televisiestasie Zweites Deutsches Fernsehen (ZDF) aan Johan de Villiers: "Ich möchte mich auch im Namen meiner Kollegen für die schöne Zusammenarbeit mit Ihnen bedanken. Sehr bewundert haben wir die Chormitglieder, wie sie unsere Hymne 'lupenrein' und 'beseelt' gesungen haben. Überhaupt war 'Ihr Chor' ein Erlebnis [...]. Mit freundlichen Grüßen und besten Wünschen für Ihre Person und Ihren so schönen Chor" (Kuhn, 2004).

4.6 Nuwe kleredrag vir die koor in 2006

Aan die begin van 2006 is die Stellenbosch Libertaskoor se kleredrag verander vanaf 'n toga en etniese drag na 'n kort hemp met 'n mandarynkragie vir die vroue, en dieselfde hemsnit maar met 'n gewone kraag vir die mans. Die kleur het verander van blou na swart met insetsels van verskeie Afrikamotiewe in verskillende kleure (sien 7.2).

Op 11 Junie tree die koor met hul nuwe klere in die NG kerksaal van Onrusrivier op. Die *Hermanus Times* berig: "ek is dankbaar oor versoening en saamstaan en saamsing oor kultuurgrense heen. Swart, bruin en wit wat saam die lampe laat brand op eg Wes-Kaapse bruin kerkstyl, saam die uitdagings van Edvard Grieg se Solveig's Song aanpak en saam met Coenie de Villiers die katbos en kambro van die Karoo ruik op 'n Karoonag, voordat hulle in 'n Madiba-jive lostrek op maat van tradisionele Xhosa-musiek. Dis hoe 'n mens brûe bou – op maat van 'n land se musiek" (Barlow, 2006).

HOOFSTUK 5: WERKE SPESIFIEK VIR DIE LIBERTASKOOR GEKOMPONEER OF VERWERK, OF WAT DEUR DIE KOOR VIR DIE EERSTE KEER UITGEVOER IS

5.1 Inleiding

'n Hele aantal werke is vir die Libertaskoor gekomponeer en verwerk. Sommige was opdragwerke op versoek van die dirigent, terwyl ander aan hom voorgestel is. Die koor se aard het dit soms onmoontlik gemaak om van dié werke uit te voer. Hoewel De Villiers met die aanpak van so 'n nuwe werk alles moontlik gedoen het om dit met die koor te laat slaag, moes hy egter sommiges laat vaar.

Hier volg 'n lys van werke wat vir die koor gekomponeer of verwerk en toe wel deur hulle uitgevoer is, of wat (in die geval van 5.3 en 5.7 op dié lys) nie spesifiek vir die Libertaskoor gekomponeer is nie maar as 'n bestaande komposisie aangebied is en toe deur die koor vir die eerste keer uitgevoer is. Die komponiste en verwerkers van die koormusiek word in alfabetiese orde aangebied.

5.2 Dirkie de Villiers

In 1990 het die Libertaskoor Dirkie de Villiers se verwerking van 'n *Regte ou Kaapse Reën* uitgevoer. Marie Tredoux het die wysie daarvan geskryf, en Nic Tredoux die teks. 'n resensie in *Die Burger* op 22 Februarie 1990 berig dat: "Nic en Marie Tredoux se 'n *Regte ou Kaapse Reën*' in Dirkie de Villiers se verwerking weer heerlik stemmingsvol" is (Stegman, 1990).

Dirkie de Villiers het ook 'n lied, *Ole Man River*, uit die musiekblyspel *Showboat* en 'n spiritual, *Deep River*, verwerk vir 'n swart solis uit Zambië – 'n man met 'n besondere basstem – wat saam met die koor opgetree het. In 'n voorbladberig in *Die Burger* is berig: "Hy is na die komponis mnr. Dirkie de Villiers op Onrusrivier geneem wat baie beïndruk was met sy stem. Gister het mnr. De Villiers gesê mnr. Ng'andwe het daardie seldsame stemtipe bekend as 'n 'basso profundo'" (*Die Burger*, 1991, 17 Oktober).

In *Die Burger* het 'n resensent oor dié bas geskryf: "Die gassolis, Zambiese bas Charles Ng'andwe, se ruim en ryk lae register was besonder geskik vir sy verskeidenheid *Spirituals* en aanverwante items" (Grové, 1992, 9 Junie).

5.3 Pieter de Villiers

In 2000 voer die koor 'n werk van Pieter de Villiers, *Paulus se dank vir die genade van God*, uit. Die eerste uitvoering daarvan was op Stellenbosch in die Endlersaal op 2 en 3 Desember 2000.

Nog een van die komponis se werke, *Lyster die lesse*, word in 2004 deur die koor uitgevoer. Stephanus Muller gesels met Pieter de Villiers op sy tagtigste verjaarsdag en die berig in *Die Burger* lui as volg: "Môre om 20:15 lewer die Stellenbosch Libertaskoor onder Johan de Villiers in die Stellenbosse Endlersaal onder meer die eerste uitvoering van Pieter de Villiers se *Lyster die lesse*, op Griekwa-bybeltekste van Hans du Plessis" (*Die Burger*, 2004, 19 Junie).

In 'n onderhoud met die komponis sê hy dat die werke "nie aan die koor opgedra is nie", maar dat hy die "musiek wel aan Johan gegee het. Ek het vir hom gesê kyk daarna en as dit vir jou mooi is, sing dit." Hy voeg by: "die teks in my werke is voorop en die musiek moet slegs die teks onderstreep. Ek toonset graag tekste uit die Bybel. Ons het ook sulke wonderlike poësie in Afrikaans en so baie daarvan is nog nie getoonset nie" (Pieter de Villiers, 2007).

5.4 Marthie Driessen

Die verwerking van MARTHIE DRIESSEN se *Die Pad na Jerusalem* ('n opdragwerk vir die Libertaskoor) is 'n siklus van Christelike liedere wat eie is aan die Wes-Kaap. Die liedere word gesing op dieselfde manier as in bruin gemeenskappe. Die eerste gedeelte van die werk bestaan uit twee geestelike liedere, gesing in Nederlands, soos wat tradisioneel die geval was. Die tweede gedeelte word uiteengesit as 'n potpourri van Engelse en Afrikaanse kore waar die gemeenskap vreugdevol en met geesdrif hul geloof in God uitdruk.

Die werk het sy ontstaan gehad danksy drie lede van die Libertaskoor naamlik Isak Hendricks, Sherlock Fortuin en Sharlene Truter. Gedurende hul besoek aan die komponis het hulle die unieke kerkmusiek aan Marthie Driessen voorgesing en sy het daarna die verwerking gedoen.

Die werk bestaan uit die volgende dele:

Deel I *De Heere komt ter middernacht * Nader by God*

Deel II *We're going down the valley * Soos 'n brandende hout * Klim op die wa* Sy naam moet Jesus wees * Moses, Aäron * Jona was gestuur * As Hy kom op die wolke*

In 'n onderhoud het Driessen gesê sy het twee weergawes van die werk ná mekaar gedoen:

Dit is onderskeidelik *Die Pad na Jerusalem 1* en *Die Pad na Jerusalem 2* genoem. Van die liedere in die siklus is in die tweede weergawe net so oorgeneem, terwyl ander oorgedoen is. In die onderhoud het sy gesê “die bruin mense was aanvanklik skaam oor hul Sionsgesange en die trots het weldra gekom met die uitvoering van die werk, omdat dit met soveel entoesiasme deur die gehore ontvang is. Na die uitvoering in Idasvallei is daar terugvoering aan my gegee en dit was baie verblydend om te hoor hoe trots die mense op hierdie werk was” (Driessen, 2006).

Die komponis was aanvanklik nie tevrede met die uitvoering van die verwerkings nie, want sy wou 'n “bietjie meer maak van die liedjies”, maar die ouwêreldse egtheid en opregtheid waarmee die liedere gesing is, het telkens die oorhand oor haar verwerkings gekry. Dit was vir haar 'n groot voorreg en 'n vreugde om die verwerkings te kon doen, veral omdat sy die geleentheid gehad het om self met die bruin sangers te werk. Hul sang is ook vir haar op band opgeneem, sodat sy die algemene karakter daarvan in haar verwerkings kon vaslê (Driessen, 2006).

In *Rapport Tydskrif* (26 Maart 2000) is dié siklus van Driessen as “verrykend” beskryf in 'n resensie oor *10 YEAR CELEBRATION, Stellenbosch Libertas-koor*, die CD wat toe pas vrygestel is (Boekkooi, 2000).

5.5 Marsha du Toit en Lizette Murray

Marsha du Toit en Lizette Murray se siklus *Laat die Lampe brand* het in 2006 ontstaan. Dit is vir die eerste keer op 2 September 2006 in die Endlersaal van die Konservatorium, Stellenbosch, uitgevoer. Oor dié siklus het Murray op 6 Februarie 2007 vir hierdie tesisstudie die volgende beskrywing verskaf, wat woordeliks hier weergegee word net soos dit van haar verkry is:

“Johan de Villiers het vir Marsha du Toit en Lizette Murray, albei koorlede van die Libertaskoor genader om nog 'n siklus, in die sleepsangstyl van die bruin kerkmusiekskat saam te stel. Van die bruin koorlede het 'n aantal bekende 'koortjies' soos dit genoem word, voorgelê, sommige in Engels, maar daar is besluit om dit deurgaans in Afrikaans te hou.

“Die taak van die lirieskrywer was om die liedere te sif en dan op ’n deurlopende tema te besluit. Daarna is die liedere in ’n bepaalde volgorde volgens die tematiese opbou geplaas. Die siklus begin met ’n temalied: *Welkom almal saam* waarin al die elemente van die siklus uiteengesit word. Die boodskap is kort en kragtig: Ons moet ons lampe laat brand, want die Bruidegom kom en dan mag ons nie aan die slaap gevang word nie. Daar is weer ’n afwisseling in stemming, bv. Die vrolike *ko’ wies dan ammal baie hêppie*, teenoor die ingetoë *Moet ek gaan met leë hande?* Verdere afwisseling word ook verkry deur die oor-bekende appèl wat gemaak word deur die spreker as hy die gelykenis van die tien jong meisies voorlees, terwyl die koor neurie. Die appèl word versterk deur ’n tweede spreker wat pleit: *Gooi olie, gooi olie in julle lampe*. Die siklus sluit jubelend af met die koor wat sing: *Want die Bruidegom kom om middernag*.

“Buiten die prominente sprekers word die soliste baie effektief aangewend, in ’n sin as voorsangers wat ’n bepaalde gedagte tuisbring, terwyl die koor dit eggo. Soos by die vorige liedere-siklusse in die sleepsangstyl beweeg die koor intuïtief op die verhoog. Die opregte beleving van die koor, bv. opsteek van hande, wieg, ens. Dit dra ’n egtheid oor wat die gehoor nie onaangeraak kan laat nie. Dit oorbrug ook die verskille in godsdiensbeleving tussen dogmatiese christene en charismatiese gelowiges. ’n Mens word byna gelaat met die ervaring dat jy deel is van ’n opwekkingsdiens. Weer eens bring musiek diverse groepe bymekaar. Interessant genoeg moes die volgorde plek-plek aangepas word toe die musiek begin verwerk word, aangesien die toonsoorte waarin party liedere geskryf is, nie noodwendig glad by mekaar aansluit nie. Marsha du Toit, as musiekverwerker, het die groot taak gehad om eenvoudige melodieë so te verwerk dat dit hul eenvoud behou, maar steeds musikaal-uitdagend vir die sangers is, sodat die liedere nie ‘deur’-gesing word nie. Sy sorg ook vir die saamstel van ’n orkes, terwyl die lirieskrywer vir die sprekers verantwoordelik is. Die gesproke gedeeltes moet so gekies word dat dit nie langer duur as die bepaalde lied waarby dit gebruik word nie. Die twee stelle woorde moet ook nie verwarrend wees nie.

“Daar word ’n besondere band tussen koorlede geskep wanneer hulle saam ‘maak’ aan ’n lied. Begrip vir mekaar se liedereskat en beleving van geloof trek individue nader aan mekaar voordat nog begin word met die instudeer van so ’n werk. Daardie gevoel van ‘dis ons almal s’n’, word oorgedra na die res van die koor en uiteindelik ook na die gehoor” (Murray, 2007).

5.6 Lungile Jacobs Ka-nyamezele

In 2004 het *Eikestadnuus* berig oor die Kaapse komponis Lungile Jacobs Ka-nyamezele se *Messa da Boa Esperanza*, oftewel die “Mis van Goeie Hoop” – ’n werk wat die Stellenbosch Libertaskoor in 2004 in Europa, onder meer voor die Nederlandse koningin, uitgevoer het. “Die nuutgekomponeerde werk is gebaseer op die bekende struktuur van die Rooms-Katolieke erediens, maar is ’n vernuwende, Suid-Afrikaanse verwerking daarvan” (Wasserman, 2004, Mei 28). Daar word besonder baie ruimte aan hierdie werk afgestaan omdat dit aanleiding gegee het tot ’n toer van die koor na Nederland in 2004. Hierdie werk het ook meer opslae as enige ander van die werke gemaak, al is dit musikaal nie noodwendig op ’n hoë vlak nie.

Gert-Jan Buitink, die man wat hierdie werk geïnisieer het, word só in die spesiale program vir bg. uitvoering van die *Messa* in Nederland beskryf:

“Hy is ’n siviele ingenieur wat in verskeie lande vliegvelde, tunnels en brûe bou. Tans wy hy baie tyd aan liturgie en himnologie. Vir sy bydrae tot die kultuur het hy die Goue Erepennig van die Davidsfonds in Vlaandere ontvang. Die invloedryke man het die Libertaskoor as ’n sterk draer van sy boodskap gesien. Dit is sy droom dat die toekoms vir Suid-Afrika vorentoe ’n toekoms van ‘hoop’ sal wees. Aanvanklik het die idee vir die projek posgevat terwyl Buitink die voorsitter van die Professor Dr. G. Van der Leeuw stigting was” (Toeligtingsbundel, 2004: 18).

In ’n toeligtingsbundel (Stellenbosch Libertas[koor] uit Zuid-Afrika, aus Südafrika, 2004), wat die publiek in Nederland ontvang het by die uitvoering van die *Messa* (en wat vergesel was van ’n opname van die uitvoering van die *Messa*) is die volgende geskryf: “Buitink is deur Haaije Feenstra, direkteur van die Nederlandse Bybelgenootskap, gevra om ter viering van die vertaling van die nuwe Bybel iets te reël vir die offisiële oorhandiging daarvan. Die première sou plaasvind in die Domkerk in Utrecht, as deel van die viering van die kerk se 750ste bestaan” (Toeligtingsbundel, 2004: 18)

In *Eikestadnuus* is berig:

“Die idee vir en die samestelling van hierdie buitengewone werk het gekom van ’n Nederlandse ingenieur en koorliefhebber, Gert-Jan Buitink. Hy het Stellenbosch in 2002 besoek om ’n lesing te gee by die derde internasionale Hugenote Konferensie. Die Libertaskoor het ook by dié konferensie opgetree en Buitink was só beïndruk dat hy sommer tydens die uitvoering reeds op die gedagte gekom het van ’n sangstuk

wat die kulturele en musikale diversiteit van die land sou vier. Ná die optrede het Buitink die dirigent van die koor, prof. Johan de Villiers, van sy idee vertel [...]. Daarna het Buitink op 'n reis oor die hele Suid-Afrika gegaan om elemente van die verskillende kulture op te spoor wat ten opsigte van atmosfeer sou inpas by die onderdele van die *Missa*. Die argief van die International Library of African Music aan die Universiteit van Rhodes in Grahamstad en die SABC se argief, sowel as musiek wat uit mondelinge oordrag opgeteken is, het verdere stof opgelewer waaruit die komponis kon kies. Die uiteindelige resultaat, ná 20 maande se harde werk, is 'n veelkleurige musikale karos gewef uit 'n verskeidenheid Suid-Afrikaanse melodieë, ritmes en harmonieë" (Wasserman, 2004, 28 Mei).

Deur Buitink se toedoen is 'n toer vir die koor na Nederland gereël, sodat die *Messa* daar ook uitgevoer kon word – "in samewerking met die Nederlandse Bybelgenootskap (NGB) en die Beter-Uit Reizen, EB media, Nederlandse Dagblad en die Nederlandse Christelike Radio Vereniging (NCRV)" (Toeligtingsbundel, 2004, Voorblad).

Buitink se kerngedagte was nie noodwendig dat musiek die verskille tussen kulture en gebruike kan verminder nie, maar "he realized that it is through music that significant differences between people can be expressed, not to exclude one another, but in order to explore the potential for interaction and exchange" (Toeligtingsbundel, 2004: 18)

Hy het dus besef dat daar – ondanks groot verskille tussen die mense in Suid-Afrika, wat nie weggeredeneer kan word nie – tog hoop vir die toekoms moet wees. Die *Messa* blyk gebore te wees uit hierdie droom van Buitink, wat gelei het tot sy soektog na 'n komponis én na musiek om dié droom te verwesenlik (Toeligtingsbundel, 2004: 18)

Buitink wou al elf Suid-Afrika se ampstale in die werk insluit. Hy het eers elf komponiste oorweeg, maar daarteen besluit omdat die werk dan nie 'n eenheid sou vorm nie. Nadat hy met die Libertaskoor se bestuur gepraat het, het hy op die Kaapse komponis Lungile Jacobs Ka-Nyamezele besluit (Toeligtingsbundel, 2004: 22)

In bogenoemde onderhoud met Elsabé Daneel sê Ka-Nyamezele dat dit sy "eerste groot" werk was. Hy het bygevoeg dat Afrikamusiek siklies en baie herhalend van aard is en hy wou dus die musiek interessant aanbied sodat dit "nie die luisteraar verveel nie" (Bylae 6, 2004).

Nou moes veldwerk gedoen word. Prof. Andrew Tracey van die internasionale biblioteek oor Afrikamusiek (International Library of African Music) aan die Rhodes-universiteit kon waardevolle inligting verskaf.

In die *Cape Times* is berig:

“After spending two days together (Ka-Nyamezele en Gert-Jan Buitink) at the International Library of African Music in Grahamstown, Ka-Nyamezele started the writing process immediately. ‘For me, this has been eye opening because I discovered harmonies and melodies I didn’t realise existed within the cultures and languages of this country. For example, in [the] Nguni [languages] found when people listen to the Ndabeni [sic] section of the Mass, the harmonies used are very different; they don’t follow the rules of harmony and counterpoint in the traditional sense. No two cycles are the same. This is because people are always improvising. This is radically different to European-inspired music as we know it, explains Ka-Nyamezele” (Mammon, 2004).

Mammon skep die indruk dat “Nguni” ’n taal is, maar dit is ’n taalgroep wat byvoorbeeld isiZulu, isiSwati en isiXhosa (drie Suid-Afrikaanse ampstale) insluit. En waar Mammon “the Ndabeni section”, skryf, bedoel hy miskien “the isiNdebele section”; wat verwys na een van ons land se elf ampstale.

Ka-Nyamezele het in ’n onderhoud in *Cape Times* gesê:

“People will listen to this *Messa* differently for various reasons, ranging from the different harmonies to the major juxtapositions to the inclusion of instruments such as the Marimba. The most exciting thing will be the Credo performed in Xhosa. This is where I use a Kudu horn. Kudu horns have never been used in a Mass before. Also, in the middle of the Tswana, the choir will clap hands but not in time with the singing. It is most uncharacteristic of anything you would have seen before. Whether you are a technical listener or choral music lover this work will uplift you in a way you have never experienced in a choral work before,’ says a proud Ka-Nyamezele” (Mammon, 2004).

Volgens Johan de Villiers, soos aangehaal in *Eikestadnuus*, het Ka-Nyamezele “meesterlik daarin geslaag om die melodieë, harmonieë en opwindende ritmes van Suid-Afrika se etniese gemeenskappe saam te snoer in ’n hegte geheel” (Wasserman, 2004, Mei 28).

Die media in Suid-Afrika het die werk as ’n mis beskryf. Buitink se bedoeling was om ’n struktuur te soek om die elf landstale te verbind en die klassieke mis het vir hom na die regte keuse gelyk. Ka-Nyamezele moes dus sy *Messa* in elf dele skryf – terwyl die tradisionele mis uit net vyf dele bestaan (Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus en Agnus Dei).

Psalm 4:2
Aravha ndi tshi vhidzelela
(Hear me when I call)

4. GLORIA

Tlotlo a e nne ya Modimo (Tswana)
Tlotlo a e nne ya Modimo kwa
magodimodimong
(Glory to God in the highest)

5. READINGS:

Kanaan toe (Afrikaans)

Moppie: Ons is kinnere vannie
Koning...(Lizette Murray)

Habakuk 3:17-19: Al sou die vyeboom nie
bot nie...

1 Kor. 13 in Griekwa-Afrikaans:
Al sou ek die tale van mense en ingele...
(Hans du Plessis)

Psalm 89:3: Ja, net God se liefde sal vir
ewig staan...

Liedboek 334: "God is Liefde!" juig ons
harte,...

Koortjies: As Hy kom op die wolke van die
hemel... (verw.: Marthie Driessen)

Rynse Gesang: Die Heere komt ter
middernacht,..

Beryming van Matt. 25: 1-3: Ach houdt
vooral uw lamp in brand...

Beryming van Matt. 6: 25, 33: Daarom zeg ik
u: zijt niet bezorgd voor... (Uit die ou
Nederlandse Bybelvertaling)

6. CREDO: Ndiyakholwa (Xhosa)
Ndiyakholwa Ku-Thixo omnye
(I believe in one God)
7. SANCTUS Uingcwele (Swati)
Uyingcwele Uyingcwele Uyingcwele
(Holy Holy Holy)
8. BENEDICTUS: Ubisisiwe (Ndebele)
Mark 11: 7-10
Baliletha ithole Ku Jeso
(When they brought the colt to Jesus)
9. OUR FATHER: Tata weso wa ma godimong (Pedi)
Matt. 6:7-13
Ge le rapela le se ke la touta bjalo
(But when ye pray, use not vain repetitions...)
10. AGNUS DEI Konyana ya-Modimo (Sotho)
Konyana ya-Modimo (Lamb of God, You take
away the sins of the world)
11. CLOSING PROCESSION: Nditalkile (Tsonga)
Psalm 122
Ndi takile lokova te ka mina (I was glad
when they said unto me, Let us go into the
house of the Lord)
Uingcwele Uingcwele Ulingcwele (Holy Holy
Holy)

MESSA DA BOA ESPERANZA

In die toeligtingsbundel word die werk as volg uiteengesit:

English	Entrance procession part I	The Lord is my shepherd Psalm 23
isiZulu	Entrance procession	Bonga, Bonga

part II

tshiVenda	Kyrie	Aravha ndi tshi vhidzelela
seTswana	Gloria	Tlotlo a e nne ya Modimo
Afrikaans	Readings the Prophets gradual hymn the Epistles gradual hymn the Holy Gospel	Daa's Hoop, dja! Habakuk 3: 17-19 van 'n ribbok 1 Kor. 13 Griekwa As Hy kom op die wolke... Matt. 6:25, 33 Daarom zeg... Ons gaan Kanaan toe.
isiXhosa	Credo	Ndiyakholwa ku Thixo omnye
siSwati	Sanctus	Uyingewele, Uyingewele Uyingewele
isiNdebele	Benediction	Ubusisiwe Umbusu ozake
seSotho sa Leboa	Our Father	Tataweso wa magodimong
seSotho sa Borwa	Agnus Dei	Konyana ya Modimo
[Xitsonga]	Closing procession	Ndi takile lokova te ka mina Psalm 122

Die twee programme lyk asof hulle verskil wat die *Onse Vader* gedeelte betref. Die Nederlandse toeligtingsprogram sê dat *Tataweso wa magodimong* 'n SeSotho sa Borwa-lied is en die Suid-Afrikaanse *Messa*-program sê dat dit Pedi-lied is. Die verklaring is dat die Suid-Afrikaanse *Messa* program na verskillende stamme verwys, terwyl die Nederlandse toeligtingsbundel na die taalgroep verwys.

Bespreking van die verloop van die *Messa da Boa Esperanza*:

Die openingsprosesie bestaan uit twee dele: 'n Stadige, statige, harmoniese verwerking van die Anglikaanse Kerk se weergawe van Psalm 23 (Die Here is my Herder) word gevolg

deur 'n uitbundige danklied, *Bonga* (Loof Hom). Dié kontras is merkwaardig, nie net wat inhoud betref nie, maar ook in die uitdrukking daarvan. *Bonga Bonga* in die isiZulu-taal is in Rotterdam uitgevoer toe die nuwe Nederlandse Bybelvertaling aan koningin Beatrix oorhandig is.

Die volgende inligting het in *Eikestadnuus* verskyn: “Die sentrale tema is dié van Goeie Hoop – dit verwys na Bybeltekste uit die boek van die Bybelse profeet Habakuk, maar ook die woorde waarmee Portugese ontdekkingsreisigers die Kaap beskryf het, en die wens vir 'n Afrika waar mense in vrede sal saamwoon” (Wasserman, 2004, 28 Mei).

In Lizette Murray se bydrae tot die Afrikaanse gedeelte, naamlik *Kanaan Toe*, skryf sy:

“‘Kanaan Toe’ is deel van die *Messa da Boa Esperanza*, die Suid-Afrikaanse mis in al elf landstale. Die tema van die Mis is Hoop. As sulks kon die Afrikaanse deel, nl. Die Lesings (Readings) by uitstek daardie boodskap oordra, synde die gedeelte bestaan uit musiek en paslike voorlesings uit die Bybel. Die Lesingsgedeelte begin met 'n moppie wat ál die elemente bevat wat verder deur sang en voorlesings uitgebou word. Al is die moppie se oorsprong nie christelik nie, het die ritme en melodie daardie ligtheid en vreugde wat nodig is om die Hoop-tema uit te dra” (Murray, 2006).

Buitink skryf dat die skriflesings nie net nou 'n belangrike bron van hoop in ons land is nie, maar dat dit ook in dié opsig in Suid-Afrika se geskiedenis 'n belangrike rol vervul het, omdat, soos hy, sê, families met ossewaens die binneland ingetrek het met hul familiebybels onder hul noodsaaklikste besittings. Daarom word die *lesings* (5. Readings) ook in die ou Nederlands (om geskiedkundige redes) gedoen, asook in die verskillende dialekte van Afrikaans (Toeligtingsbundel, 2004). Met die eerste uitvoering van slegs die eerste ses dele van die *Messa* was die Afrikaanse diksie minder geslaag as in die res van die werk wat toe uitgevoer is. In 'n resensie in *Die Burger* is genoem: “Terwyl die koor in die agtergrond neurie, is die teks deur drie sprekers voorgedra. Ongelukkig was al die woorde nie duidelik hoorbaar nie, maar dit is iets wat maklik reggestel kan word” (Du Toit, 2004).

Ná die Afrikaanse deel, met Nederlands wat daarby ingesluit is, naamlik die *Readings*, volg daar nog vyf dele wat wel gedeeltelik met die tradisionele mis ooreenstem. Laasgenoemde vyf verteenwoordig verskillende Afrikatale, met elkeen se musiek wat kenmerkend van elke betrokke taalgroep s'n is.

Buitink wou die *Messa* laat eindig met 'n deel in Xitsonga, want “in the [ama]Tsonga tradition it is difficult to put an end to singing and dancing, [and] I thought that this is what the *Messa* should end with” (Toeligtingsbundel, 2004: 22). Hy wou hê die gevoel van “goeie hoop”

moes by die luisteraars bly as hulle die kerk of konsertsaal verlaat. Psalm 122 is hiervoor gekies, omdat dit 'n pelgrims-Psalm is.

Die volgende gedeelte het net so in die gedrukte program verskyn wat in die Endlersaal, 10 Oktober 2004, uitgevoer is:

“The Messa da Boa Esperanza – Mass of Good Hope – is a celebration in the truest sense of the word: it marks South Africa’s 10 years of democracy; it revels in the country’s rich diversity of cultures, peoples and traditions; it proclaims the hope of unity; it honours the message of the Gospel. The Messa is also the realization of a dream for all those involved with its creation and its performance” (Programme: *Messa da Boa Esperanza*, 2004, 10 Oktober).

'n Berig in *Die Burger* nadat die Stellenbosch Libertaskoor hierdie werk voor gehore in Nederland en Duitsland gesing het, het onder meer genoem: “Jacobs Ka-Nyamezele het 40 melodieë aangepas en voorsiening gemaak vir onder meer die marimba, Afrikatromme, koedoehorings, klavier en kitaar. Die Stellenbosch Libertaskoor, wat 90 lede het, het die Messa pas in Europa gesing nadat hy dit aan plaaslike gehore bekend gestel het” (*Die Burger*, 2004, 8 Desember).

Hier volg aanhalings uit twee resensies oor dié werk:

Die resensie in *Die Burger* ná die eerste (gedeeltelike) uitvoering van die *Messa* in die Endlersaal het onder meer gelui: “Ongelukkig kon die gehoor Donderdagaand net 'n voorsmakie kry van 'n nuwe gewyde werk in elf dele, die *Messa da Boa Esperanza*, oftewel Mis van Goeie Hoop, geskep deur Lungile Jacobs Ka Nyame[z]ele. (Hy het 'n luide toejuiging gekry ná die uitvoering)” (Du Toit, 2004).

Ná die eerste uitvoering van die volledige werk het 'n resensie in *Die Burger* gemeld: “Die koor het die gehoor so geïmponeer dat die konvensie om nie applous tussen dele te gee nie heeltemal geïgnoreer is. Die koor is ook aan die einde met 'n welverdiende staande toejuiging beloon. Dit is haas onmoontlik om jou enige ander koor voor te stel om die werk eerste uit te voer” (Ekron, 2004).

Weens die moeilikheidsgraad en die diversiteit van dié werk – en ondanks al die byval wat dit veral in die buiteland gevind het – bly dit 'n vraag of so 'n komposisie meer as slegs 'n eksperiment kan wees.

5.7 Chris Lamprecht

Die Transnet Libertaskoor het Chris Lamprecht se *Kangoklanke* (wat hy op 1 September 1990 reeds in Pretoria voltooi het) op 8 April 1995 vir die heel eerste keer uitgevoer, in die Kangogrotte tydens die Klein Karoo Nasionale Kunstefees. In *Die Burger* is dié geleentheid só beskryf: “Die hoogtepunt was die eerste uitvoering van Chris Lamprecht se Kangoklanke. Lamprecht se oupa het die grond besit waarop die grotte destyds ontdek is. Hy het die stuk spesiaal vir uitvoerings in die grotte geskryf” (*Die Burger*, 1995, 11 April).

In ’n brief aan Johan de Villiers het Lamprecht geskryf: “Ek neem die vrymoedigheid om u te nader met die versoek om ’n koorwerk [van] my, nl. Kango Klanke te oorweeg as een van die werke wat u in die grotte gaan uitvoer. Ek doen so-iets nie normaalweg nie, maar ek beskou hierdie geleentheid as iets unieks omdat die betrokke koorwerk spesiaal geskryf is as ’n klank-kleur-skildering van die grotte.” Hy het bygevoeg dat klavierbegeleiding ’n integrale deel van die werk is en dit dus om daardie rede onprakties kon wees vir uitvoering in die Van Zyl-saal van die grotte (Lamprecht, 1995).

Die werk begin met ’n beskrywing van die totstandkoming van die grotte deur water wat “van die hoogste kruin van die Swartberge” afsypel en dan onder in die grotte “paleise”, “towerkleure”, “kastele” en “suile van skoonheid” vorm.

Vir die begin van die tweede deel (“In die Groot Saal”) verdeel die koor in twee groepe om ’n eggo-effek te verkry. Die res van hierdie deel bevat ’n skildering van die “ragfyn en vlymskerp kristalle” wat deur die druppende water veroorsaak word. Die klavier tree hier, soos elders ook, as die eintlike toonskilderende agent op. Dit geld nog meer vir die derde deel (“In die Drupkelder”), waar die koor die “Groot Almagtige Skepper” besing, terwyl die klavier met acciaccaturas die druppende water naboots.

Die werk sluit af met ’n fuga (“Die Orrelpype”), wat op die woorde “Soli Deo Gloria” ’n groot hoogtepunt bereik, voordat dit tot stilstand kom in ’n coda met al sagter wordende eggoklanke, wat as’t ware in die dieptes van die grot in verdwyn.

5.8 Theresa Loock

Theresa Loock het in ’n onderhoud gesê Johan de Villiers het haar genader om die verwerkings vir ’n sopraansolis in die Libertaskoor te doen. Hy het haar gevra om spesifiek hoë note vir dié sopraan in te skryf. Die resultaat van dié opdrag was twee koorverwerkings wat Loock onderskeidelik in 1998 en 2000 voltooi het – van S. Le Roux Marais (1896-1979) se komposisies *Heimwee* asook *Mali, die slaaf, se lied* (Theresa Loock, 2007, 27 Februarie).

Die Vriende van Afrikaans het die dubbelalbum *Ou Vriende* saamgestel. In *Die Burger* het 'n resesent oor die kompakskyf die volgende geskryf: “Daar kan nog sonder moeite saamgestelde albums van ligte musiek gekoop word, maar as jy na die beste van Suid-Afrikaanse kore wil luister, sal jy nie maklik een kry waarop verskeie van hulle gehoor kan word nie. Daar word weggeval met die Stellenbosch Libertaskoor, wat ‘Heimwee’ sing. Eintlik is dit die solis Delina Lombaard, 'n ou bekende in die Kaap wat gerus ook elders gehoor kan word, wat sing en deur die koor ondersteun word” (Malan, 2005, 20 Mei).

5.9 J. Gerhard Niemand

In 2006 nader De Villiers 'n koorlid, J. Gerhard Niemand, om drie verwerkings vir die koor te doen, van *Kaap en Karoo*, *Stille Somerkersefees* en *Kyk hoe glinster die maan*.

Niemand het sy werke op 25 Maart 2007 as volg aan die skrywer van hierdie tesis beskryf:

5.9.1 “Die eerste twee werke bestaan elk uit twee afsonderlike liedere terwyl die derde verwerking 'n lied in eie reg is. Die detail van die liedere word in die volgende Tabel aangegee:

Titel	Komponis	Lirieke-outeur	Jaar van Eerste publikasie van die musiek	Verwerking vir Stellenbosch Libertaskoor
<i>Hoe stil kan dit word</i>	Anna Davel	Boerneef	2003	2006
<i>Karoonag</i>	Coenie de Villiers	Coenie de Villiers	1983	2006
<i>Stille Somerkersefees (Welkom o stille nag van vrede)</i>	Koos du Plessis	Koos du Plessis met 3de vers deur Jannie du Toit	1971 en 3e vers 2001	2006
<i>Stille nag</i>	Franz Gruber	Joseph Mohr, gewysig deur Izak de Villiers en Attie van der Colf	1820 en 1978	2006

<i>Kyk hoe glinster die maan</i>	Udo Jürgens	Christopher Torr	1989	2006
----------------------------------	-------------	------------------	------	------

“Die agtergrond met betrekking tot die keuse van liedere en die daaropvolgende samestelling vir die koor, was inderdaad vir elke lied uiteenlopend, alhoewel daar ’n paradigma deurgaans gegeld het, naamlik:

- die eindproduk moet “waardig” aan die missie van die koor bly,
- dit moet sinvolle byvoegings wees tot die kontemporêre repertorium van die koor, maar dit kan gerus die genres van die repertorium verbreed,
- dit moet vir alle belangegroepes van die koor genotvol wees om dit uit te voer en te beleef.

“Hopelik sal die oorspronklike outeurs en komponiste van die “uitgangsmateriaal” tevrede wees met wat gedoen is met hulle werk!”

5.9.2 Waarom is die liedere gekies?

“*Hoe stil kan dit word en Karoonag* is as ’n siklus in die klein verwerk, getiteld *Kaap en Karoo*. Aanvanklik was die idee om die eerste lied vir die koor te verwerk [...]. Alhoewel die Boerneef-tekst deur Anna Davel vir haarself as ’n solo lied getoonset is, was die uitdaging om dit meerstemmig vir die koor te verwerk. Die taak is aangepak uiteindelik, omdat die Davel toonsetting so ongelooflik mooi is!

“Met die voltooiing van *Hoe stil kan dit word* het ek besef dat die werk in al sy eenvoud en skoonheid kort is en toe begin besin oor wat ek daarby kon ‘aanheg’ wat sinvol is en die geheel sou laat werk. Coenie de Villiers se *Karoonag*, wyd bekend en so te sê volksbesit, was ’n wonderlike moontlikheid om die Kaap en Karoo bymekaar te bring!

“Met die naderende Kerstyd – ongeveer in September 2006 – het Johan aan my genoem dat daar ’n behoefte aan eietydse ‘nuwe’ Afrikaanse Kersliedere vir kore bestaan. Ek het dadelik aan Koos du Plessis se *Somerkersfees* gedink en na ’n tyd se ‘musikale eksperimentering’ besef dat dele daarvan met die tradisionele *Stille Nag* sou kon oorleuel. Dit is toe so gedoen.

“Gedurende hierdie tyd het ’n koorlid, Reinee Terblanche-Brand, aan my genoem dat Laurika Rauch se treffer *Kyk hoe glinster die maan*, in wese ’n Kersverhaal vertel.

5.9.3 Uitdagings met die verwerkings

“Met die intrapslag van bogenoemde take, is besef dat die liedere meestal geskryf is vir soliste (deur die oorspronklike komponis vir hom/haarself) veral die Davel- en Rauch-nommers en dat die omvang probleme sou skep binne ’n standaard meerstemmige koorsamestelling. My benadering was om soliste waarvan die [stemomvang] van dié van die soprane verskil, by tye te gebruik maar, ook deur onkonvensionele modulaties, ander gedeeltes redelik singbaar te maak. Dit het redelik goed geslaag.

“Ek wou baie graag ’n moderne klank bereik met die verwerkings, sonder om ekstreem te raak, maar nog steeds die klassieke harmoniereëls eerbiedig. Maar ek het daarvoor hulp benodig, en die finale “higiënisering” van al die verwerkings is deur Marsha du Toit, ’n koorlid, en in eie reg ’n verwerker van koormusiek, gedoen.

“*Kaap en Karoo* en *Kyk hoe glinster die maan* is geskryf met klavierbegeleiding, terwyl *Stille Somerkersefees* vir meerstemmige a capella koor verwerk is.

5.9.4 Die eindproduk

“Die verwerking van die musiek vir die Libertaskoor was baie bevredigend. Aspekte soos die tydigheid (relevansie) van die werk, die voorreg om die werk binne afsienbare tyd te hoor – uitgevoer te kry – en om saam met Johan de Villiers te kan werk, is van die uitstaande aspekte wat my sal bybly. Dit sal ook altyd ’n eer wees om vir die Libertaskoor te [kon] verwerk – veral omdat die koor so ’n internasionale gehoor het en die geleentheid dus bestaan om ons eietydse Afrikaanse musiek deur die koor bekend te stel aan gehore wêreldwyd.

“*Kaap en Karoo* is vir die eerste maal op 2 September 2006 in die Endlersaal uitgevoer. Op 26 November 2006 is *Stille Somerkersefees* en *Kyk hoe glinster die maan* tydens die Kersfeeskonsert in die Endlersaal uitgevoer” (Niemand, 2007).

5.10 Cecil Peters

In 1999 vra De Villiers vir Cecil Peters om ’n potpourri wat Kaaps-Maleise volksliedere bevat vir ensemble, koor en tradisionele instrumente saam te stel. Dit is *1652* genoem.

Oor hierdie werk is daar in die koor se program vir hul konserttoer na die VSA in 1999 geskryf: “Ever since the first Dutch governor Jan van Riebeeck established the Cape of

Good Hope in the year 1652 as a refreshment station for the ships of the Dutch East [India] Company, the various indigenous ethnic groups, and in particular the emerging Cape Malayan community contributed significantly to the culture of the growing city of Cape Town.”

Die aanhaling lui verder:

“[Led] by an ensemble from the choir, the medley starts by recalling the sinking during a severe storm off the Cape coast in 1861 of the American ship ‘Alabama’. The accompanying Toyi Toyi dance symbolizes Black aspirations for liberation. The full chorus then joins in with arrangements by the South African composer Chris Lamprecht of ‘Die Alabama’ and ‘Nuwejaar’. The latter song celebrates New Year in typical Cape Malayan style. A love song for Cape Town by the ensemble is followed by the entire choir taking up an excerpt from Leonard Bernstein’s West Side Story to express their delight and joy at this first USA tour by the Libertas Choir” (Programnotas deur Johan de Villiers, in USA Stellenbosch Libertas Choir: Concert Tour Programme, 1999).

Richard Whitten, pianis van die St. George’s Koorvereniging in Manhattan in die VSA, skryf op 21 Julie 1999 aan De Villiers: “The medley-cum-theater piece *1652* by your own Cecil J. Peters was one of the highlights of the evening” (Whitten, 1999).

Ná die sukses van *Die Pad na Jerusalem* asook die werk van Peters besef De Villiers die waarde van die Kaapse bruin mense se tradisionele liedere (Christelik of in die moppiestyl) weer eens so deeglik dat hy nog opdragte vir verwerkings van sulke liedere vir die koor gee. In 2000 vra hy vir Lizette Murray, ’n Libertaskoor-lid, om hiermee te help. Haar vertelling hieroor word in 5.12 hieronder net so in haar eie woorde weergegee, in ’n bydrae wat sy op 6 Februarie 2006 gemaak het.

5.11 Roelof Temmingh

“Temmingh was só entoesiasties oor die totstandkoming van die Libertas-koor dat hy besluit het om ’n lofsang – *Himne*, wat by hierdie program ingesluit is – spesiaal vir die koor te komponeer” (Libertaskoor konsertprogram 1989 – 1990).

Hoewel Temmingh *Himne* in 1989 spesifiek vir die Libertaskoor geskryf het, het hierdie grootse werk vir koor en klavier uiteindelik vër buite Suid-Afrika bekendheid verwerf. Dit is een van die min moderne werke wat onmiddellik by koorlede en gehore inslag gevind het. *Himne* is nie net deur ander Suid-Afrikaanse kore in hul repertoriums opgeneem nie, maar dit

word ook meer dikwels as enige ander werk van Temmingh deur kore buite Suid-Afrika gesing. Die Latynse teks (saamgestel deur die komponis self) dra hiertoe by.

Himne word in drie duidelik afgebakende seksies verdeel, waarvan die eerste en laaste tematiese verwantskap toon, terwyl die middeldeel 'n skerp kontras daarteen vorm. Stilisties word die eerste en derde dele gekenmerk deur die gebruik van tonale akkoorde wat nie op die tradisionele manier funksioneel met mekaar verwant is nie en die wisseling tussen lae en hoë stemme, terwyl die middeldeel deur onreëlmatige ritmes en die opstapeling van stemme tot toontrosse gekarakteriseer word. Die hantering van al hierdie tegnieke is meesterlik en dra daartoe by dat *Himne* as 'n standaardwerk in die Suid-Afrikaanse koor-repertoire beskou moet word.

In 1999 het die koor die werk in die VSA uitgevoer. Richard Whitten, pianis van die St. George's Choral Society, het op 21 Julie 1999 hieroor aan Johan de Villiers geskryf:

“Temmingh’s ability to create new and surprising choral sounds in the juxtaposed recitative-like moments of repose actually served to intensify the contrasting African dance rhythms, driven almost to freneticism by the kinetic virtuoso piano part. In St. George’s space the multi-layered sonority of the 25-note cluster on the word “alleluia” produced an eerie effect only hinted at by the choir’s fully professional recording, which was sold at the concert”. Hy voeg verder by: “But perhaps most impressive of all was the specially-commissioned “*Himne*” by South African composer Roelof Temmingh. [...]. I think we in America might see “*Himne*” as a metaphor for the present-day South African multicultural esthetic, presenting a musical blend of African and European, religious and pagan, classical and modern, in a thoroughly contemporary yet attractive idiom” (Whitten, 1999).

Na die toer van 1999 word die werk op die webblad Web Concert Hall só beskryf: “These are strong rhythmic sections with a slight African character. Interjected by a 25 note cluster on the word ‘Alleluja’” (www.webconcerthall.com. 2007). Die feit dat die kontrasterende ritmes in die werk as Afrika-dansritmes gesien word, is nie korrek nie, want die musiek is in geheel modern Westers, maar dit is moontlik as Afrikamusiek beskou omdat die Libertaskoor wat dit gesing het uit Afrika kom.

Himne het baie aandag gekry van die media. Die volgende is resensies oor Libertaskoor-uitvoerings van dié werk: Die werk het tot 'n hoofskrif in *Die Burger* gelei: “Libertaskoor se ‘Himne’ ’n triomf” Dié berig meld: ’n Nuwe koorwerk wat Roelof Temmingh spesiaal vir die Libertaskoor gekomponeer het, *Himne*, is niks minder nie as ’n triomf. Só by die eerste

aanhoor het die pragtige harmonieë 'n mens onmiddellik aangegryp en jou laat wens dat jy die werk weer kan hoor” (Van Rensburg, 1990).

In *Kalender*, 'n bylae tot *Beeld*, is dié werk en die koor as volg beskryf: “Die grootse klank van die koor is ten beste benut in *Himne*”(Nel, 1990, Maart 30).

In *The Pretoria News* is hieroor geskryf: “[*Himne*] is an exciting work [...]. The difficult work has some strong rhythmical elements and only professional choirs should be able to sing it successfully. The performance, full of verve, was a feather in the cap of all concerned, including the accompanist Zorada Temmingh” (Scott, 1990, April 3).

In 1996 het Roelof Temmingh 'n opdragwerk, *Rainbow Speech*, vir die koor gekomponeer. Dié werk was nie so 'n groot treffer soos *Himne* nie en die koorlede het dit ook moeiliker singbaar gevind. Die droë harmonieë in *Rainbow Speech* begin met parallelle oktawe en dit lê moeilik op die oor.

Temmingh het in die teks woorde ingesluit soos “we are a rainbow nation” en “zulu” terwyl die basse “afri, afri” in parallelle oktawe herhaal. Die teks sluit verder “tsonga”, “ndebele”, “swati”, “sotho”, en “tswana” in. Vir die basse word “northern Sotho” bygewerk. Dan, in 'n stadiger en vryer tempo, kom “venda”, “xhosa” in die teks voor.

Verskeie jare daarna het die dalende toonleer “zu, zu, zu, zu” wat die basse in dié werk gesing het, nog in hul geheues bly vassteek en wanneer die koorlede 'n grootse oomblik beleef het, het die basse altyd dié musikale hoogtepunt gesing – sodat die res van die koorlede dan presies geweet het watter gees op daardie oomblik in die koor geheers het.

5.12 Awie van Wyk en Lizette Murray

“In 2000 nader De Villiers 'n koorlid, Lizette Murray, vir die saamstel van 'n klompie liedere in die Kaapse bruin musiektradisie met die oog op plaaslike en oorsese gehore. *Lekker Kaapse Songe!* word gebore. Lizette vra Awie van Wyk, komponis en dirigent van die Potchefstroomse Universiteitskoor, om die musiekverwerking van 'n aantal tradisionele moppies te doen. Die deurlopende tema van die moppies is Die liefde, Songe en Kaapse Kos. Daar word egter ook die draak gesteek met politieke kwessies, byvoorbeeld die taxi-geweld. Bekende moppies soos *Ou tante Fiena Snuifbek*, *Laas toe oom Jakkals bruidegom was*, *Hoor jy nou die ghoema?* en *Ou Galiema* word nuut ingeklee. Daar word egter ook splinternuwe moppies gekomponeer, getrou aan die aard (ritme, styl en taal) van die moppie. Tradisionele

instrumente soos die kitaar, trom, tamboeryn, mandolien, [altblokfluit] word deurgaans gebruik.

“Daar is ’n bepaalde opbou in die siklus. Agter die oënskynlike [sic] eenvoudige woorde van die temalied: *Lekka Kaapse Songe! Dis soos kerriekos en snoek vi my, lê ’n veel dieper betekenis verskuil. Getrou aan die moppie-tradisie lê die hartseer ook maar vlak onder die joligheid. Soms word dit versteek onder ’n mineurklank of ’n effe stadiger ritme, bv. by ‘Oe die vis loop innie Kaap, ma vi’ my kan dittie raak. My net het mos nou gate in, dis die lat die vissies yt kan spring’.*(verwysend na die liefde). Die moppie-siklus word uiteindelik ’n siklus van die lewe met sy pyn en vreugdes in die skadu van Tafelberg: *Ons bly lekka byrie see. Innie koelte vannie Kaap, innie koelte vannie see loop ’ie lewe op sy spoortjie, loep’ie kybelkar wee’ reg.* Al die elemente van die siklus word in die slotlied bymekaar gebring en die siklus eindig triomfantlik met ’n bruilof waar al die lekkerste Kaapse kos voorgesit word.

“Die sukses van hierdie moppies is egter nie net geleë in die meesleurende musiek en ritmes nie, maar veral daarin dat dit skanse afbreek en tradisioneel bruin musiek ook ander bevolkingsgroepe s’n maak, deurdat elke koorlid deel het aan die uitvoer daarvan. Die moppie word nou allemansgoed. Selfs oorsee, waar gehore nie die fyn taalnuanses optel nie, is die reaksie oorweldigend en word koor en gehoor saamgesnoer deur die universele eerlikheid van die moppies.

“Vir die bruin koorlede beteken dit baie dat daar iets eie aan hul koortradisie gesing word. Dit is oor en oor aan ons gesê, na die uitvoering van die liedere. Gewoonlik kry die swart tradisionele koormusiek meer prominensie, omdat dit so eie aan Afrika is, terwyl die ander volksgroepe se volksmusiek minder gesing word. Die moppie-siklus is dus instrumenteel in die oordra van die Stellenbosch Libertaskoor se visie” (Murray, 2006).

In ’n resensie van die koor se CD *On Tour 2001* wat in *Rapport* verskyn het, is na dié verwerkings verwys: “En al is Van Wyk se toonsetting van Lizette Murray se *Lekka Kaapse Songe!* nie heeltemal gelykstaande aan die uitbundige effek wat tradisionele ‘moppies’ op jou het nie, is dit ’n gawe repertoriumaanwinst” (Boekkooi, 2002).

5.13 Opsomming

Uit hierdie lys van komposisies word dit duidelik dat die Libertaskoor vir die totstandkoming van ’n groot aantal Suid-Afrikaanse werke van uiteenlopende aard verantwoordelik was. Op

hierdie wyse het die koor 'n bydrae gelewer tot die verryking van die Suid-Afrikaanse koorliteratuur.

HOOFSTUK 6: 'N PROFIEL VAN DIE DIRIGENT

6.1 Johan de Villiers

'n Volledige profiel van De Villiers is geskep in 'n Kunstenaarsprofiel in die *Eikestadnuus* in 1991. Daar word geskryf: “Johan de Villiers het grootgeword in 'n huis waar musiek vanselfsprekend was. Daar is musiek geluister, musiek gemaak. Sy Pa, Dirkie, was musiekinspekteur in die Vrystaat” (*Eikestadnuus*, 1991, 3 Mei). Hy is die kleinseun van wyle ds. M.L. de Villiers, komponis van *Die Stem van Suid-Afrika*.

De Villiers het uitblink in sy studies en in 1970 die Kanseliersmedalje as beste student aan die Universiteit van Stellenbosch ontvang. Daarna het hy in 1974 'n doktorsgraad in Toegepaste Wiskunde aan die Universiteit van Cambridge verwerf. Hy was van 1974 tot 1989 medehoogleraar in Toegepaste Wiskunde aan die Universiteit van Stellenbosch. Tans is hy professor in die departement Wiskundige Wetenskappe, Afdeling Wiskunde, aan die Universiteit Stellenbosch.

Vanaf 1977 tot 1984 was hy die leier van die Universiteitskoor Stellenbosch. Tydens die ontstaan van die Libertaskoor was hy ook inwonende hoof van die manskoshuis Wilgenhof.

De Villiers het in Amerika navorsing in koortegniek gedoen onder leiding van prof. John Paynter van die Northwestern University in Evanston, naby Chicago. In 1980 het hy koorleiding bestudeer onder leiding van Lorna de Varon by die New England Konservatorium, Boston, sowel as die Universiteit van Wisconsin, Madison, onder leiding van Robert Fountain (VSA Program, 1999).

6.2 Johan de Villiers en die Libertaskoor

De Villiers het onmiddellik werk gemaak van die uitnodiging om 'n meer permanente koor op te been te bring. Hy het aan die werk gespring om mense bymekaar te bring. Een van sy kenmerke is sy daadkrag. As hy dink iets kan werk, sal niks hom stuit nie. In 'n artikel in *Suid-Afrikaanse Panorama* is geskryf: “Gewapen met 'n vaste geloof dat vrede en interkulturele samewerking tog haalbaar is, en aangemoedig deur sy vrou wat onwrikbaar in die meriete van so 'n koor geglo het, het hy dié uitnodiging aanvaar [...]. Ondanks probleme met afstand en vervoer, het bruin en swart sangers van so ver as Villiersdorp, Houtbaai en Wellington na Stellenbosch gekom – insluitende 30 lede van die Kaapse Mfuleni-koor onder leiding van Ray Kewana” (De Bruin, 1991: 25).

Nadat die koorlede gekeur is en die koor al hard aan die oefen was, het 'n verslaggewer van *Eikestadnuus* 'n oefening van die Libertaskoor bygewoon en as volg berig: “Wat 'n mens eerste opval as jy by 'n oefening van die Libertaskoor instap, is die gemoedelike atmosfeer. Hierdie is duidelik 'n groep mense wat dit geniet om saam te werk, maar ook om saam te kuier. Voor en na oefentyd word daar gelag en geskerks en somer kopstukke gesels. Maar as Johan de Villiers sy hande oplig, is die konsentrasie merkbaar. Dan word daar met oorgawe gesing, want die dirigent se toewyding is onmisbaar. Johan de Villiers verstewig met die Libertaskoor sy reputasie as dirigent wat meer as die optimum uit sy koor kan kry tydens 'n vertoning. Hy lééf sy musiek voor die koor, en hulle reageer sonder uitsondering daarop. Hy kan meer fortissimo-klanke optower uit 'n koor as wat 'n mens van 'n gewone grootte groep sangers verwag” (Barnard, 1989).

As koorlid het die merkwaardige konsentrasie van De Villiers voor 'n konsert my altyd opgeval. Iets wat onmiskenbaar is, is sy ontspanne houding en gemaklikheid voordat die koor op die verhoog stap. Dié houding is 'n wenresep vir 'n suksesvolle uitvoering, omdat dit veral senuweeagtige sangers gerus stel.

De Villiers se koortegniek het mense al in Suid-Afrika en oorsee aan die praat gehad, veral omdat hy onkonvensioneel vlugvoetig is en nie botstil voor die koor staan en dirigeer nie.

'n *Matieland* is hy só beskryf: “Johan de Villiers, die man wat met onbesonne energie vervaard sy arms voor die neëntigtal rondswaai en enigiets van Rachmaninoff se Vespers tot die Kaapse klanke van Nuwejaar uit hulle toor. En dit doen hy al vir tien jaar. [...]. As dié Stellenbosche wiskunde professor nie besig is om die somme op papier voor hom afstof nie, gly hy oor die vloer van die Fisser, Endler, Sint Jacobs katedraal of die VGK Kerk in Vredendal” (Truter, 1999).

Nog 'n kenmerk van De Villiers is hoe goed sy menseverhoudinge is – en dat hy 'n heerlike humorsin het, is gewis. Hy kan vir homself lag en beskou elke mens met wie hy in aanraking kom as 'n belangrike individu.

In die vrouetydskrif *Sarie* is hy as volg beskryf: “Daar is baie in hom, te respekteer en te bewonder. Maar wat jou lief maak vir Johan, is sy opregte, warm menslikheid, sy bedagsame, liefdevolle optrede teenoor sy gesin en sy sonderlinge vermoë om mense by mekaar te hou” (Leuvennink, 1999: 30). Dit is besondere karaktertrekke en dit maak hom baie geliefd onder sy koorlede.

Die warmte en die menslikheid wat die kooregpaar teenoor alle rasse toon is merkwaardig. Van die koorlede sing al vir 18 jaar lank en vorm 'n gedugte muur rondom die De Villiers

gesin. Die koorvoorsitter het die volgende te gesê oor die De Villiers-egpaar. “Hierdie twee mense het nog altyd hul huis oopgemaak vir elke koorlid en die voortbestaan van so ’n multikulturele koor kan net direk toegeskryf word aan die ondersteuning wat die dirigent van sy eggenote kry”(Pauw, 2007).

De Villiers is baie trots op die feit dat die koor deur al die jare spog met ’n balans van 50% nie-swart en 50% swart mense in die koor. In onderhoude met oud- en huidige lede van die Libertaskoor, kom dieselfde woorde van almal: “Johan is ’n begaafde man wat alles met toewyding doen.”

6.3 Toekennings aan die Libertaskoor

Volgens ’n berig in *Die Burger* word De Villiers op 8 Desember 1990 as die Vroue vir Suid-Afrika se Brugbouer van die jaar aangewys. “Hy het die toekening ontvang vir sy groot bydrae om kultuurbesit en -strewes te handhaaf en te bevorder” (*Die Burger*, 1990, 10 Desember).

Hy word in 2003 met die Khula Kunstetoekening vereer vir die baanbrekerswerk wat hy in 1987 begin het om musiek op multikulturele vlak te bevorder.

Op 14 November 2003 ontvang hy die Molteno-medalje van die Kaapse Drie-eeue Stigting, vir sy onbaatsugtige werk waarmee hy koorlede én konsertgangers uit verskillende gemeenskappe verryk en geïnspireer het.

Volgens ’n berig in *Die Burger* word die eerste spesiale Prestasie-prys van die Van Ewijck-stigting in 2004 aan die Libertaskoor toegeken. “Die Van Ewijck-stigting is in Kaapstad gevestig en bevorder al jare kultuurbetrekkinge tussen Nederland en Suid-Afrika. Die nuwe Prestasie-prys behels ’n bedrag van tot R50 000 vir ’n projek wat binne die stigting se doelstellings val, ongeag om watter vertakking van die wetenskappe dit gaan” (*Die Burger*, 2004, 27 Maart).

6.4 De Villiers en inheemse musiek

De Villiers waardeer sy eie land se inheemse musiek. Hier het hy die ideale medium (die koor) gehad om die volk se musiek, binne- en buitelands, bekend te maak. Volgens ’n artikel in Julie 1998 in *Die Voorligter* is dit een van De Villiers se strewes om die skat van inheemse musiek in ons land te ontgin. “Hulle voer steeds bekende werke uit, maar hy voel dis die koor se plig om die voortbestaan van inheemse musiek te verseker. Die Vlaams/Suid-

Afrikaanse Vereniging het die koor genooi in Oktober om vanjaar aan 'n kultuurweek in België deel te neem. Die versoek was dat die koor hoofsaaklik inheemse Suid-Afrikaanse werke sal uitvoer" (Malan, 1998: 42-43).

Dit was nog altyd De Villiers se uitgangspunt dat die Libertaskoor volksliedere, van die verskillende kulture, geloofwaardig moet sing. Die koor stel sy lede bekend aan hoe die musiek van verskillende kultuurgroepe klink. Vir die meeste van die swart en bruin volksmusiek bestaan daar egter nie bladmusiek nie. Met die eerste koorkamp aan die begin van elke jaar word veral die musiek van die swart mense deur 'n groepie voorgesing en die koor leer dit dus op hierdie manier aan. Die swart mense nooi soms 'n gaskoor om musiek te kom voorsing as hulle self onseker daarvoor voel. So bly die egtheid wat inherent in 'n lied is, behoue. Dieselfde gebeur ook met die musiek van die bruin en wit mense. Ook die teks in die musiek bly so lewendig en eg.

'n Resensent van *Tempo* skryf, ná 'n uitvoering in die Durbanse Stadsaal, dat die uitvoering van 'n baie hoë gehalte was. "Maar dit was veral 'n plesier om 'n veelrassige koor te hoor waarvan die sangers werklik reg aan die inheemse klanke, wat so dikwels so swak deur kore uitgevoer word, te laat geskied" (Grobler, 1991).

Die swart volksliedere het telkens die gehore op hul voete gehad en De Villiers het dié liedere in sy toegifte begin gebruik. Veral in die buiteland was die liedere van die swart mense baie gewild. In 'n artikel in *Die Burger*, na die koor se 1996-toer deur Europa, is geskryf: "Die mense was gaande oor veral ons Xhosa-liedere, en was beïndruk met wat ons die afgelope ses jaar reeds probeer doen – om deur musiek brûe oor die kleurgrens heen te bou" (Wyngaardt 1996).

Suid-Afrika se inheemse musiek word nou ook na die buiteland uitgevoer deur prof. Benjamin Locke van Kenyon College, Ohio, in die VSA. Hy het Suid-Afrika drie keer besoek. Volgens 'n artikel in *Die Burger* wou Locke in 1996 'n konsert van volksliedere saamstel. Hy het "De Villiers (wie se oupa 'Die Stem' gekomponeer het) genader, veral omdat hy meer wou weet van die "unieke struktuur" van Suid-Afrika se nuwe saamgestelde volkslied en wou leer hoe om die klapklanke in 'Nkosi Sikelel' iAfrika', uit te spreek. Dit het Locke se nuuskierigheid so geprikkel dat hy weer en weer in 1998 en 2001 na Suid-Afrika gereis het om met die Libertaskoor – bekend vir sy ontginning van verskeie Suid-Afrikaanse musiektradisies – saam te werk." (*Die Burger*, 2003, 19 Junie).

Die geleentheid om liedere uit al elf Suid-Afrika se landstale uit te voer, het hom voorgedoen in 2004. De Villiers het hierdie geleentheid om die *Messa da Boa Esperanza* uit te voer met albei hande aangegryp en entoesiasies aan die aanleer van die musiek begin werk. As die

koorlede moedeloos geraak het, het hy baie verbaas gereageer en gesê dat dit nie só moeilik kon wees nie. Dan het almal weer verwoed begin leer aan die ritmes en melodieë van Suid-Afrika.

Om die musiek van die *Messa* so na aan die waarheid as moontlik te kry, het hy hy swart mense van die verskillende taalgroepe gekry om die teks lewendig aan die koorlede voor te dra. Dit het baie gehelp met die uitspraak van die verskillende klapklanke en ook met vokaalvorming vir die sang.

'n Mens kan die waarde van De Villiers se bydrae tot inheemse musiek besef as jy die volgende lees in die spesiale uitgawe van die *Messa*: “Meer as 20 koorlede is op hul beurt dirigente van skool-, kerk- en gemeenskapskore, en ploeg die ervaring wat hulle in die Libertaskoor opdoen, weer terug in hul gemeenskappe” (Toeligtingsbundel, 2004: 27).

HOOFSTUK 7: DIE VRAAGSTUKKE WAARMEE DIE KOOR SE DIRIGENT EN BESTUUR TE DOEN GEKRY HET BINNE 'N MULTIKULTURELE OMGEWING

7.1 Kulturele diversiteit

Kulturele diversiteit was van die begin af nie vir die koorlede 'n stuikelblok nie – moontlik omdat elke koorlid wat aangesluit het, dan al baie oortuig was dat die koor kon slaag in sy oogmerk om multikulturaliteit deur koorsang te bevorder. Die koorbestuurder, Louwina de Villiers, sê “nadat die boodskap die koor se ore bereik het dat ander swart mense die swart lede van die koor se bande stukkend gesny het, het die koor letterlik binne vyf minute hul hand in die sak gestee en ek het met genoeg geld gestaan om die bande te kon vervang” (Louwina de Villiers, 2007, 27 Februarie).

Maar kultuurverskille het tóg aanpassings geverg – en vir sommige koorlede meer as vir ander. Leuvennink, 'n joernalis wat ook 'n stigterslid van die koor was, het in *Sarie* geskryf: “Die kulturele diversiteit van so 'n groep mense kan by tye 'n groot uitdaging wees. Onder die uiteenlopende groep mense wat in Mei 1989 op die walle van die Eersterivier vergader het, was daar wantroue, vooroordele en wêrelde wat soos dag en nag verskil” (Leuvennink, 1999: 30).

Hoe koorlede hierdeur geraak is, het egter van mens tot mens verskil. Die skrywer van hierdie tesis onthou byvoorbeeld dat die musiek wat die koor uitgevoer het in haar herinneringe die sterkste uitstaan – baie meer as kwessies soos die politiek van daardie tyd, of die kleurverskille en menseverhoudinge binne die koor. Maar oor so 'n uitlating vermaan koorvoorsitter Christoff Pauw egter: “As dit nie was vir 'n voortdurende poging tot goeie intermenslike verhoudings nie, sou hierdie koor nie vandag nog bestaan het nie” (Pauw, 2007).

Die skrywer van hierdie tesis onthou uit die vroeë jare van die koor se bestaan dat daar daadwerklike pogings (veral op die toere in Suid-Afrika) was om oor kleur- of kultuurgrense na mede-koorlede uit te reik. Soms moes die begeerte hiervoor egter plek maak vir die gemakliker opsie om ná 'n vermoeiende kooruitvoering of 'n lang busrit eerder net tussen jou “eie” groep se mense “rustig te verkeer en tot verhaal te kom”.

Maar veral tydens busritte of waar koorlede uit verskillende kultuuragtergronde tydens toere saam by 'n gasgesin gehuisves is, het dié interaksie tog koorlede bewus gemaak van hoe mense van ander taal- en kultuurgroepe se sienings soms van jou eie groep s'n kan verskil.

Ons het meer wedersydse respek gekry vir mekaar se kultuurgoedere of selfs vir byvoorbeeld kenmerkende sêgoed wat eie aan 'n ander groep kan wees.

Aan die begin van die koor se bestaan het ds. Eddie Scheffler van die Mfuleni-bediening, naby Kuilsrivier, die koorlede probeer attent maak op aspekte van mekaar se andersheid. As voorbeeld, het hy gesê, is 'n swart man “nie onbeskof as hy voor jou, as vrou, deur die deur stap nie.” Net so, het ds. Scheffler verduidelik, beskou 'n ouer swart man dit as swak maniere wanneer 'n jong wit of swart man voor die ouer man deur 'n deur moet gaan. Die kultuurverskille in albei dié gevalle is naamlik dat Westerlinge respek betoon deur 'n vrou of ouer persoon eerste te laat deurstep, terwyl die teenoorgestelde geld in Afrikakulture waar 'n mens respek betoon deurdat jý eerste deurloop en sodoende wys dat dit “veilig” is vir die meer gerespekteerde persoon om jou te volg!

Opgeskerp vir mekaar se groepsverskille, met toenemende openhartigheid en aangehelp deur sterk leiers binne die koor, het dit vir ons as koorgroep uit wyd uiteenlopende kultuur- en sosiale agtergronde al makliker geword om by mekaar aansluiting te vind. Daar was egter koorlede wat net nie kon aanpas nie, en dus om daardie rede aan die einde van 'n jaar die koor verlaat het.

Streek-Burger het berig dat De Villiers voor die Libertaskoor se ontstaan al oortuig was dat beter verhoudinge in ons multikulturele samelewing bevorder moes word. Hy het in 'n onderhoud aan dié koerant se korrespondent gesê hy voel baie sterk daarvoor dat almal in Suid-Afrika “mekaar se hande moet neem om die pad na vrede saam te stap. As ons mekaar beter leer ken, sal ons mekaar ook beter verstaan – veral oor die kleurgrense heen” (*Streek-Burger*, 1987, 30 Januarie).

Die koor kon die boodskap van vrede selfs oordra na die buiteland, waar daar ook vooroordele ten opsigte van kleur en kultuur voorkom. Uit *Die Burger* kom hierdie aanhaling van De Villiers:

“Dat ons in Berlyn kan sing waar mense gewoon is aan die Berlynse Simfonieorke en nog méér. Met ons tradisionele Afrika-musiek kan ons iets vir hulle bring wat hulle nie ken nie. Dat wit en bruin mense in die koor in groepies saam met die swart mense kan staan en tradisionele Afrika-liedere kan aanleer, al kan die danse, bewegings en klapklanke sukkel.” Volgens dié berig was hy opgewonde omdat “die swart mense [in die koor] ná 'n uitvoering van een van die oratoriums begeesterd kan wees oor 'n stuk klassieke Westerse musiek.” Die koor lewer in dié opsig 'n “beduidende bydrae”, het hy gesê (Pretorius, 2004).

Vir die skrywer van hierdie tesis was dit as lid van dié koor 'n verrykende ervaring om soveel verskillende soorte koormusiek te kon sing. Die groot uitdaging was egter om werke uit wyd uiteenlopende kultuurstyle almal so eg en getrou as moontlik aan hul oorsprong uit te voer. Daarom neem koorlede uit verskillende taal- en kultuurgroepe met die sing van sulke werke letterlik mekaar se hande om die verskillende style aan mekaar te help oordra. Dit is op sigself 'n verrykende ervaring wat in meer as een opsig 'n mens se sosiale en kulturele lewensuitkyk verbreed.

Hierdie sigbare pogings deur mense van uiteenlopende kultuuragtergronde om saam koor te sing, het 'n Duitse televisiespan so beïndruk dat hulle vir 'n TV-opname vier koorlede uit verskillende kleurgroepe gebruik het as voorbeeld om kultuurverskille, die oorsprong daarvan en hoe die koor dit oorbrug, te illustreer. In *Matieland* is hieroor berig: “Die Beierse Televisie het besluit om die koor op 23 Junie 2005 te verfilm as 'n simbool van die kultuur[-]diversiteit van die Wes-Kaap. Die program het aandag geskenk aan die natuurskoon in die provinsie, die rol van enkele opheffingsprojekte, sowel as die [leuse] van die Wes-Kaap om 'n ‘tuiste vir almal te wees’” (*Matieland*, 2005 (1): 8).

Die koor se reis na die VSA in 1999 het gelei tot 'n webblad, Web Concert Hall, wat met die skryf van hierdie tesis in 2007 steeds lewendig was. Dit het die koor se diversiteit baie goed beskryf:

“The Libertas Choir is richly textured – its members come from widely contrasting backgrounds, speak a variety of languages and represent a kaleidoscope of the many cultures and communities that make up South African society. Its repertoire reflects this diversity and ranges from major choral works, such as the great oratorios and requiems, to indigenous African folk music. The choir is a keen supporter of new material and introduces the audience to new works and indigenous music for which no scores exist” (www.webconcerthall.com, 1999).

In 6.2 hier onder word menings van kritici oor die koor weergegee – wat ook weerspieël watter bydrae die koor in die 17 jaar tot die bevordering van musiek in 'n multikulturele samelewing gelewer het.

7.2 Resensies oor die Libertaskoor

Die meeste van die resensies oor die Libertaskoor gedurende 1989 tot 2006 dui daarop dat die koor aan goeie musikale reëls voldoen het. In hierdie hoofstuk word uittreksels uit van dié resensies gegee – om die gunstige asook minder gunstige kommentaar wat daarin uitgespreek is, te probeer weerspieël.

Die keuse van werke wat op een van die koor se eerste konserte gesing is, het dié reaksie in *Die Burger* uitgelok: “Die veelvolkige Libertaskoor se prag-uitvoering op 30 November in die Endlersaal op Stellenbosch was ’n besielende belewenis [...]. Wat die gebalanseerde program betref, wil ek net wys op van die betekenisvolle musiek uit eie bodem wat ingesluit was” (Stegmann, 1989).

Op 19 Maart 1990 is dié kritiek in *Die Burger* uitgespreek oor die koor se toonkwaliteit en stemproduksie:

“In die begin met die die uitvoering van die gewyde sang was die soprane se toonkwaliteit nie altyd ewe goed nie. Die sagte hoë klanke was soms yl. En dis die enigste punt van kritiek: dit kom voor asof daar gesteun word op ’n paar sterk soprane met miskien te veel solistiese kwaliteit soos byvoorbeeld eiesoortige vibrato’s pleks van staatmaak op ’n groter korps gewone koorsoprane wat, soos ’n goeie violafdeling in ’n simfonieorkes, die melodielyn sterker en meer homogeen kan oordra.” [...]. Dit was ’n kenmerk dwarsdeur die program dat die intonasie en ritmiese vloei deurgaans baie goed was” (Van Rensburg, 1990).

Dit is waar dat daar solistiese klanke in die koor was en dat dit aanvanklik moeilik was om die koor as ’n groep saam te smelt. Die koor is saamgestel uit alle ouderdomsgroepe in die samelewing en solistiese stemme was nodig omdat soveel uiteenlopende werke op elke program gesing moes word.

Met die eerste toer na die destydse Transvaal het Willem Scott in ’n resensie in die *Pretoria News* dié woorde van Rossini aangehaal: “The language of music is common to all generations and nations, it is understood by everybody, since it is understood with the heart.” Scott, wat geskryf het oor ’n Libertaskoor-uitvoering wat ’n staande ovasie ontlok het toe dit met *Nkosi Sikelel’ iAfrika* afgesluit is, het gesê: “Musically the choir compares well with some well-known overseas groups and the standard is no doubt due to the inspired leadership of conductor Johan de Villiers” (Scott, 1990, 3 April).

In die *Transvaler* skryf die resensent: “Dié briljante kooruitvoering is gekenmerk deur ’n verfrissende afgerondheid wat selde by koorwerk voorkom” (Vorster, 1990, 27 Maart).

Aan die einde van 1990, met die uitvoering van Handel se *Messiah*, het ’n resensent in die *Cape Times* geskryf: “A lightness of touch about the training of the Libertas Choir manifested in clean part-singing of the difficult runs, in the work and an appreciation of the

ebb and flow of the rhythms. Diction was clear and a stalwart tenor line was heard. Director Johan de Villiers is to be congratulated” (Jack, 1990).

Nadat die koor in 1991 as die Transnet Libertaskoor by die Grahamstadfees opgetree het, het die *Transvaler* se resensent geskryf: “Transnet se bydrae tot die fees was van die groot hoogtepunte. Die uitvoering van Mozart se Requiem deur die Transnet-Libertaskoor onder leiding van Johan de Villiers was aangrypend” (Breytenbach, 1991).

Die tydskrif *Insig* se resensent het na dié uitvoering in Grahamstad geskryf: “die Libertaskoor se uitvoering van Mozart se Requiem in ’n stampvol katedraal, met jong feesgangers wat buite nog met ore styf teen die katedraaldeure ’n Oos-Kaapse winteraand trotseer om te luister na suiwer stemme wat bekoor” (Van Zyl, 1991, Augustus).

Ná daardie Grahamstadfees het die koor per bus deurnag gereis om in die Durbanse Stadsaal op te tree, waarvoor *10 Tempo* se resensent gesê het: “Die Transnet Libertaskoor, wat Saterdagmiddag na sy uitvoering uit Grahamstad vertrek het, het Sondagmiddag kort na sy aankoms in Durban die middag se konsert met ’n verbluffende vaardigheid, ’n besondere ryk en suiwer klank, verstommende harmonie en ’n musikale eenheid wat ’n mens selde ervaar, geopen. Dit was, om die minste daarvan te sê, ’n verleidelike koor wat selfs die veeleisendste kritikus met gemak om sy vinger kon draai” (Grobler, 1991).

Die koor het ná Durban ook in die Johannesburgse stadsaal opgetree. Die *Transvaler* se resensent het hieroor geskryf: “Waar die koor met sy Hosanna bykom was hulle onseker. So was dit ook met die inval van die manne by die Confutatis, maar toe die vroue met ‘vaco me’ bykom het die geheel skielik vlerke gekry. Ewe goed as ook die Domine Jesu met sterk kontraste in dinamiek, die heerlike Sanctus en die Agnus Dei (ná Mozart se dood deur sy leerjonge Süßmayr bygekomponeer) in pragtige klankswellinge” (Couzyn, 1991).

Dieselfde werk is die volgende aand, 5 Julie 1991, in die Musaion, Universiteit van Pretoria, uitgevoer. In *Kalender* het die resensent gesê: “Reeds in die eerste frase, Requiem aeternam, het die koor die gehoor met hul pragtige ryk, vol klankkleur en duidelike begrip van die werk geïmponeer. Fyn afronding, uitstekende intonasie en goeie musikale frasering het verder tot die sukses bygedra” (Grobbelaar, 1991).

Die *Requiem* is later daardie jaar ook in die Endlersaal uitgevoer en *The Argus* se resensent skryf:

“Sunday’s performance by the Libertas choir of Mozart’s Requiem effectively captured the drama of the music, receiving a well-deserved standing ovation at the

conclusion of the evening. Conductor Johan de Villiers's clear beat kept the performance taut, with a good balance being maintained between choir and orchestra. So often, choral conductors pay more attention to the choir than to the orchestra, but here, equal attention to the choir and to the orchestra, resulting in a well-rounded performance [...]. The choir proved themselves worthy of the critical acclaim that they have received thus far. They sang with enthusiasm, displaying clear diction. Their singing was vibrant with effective dynamic contrasts, particularly during the *Confutatis*. The voice-groups blended perfectly and intonation was faultless" (Tichart, 1991).

In *Die Burger* het 'n resensie van dieselfde uitvoering gemeld: "Sondagaand is 'n veels verheffende uitvoering van dié werk gelewer. Die ryp, volwasse stemmateriaal van die koorlede maak daardie besonder ryk toonkwaliteit van hierdie koor moontlik. Dit was nie net die magtige klank van die 'Dies Irae' wat 'n mens beïndruk het nie, maar ook die sagte innige 'Save me' (red my, Bron van genade) wat 'n mens musikaal en geestelik geraak het" (Van Rensburg, 1991).

Ná 'n uitvoering van die *Requiem* noem die *Cape Times* se resensie:

"Much of the credit must go to the four soloists, whose contributions throughout the performance offered a refined counterpoint to the full-throated roar of the choir which sang with more vehemence than restraint but, given the *Requiem*'s emotional complexity, this was not the flaw it might have been in a less subtle work. As it was, they brought out the passion and dramatic qualities of this mass rather than its majestic serenity in an interpretation which was both valid and convincing, enhanced by a laudable degree of commitment" (Brommert, 1991).

Die koor het baie bygedra tot die totstandkoming van ligter konsertprogramme wat 'n breër publiek as voorheen die geleentheid gegee het om koormusiek te leer ken en te waardeer. In 1992 was die konsertprogram se samestelling weer onder bespreking in 'n resensie wat in *Die Burger* verskyn het.

'n Resensent skryf ná die Junie-konsert in die Endlersaal:

"Die Transnet Libertaskoor stel in meer as een opsig 'n ideaal daar. In die eerste plek kan die groep, danksy die borg se finansiële steun en organisatoriese inset, soos dit in die program lui, hul onbelemmerd aan hul taak wy. Verder vervul die koor 'n kulturele funksie, nl. dié van medemenslike kontak in 'n verskeurde land. Dit lê voor die hand dat die program iets hiervan sal weerspieël. Die samestelling van die

program is dus enersyds ingestel op die meer gewilde, makliker verteerbare genre van koormusiek, en andersyds word 'n sterker klem geplaas op 'n verskeidenheid wat [meer] verskillende Suid-Afrikaanse kulturele groeperings akkommodeer as waartoe ander kore tot dusver bereid was" (Grové, 1992).

'n Jaar later het dieselfde resensent weer 'n bydrae in *Die Burger* gemaak:

"In die vyf jaar van sy bestaan het die Transnet Libertas Koor nie alleen bewys gelewer dat 'n interkulturele groep soos dié 'n wesenlike behoefte vul nie, maar ook 'n heel spesifieke dinamiek en lewenskragtigheid het wat 'n nuwe definisie aan die koorbegrip verleen. Veral die laasgenoemde faktor was kenmerkend van Saterdagavond se uitvoering. Die ernstige koorliefhebber sou miskien teleurgesteld wees met die programsamestelling – met die uitsondering van drie werke uit die religieuse kategorie, en twee van Kodály, het die klem uitsluitlik op die ligter koorpraktyk geval, sodat 'n mens in die versoeking is om terme soos *revue* of *show* te gebruik" (Grové, 1993).

In 'n resensie in die *Cape Times* van die koor se optrede tydens die Femnetkongres is die volgende gesê: "The large choir of some 90 voices, first sang three choruses from Mendelssohn's *Elijah*. In 'He watching over Israel' the well balanced parts interwove clearly and there as a pleasing lilt to the chosen tempo [...]. There followed a programme of mostly unaccompanied singing of an exceptionally high standard giving the choir scope to display its varied music skills. For much of *Himne*, by Roelof Temmingh, vocal parts move in parallel giving the music an ancient feeling. This performance was hauntingly beautiful" (Jack, 1994).

As 'n mens kyk na die koorprogramme teen die einde van die tydperk waarvoor hierdie tesisstudie handel – waar ernstige musiek weer sterk verskyn – en dit dan vergelyk met enkele jare gelede toe die publiek dit moeilik gevind het om koormusiek te waardeer, het die Libertaskoor beslis goed daarin geslaag om die leke-oor konsertsale toe te lok. Die publiek het weer bewus geword van die skoonheid van koorsang.

Nie net leke het egter die koor waardeer nie, maar ook uitgelese koorliefhebbers, soos by 'n koorwerkwinkel in Bloemfontein in Julie 1994 – as deel van 'n reeks koorkonserte by die Sesde Philip McLachlan-koorwerkwinkel. Kursusgangers en koorliefhebbers kon die werkwinkel bywoon. Die Transnet Libertaskoor het as die gaskoor in die Odeion opgetree.

Die Volksblad se resensent sê hieroor onder meer:

“Soos te verwagte het die veelvoud van styl en musikale inhoud wat deel van die koor se selfopgelegde opdrag is, hoë eise sowel aan die stemtegniese vaardighede van die sangers as aan die vertolkende kundigheid van die koorleier gestel [...]. Die koorleier het egter op meesterlike wyse daarin geslaag om die onvermydelike musikale en koortegniese kompromieë wat deur die uiteenlopende programkeuse genoodsaak is, te hanteer. Die koor se balans is onberispelik en die meer as 80 sangers vertoon ’n dinamiese beweeglikheid [...] wat vir ’n koor van hierdie grootte niks minder as merkwaardig is nie. Die vonk wat van die koorleier se musikaliteit en entoesiasme na die koor uitstraal, kon nie anders as om ook die gehoor mee te sleur nie. Laasgenoemde was met niks minder as vier toegifte tevrede nie” (K.v.D, 1994, 14 Julie).

Daar kon net één resensie uit die tydperk 1995 tot 1999 gevind word – moontlik omdat resensente blykbaar nie toe die koor se konserte bygewoon het nie, hoewel die koorbestuurder sê sy het altyd uitnodigings aan hulle gerig (Louwina de Villiers, 2006).

Ná die KKNK op Oudtshoorn in 1997 het ’n resensent in *Die Burger* geskryf:

“Die werke wat gesing is (ongeveer ewe veel kerklike werke as ligte liederes) is nie veeleisend of uitdagend vir die gehoor nie, maar dit beteken nie dat daar nie aan uitnemende standaarde voldoen is nie. Die voortreflike soliste maak andersins ligte koorwerke musikaal-tegnies meer as bevredigend. Die balans tussen die verskillende stemme was deurgaans goed, en die toon volrond en solied. Laasgenoemde [was] veral te danke aan die sterk basonderbou. Die koor se konsentrasie (en De Villiers se leiding) blyk uit netjiese invalle en sekuur ritmes. Hier en daar sou die puntenerige luisteraar kon wys op ’n effens onnetheid (byvoorbeeld in dele van die keurspel uit *Les Misérables*). Oor die insluiting van laasgenoemde lang keurspel kan ’n mens wonder. Dié *crowd-pleaser* is darem baie sentimenteel en oppervlakkig. Dis jammer dat net dié uitvoering en een met hoogtepunte uit Handel se *Messias* gegee is. Nog uitvoerings sou stukrag gee aan die ernstige musiek-komponent van die fees” (Wasserman, 1997).

Die Libertaskoor se ledetal is in 1996 al aansienlik vergroot, dit sou ook meer kos om met so ’n groot koor te toer en die koor kon lomp geword het – soos blyk uit die volgende berig wat op *Mail en Guardian* se webwerf verskyn het: “In the more European tradition, the SABC Chamber Choir could easily be mistaken for any top-flight British cathedral choir, the Drakensberg Boys Choir is a local version of their Viennese brothers, and the Transnet Oude Libertas Choir bears a marked resemblance in style to massed choirs in the Netherlands and

Germany” (Visser, 1997, www.chico.mweb.co.za). Dié resensent het verkeerdelik verwys na die Transnet Libertaskoor as die “Transnet Oude Libertaskoor”.

Met so baie lede het dit ook moeilik geword om die koor nie as ’n massakoor te beskou nie, want veral as hulle op die verhoog op stap, tref dit ’n mens werklik as ’n baie groot groep in vergelyking met ander kore in Suid-Afrika.

In ’n resensie in *Die Burger* oor die CD wat toe pas vir die VSA-konserttoer vrygestel is, is daar in 1999 geskryf:

“Die Stellenbosch Libertaskoor se betrokkenheid by die bekendstelling van Suid-Afrika se diverse musiekkulture is goed bekend, wat gestaaf word met sy jongste versameling ‘10 year celebration’. Dit sou onmoontlik wees om andersins op een CD tradisies te vind so uiteenlopend soos Mzilikazi Khumalo se Zoeloe lied “Sangena” en Heinrich Schütz se toonsetting van “Alle oë wag op u, o Here”, of ’n Nunc Dimittis uit die Kiefse tradisie en Pieter de Villiers se toonsetting van drie gedigte van Boerneef. Soos gebruiklik sing die koor verfrissend lewendig en onbevange” (Grütter, 1999).

De Villiers het sy uitvoering van groot werke slim gekies, sodat die leke-luisteraar sowel as die musiek-connoisseur albei tevrede kon voel. Vroeg in die koor se bestaan, in 1990, het hy byvoorbeeld Handel se *Messiah*, wat ’n baie bekende werk is, aangepak – gevolg deur die *Requiem* van Mozart in 1991.

Ook sy keuse van die *Elijah* van Mendelssohn, wat in Junie 2000 in die Endlersaal uitgevoer is, was ’n goeie keuse – nie net van dié werk nie, maar ook die konsertsaal hiervoor. *Die Burger* se resensent het hiervan gesê:

“Wanneer die Libertaskoor vreesloos uitsing, klink dit soos ’n groot orrel wat heeltemal oopgetrek word. Sy honderd lede word een magtige instrument met klankgolwe wat ’n mens oorspoel en meesleur. Natuurlik help die akoestiek in die Endler, maar dat hierdie koorklank geweldig imponerend is, is seker. Daar is egter veel méér as net dramatiese klankmassas. Klokhelder soprane word pragtig teer; tenore skitter met fyn, vinnige passasies en die laer stemme gee presies die regte ondersteuning. Die dirigent Johan de Villiers het inderdaad hierdie koor stewig in beide hande” (Kooij, 2000).

In *Rapport* het ’n resensent oor die 2001-kompakskyf *10 year Celebration* geskryf: “Mense met geheue soos olifante sal onthou dat hierdie skrywer jare gelede reeds in ekstase was oor die klankkleur en gees wat ’n besondere kenmerk van die Libertas Koor geword het.

Ineens is die herkenbare homogene timbre van 'n universiteitskoor nie meer volledig daar nie. Daar het iets bygekome: 'n robuustheid, 'n ryker kleurpalet, maar ook meer verfyning waar nodig" (Boekkooi, 2002).

Die volgende groot werk in die koor se repertorium was die Duitse Dodemis van Brahms in 2002, waaroor in *Die Burger* gesê is: "Groot koorwerke soos hierdie is deel van die Stellenbosse Libertaskoor se uiteenlopende reënboogrepertorium [...]. In weerwil van die vreemde opstelling van die koor (die mans en vroue staan almal aan hul eie kant van die verhoog) bind die stemgroepe tog verbasend goed. Die tenore is opvallend soepel en die soprane se hoë note is perfek suiwer. Die dinamiekomvang wissel van sag tot baie sterk. Maar by enkele dramatiese passasies het ek tog 'n meesleurende toonklank en werklike opwinding gemis" (Kooij, 2002).

'n Konsert op 25 September daardie jaar is gedeel met die Collage-ensemble, André Howard en Pieter de Villiers. Die geleentheid is só in *Die Burger* beskryf:

"Twee spesiale geleenthede het mekaar 'ontmoet': die Stellenbosch-fees en die internasionale Hugenote-konferensie. Die resultaat was 'n besondere konsert met 'n Hugenote-tema en 'n wêreldpremière [...]. Die tweede helfte van die aand het behoort aan 'n ander De Villiers, Johan, en sy [Stellenbosch Libertaskoor], wat sy veelsydigheid herbevestig het. Al verskil die lede se agtergrond, produseer hulle 'n afgeronde homogene klank wat in Europese nommers net so treffend is soos in Xhosa, Zoeloe- en Sotho-liedere. En natuurlik in die twee Afrikaanse werke. Geen hart kon koud bly nie" (Maas, 2002, 28 September).

Op 18 September 2004 verskyn die volgende resensie in *Die Burger*, ná die Libertaskoor-optrede in die Endlersaal ter Viering van Veeltaligheid en Tien Jaar Demokrasie: "Musiek bind mense oor taal- en kultuurgrense en is daarom 'n universele taal. Dit is opnuut eergisteraand bewys in 'n opwindende uitvoering van die Libertaskoor in die Endlersaal op Stellenbosch [...]. Voorwaar 'n reënboogkoor vir 'n reënboognasie en 'n waardige uitvoerprodukt van die land" (Du Toit, 2004).

Die eerste ses dele van die *Messa da Boa Esperanza* is dieselfde aand uitgevoer en dié resensent se reaksie daarop was: "Dié nuwe werk het moeilike Afrika-ritmes en dan is daar die tale wat bemeester moes word, maar mens kon nie enigsins agterkom dat die koor sukkel nie. Die oënskynlike gemak waarmee die koor die moeilike stukke uitgevoer het, is 'n toonbeeld van die koor se professionaliteit en die bekwaamheid van sy dirigent" (Du Toit, 2004).

Onder die materiaal wat vir hierdie tesis versamel is, is daar ook 'n resensie uit Europa, wat 'n mens laat besef dat die koor nie net mense in sy eie land begeester het nie. Nadat die koor in die stampvol Reinoldikirche in Dortmund, Duitsland, opgetree het, skryf 'n verslaggewer in dié kerk se koerant: “Süd-Afrika-Chor begeisterte das Publikum. Der Reinoldikirche war bis auf den letzten Platz gefüllt [...]. Der Libertas Chor aus Stellenbosch in Süd-Afrika überzeugte mit seinem professionell vorgetragenen Programm. Die mitreissenden Lieder aus klassischen und afrikanischen Elementen begeisterten das Publikum” (Reinoldi Kirche, 2004).

Nieteenstaande al die oorwegende positiewe resensies wat hierbo genoem is, was daar problematiek rakende sommige aspekte, soos dié wat in 6.3 hier onder genoem word.

7.3 Probleme met intonasie, stemproduksie en ritme

'n Kooruitvoering moet vanselfsprekend voldoen aan die basiese reëls van musiek. In die geval van koorsang behels dit onder andere goeie intonasie, aanvaarbare stemproduksie en 'n sin vir ritme – vereistes waaraan die Libertaskoor as multikulturele koor ook moes voldoen. De Villiers, wat voorheen die Stellenbosse Universiteitskoor se dirigent was, het dit dus ook van sy nuwe koor verwag.

Nadat hy die uitnodiging aanvaar het om dié multikulturele koor as 'n nuwe onderneming – in werklikheid 'n waagstuk – op die been te bring, het verskeie uitdagings en struikelblokke op hom gewag. Hy moes byvoorbeeld stemme bymekaar sit wat uit verskillende kulture kom. Weens sy koorondervinding kon hy dadelik hoor wat op hom wag en was hy opgewonde daarvoor. Dit was 'n uitdaging! (Johan de Villiers, 2006, 3 Desember).

In *Suid-Afrikaanse Panorama*, is De Villiers só aangehaal: “Die oudisies het ook ander probleme opgelewer. Die beproefde manier van toets – 'n stukkie op die klavier speel wat die sanger dan moet sing – het eenvoudig nie gewerk nie omdat sommige aspirante nie klaviere geken het of note kon lees nie. Maar wanneer hulle die geleentheid gekry het om hul eie musiek te sing, het die talent en geesdrif wat 'uitgeborrel' het, verstom” (de Bruin, 1991, 22-25).

Die plasing van stemme was (soos wat dit nou nog steeds die geval is) vir De Villiers belangrik. 'n Geskoolde oor word geplaas langs 'n koorlid wat meer leiding nodig het. Sterk stemme word geplaas waar hulle nooit op hul eie uitstaan nie. Selfs koorlede se persoonlikhede word in sulke gevalle in ag geneem.

Baie van die koorlede kan glad nie note lees nie. Met die eerste oefeninge al het De Villiers besef dat die aanleer van musiek vinniger moes geskied en volgens mev. Cecile Kotzé van die VVSA het hy dié probleem probeer regstel deur bandopnames te laat maak vir die verskillende stempartye, sodat die koorlede dit kon aanleer (Kotzé, 2007).

Goeie intonasie is die eerste musiekelement waaraan hy aandag moes gee. Daar bestaan uiteenlopende opvattinge oor intonasie in verskillende kulture – en De Villiers het deurentyd gedurende kooroefening die koorlede op goeie Westerse intonasie probeer attent maak. Baie van die Libertaskoor-lede én konsertgangers by die koor se uitvoerings was slegs gewoond aan die Europese klankkleur – en hier was 'n nuwe klank waaraan dié mense gewoond moes raak. Die intonasie het geweef rondom 'n toon! Vir die westersgeskoolde musiekkor was dié effens onder die toon sang baie steurend.

'n Resensent van *Die Burger* wat 'n kooroefening bygewoon het, het die musikale kwaliteit as volg beskryf: “'n Diep, klankryke timbre tril uit bruin, wit en swart kele van die basse se kant af. “I couldn't hear nobody pray...” Altstemme swel ryp en volrond, maar die dirigent maak die koor stil. “Moenie net sing nie, dink wat jy doen...” Die dirigent, Johan de Villiers, is nie tevrede met die intonasie nie. “Luister en konsentreer!” beveel hy. “Presies 'n halftoon op 'n keer” (Van Rensburg, 1990, 10 Maart).

Intonasie was egter “nie 'n onoorkombare probleem nie”, sê De Villiers. “Mettertyd het ek besef dat intonasie wel 'n wesentlike probleem in die koor sou bly. Ek het besluit dat dit moontlik is om dit te oorkom. Die volgende plan is maar een van vele wat ek moes maak. In swart musiek bestaan daar feitlik geen hoë note nie, behalwe as die sopraan 'jil', maar in die Westerse musiek, met baie hoë note, kan dit nie werk nie. Die rykheid van die timbre van 'n swart vrou se stem pas baie beter in by die altklank” (Johan de Villiers, 2006). Hy het dus aanpassings gemaak – en gevolglik min swart vroue as soprane vir die koor gekies.

Die swart, bruin en wit koorsangers het aan die begin gesukkel om aan die nuwe klank gewoond te raak. Vir die musici wat aan klavierbegeleiding gewoond was en tot in daardie stadium altyd suiwer Westerse klanke nagestreef het, was dit baie moeilik. Tog was dit in 'n sekere mate opwindend om deel van hierdie nuwe klankkleur te wees.

Intonasie is 'n aspek waaraan De Villiers selfs vandag nog gedurig aandag moet gee, omdat daar telkens nuwe koorlede aansluit en die aanpassingsproses tussen koorlede met betrekking tot intonasie elke keer van voor af begin.

Nog 'n probleem, van die begin af en nou nog steeds, is dat daar nie tyd vir stemproduksie en -oefeninge is nie, want die koor oefen net een keer 'n week. Hier skakel De Villiers met

die hulp van stemleiers baie probleme uit. Hierdie aspek moes van die beginjare aandag geniet. Omdat die koorlede se huistale verskil, speel vokaalvorming nie net 'n rol by intonasie nie, maar ook by stemproduksie (klankkwaliteit). De Villiers sê stemproduksie kon 'n blywende probleem in die koor geword het, omdat vokaalvorming in die verskillende kulture heelwat verskil. "Ek het doelbewus besluit dat dit my nie sou pla nie en het aan die begin hard daaraan gewerk om die vokale eenders te kry. Maar tog, as die koor begin sing het, het die vokaalvorming 'n nuwe klankkleur teweeggebring en ek het daarvan gehou!" (Johan de Villiers, 2007).

Hy het in 'n onderhoud (gepubliseer in *Die Burger*) gesê: "Die koor se samestelling moet in ag geneem word. Die koor verskil van tradisionele universiteitskore, wat 'n meer homogene klankkleur het. Die klank van die Libertaskoor is uniek en die musiek wat ons sing, moet pas by die vaardighede van die mense. Die koor vaar beter met romantiese musiek waar 'n voller klank nodig is. Daarom het ons deur die jare al sowat 30 uitvoerings van vier oratoriums (met orkes) gesing: Handel se *Messiah*, die *Requiems* van onderskeidelik Brahms en Mozart, en die *Elijah* van Mendelssohn" (Pretorius, 2004).

Die nuwe klankkleur van die koor het die publiek aan die praat gehad. 'n Resensent het in *Die Burger* geskryf: "Dis nie aldag dat die blote toonkwaliteit van 'n koor 'n mens soveel genoegdoening gee nie. Net die koorklank van die mansstemme alleen, en veral die basse, is al iets besonder om te hoor. Daardie diep, klankryke dreunbas is opwindend" (Van Rensburg, 1990, 19 Maart). De Villiers het dan ook sy basse so gekies dat hierdie klankkwaliteit verkry kon word.

Nie net die basse se klankkleur nie, maar ook die tenore s'n, het genoegdoening verskaf. De Villiers het 'n baie sagte plekkie vir sy tenore. Hy vergelyk sy bruin tenore met die Italiaanse operatenoor, en "dieselfde 'flair' waarmee die Italiaanse tenoor sing, kom voor by my tenore. Veral die bruin mans het daardie ekstra bietjie 'flair'. 'n Mens kan vir hulle enigiets laat sing en jy kry altyd meer as waarvoor jy gevra het" (Johan de Villiers, 2006).

Met die vrystelling van die CD *10 year Celebration* skryf die *Rapport*-resensent Paul Boekkooi dat hy voorheen al "in ekstase was oor die klankkleur en gees wat 'n besondere kenmerk van die Libertas[koor] geword het..." maar "Daar het iets bygekom: 'n robuustheid, 'n ryker kleurpalet, maar ook meer verfyning waar nodig" (*Rapport-Tydskrif*, 2000, 26 Maart).

De Villiers het wel sy koorlede so gekies dat die kwessie van stemproduksie nie te opvallend van lid tot lid verskil nie. As 'n stem te opera-agtig is en te veel 'wobble', kry dié aspirant-sanger eenvoudig nie 'n plek in die koor nie. Maar as die soliste begin sing, hoor 'n mens wel die verskil in stemproduksie. Daar is elke jaar heroudisies om alle koorlede weer te toets

– en as 'n stem agteruit gegaan het of selfs as die betrokke koorlid nie in die jaar wat verby is in stemproduksie gegroei het nie, word dié lid nie weer in die koor opgeneem nie. Dit het al baie hartseer veroorsaak, maar hou ook koorlede op hul tone.

Magdalena Oosthuizen, 'n sangdosent by die Universiteit van Stellenbosch wat al verskeie van die Libertaskoor se soliste afgerig het, het in 'n onderhoud gesê: “Dit was nie altyd aanvaarbare klanke wat jy in die koor gehoor het nie, maar die Libertaskoor het 'n brug geslaan tussen kulture. Dié klank is eie aan die mense van die verskillende kulture en dít is op sigself aangrypend om na te luister. As boorling van die Noordwes-Kaap, was die klank van die Griekwa Psalms vir haar baie ‘eg” (Oosthuizen, 2007).

De Villiers het in 2005 die skrywer van hierdie tesis gevra om elke Donderdagaand die koor op te warm en die eerste tien minute van die kooroefening aan stemproduksie te werk. Ek (die skrywer) het gou besef dat 'n mens nie aan die klankkleur van die koor moet verander nie. Dit is uniek en skep 'n “feel good” gevoel. Die klank is robuust en dit hoort so. In *Die Burger* is die geheim van die koor se klankkleur vasgevang in die woorde: “soos gebruiklik sing die koor verfrissend lewendig en onbevange” (Grütter, 1999, 14 Desember). Dié beskrywing van die koor se klank is in die kol.

Die koor is gewild en tree baie op, veral by spesiale geleenthede (sien Bylae 2). Die koor vind altyd byval by elke geleentheid waar hulle optree, maar tog is daar lede en oudlede wat meen die koor sing nie meer so netjies soos kort nadat dit gestig is nie. Dit kan toegeskryf word aan die groot getal werke wat gesing word en die baie optredes wat mekaar vinnig opvolg. Die koor was destyds kleiner (70 lede) en dié kritiek kan dalk ook spruit uit die feit dat die koor te groot (110 lede) geword het. Dit is 'n baie groot instrument om te hanteer.

Hieroor wil die tesisskrywer vir die dirigent in die bresse tree. Weens baie koorlede se omstandighede kan almal nie by elke optrede wees nie en daarom moet daar genoeg lede wees om altyd as “die Libertaskoor” beskikbaar te wees. Dit is 'n wesentlike probleem met 'n koor wat vrywillig optree, sonder vergoeding en slegs uit liefde vir koorsing.

Die volgende musiekaspek wat baie kontroversie in die koor veroorsaak het, is ritme. Afrikane se ritmesin is oor die algemeen beslis baie meer ontwikkel as dié van die deursnee-Westerling. Ritme kan musiek knel as dit nie musikaal en natuurlik aangevoel word nie. Westerse musiek noteer ritme en dit veroorsaak dikwels dat daar nie 'n vry loop van melodie is nie.

Swart mense dans ook graag saam met hul sang. Volgens Ray Kewana is “the white man without a sense of rhythm.” Hy skryf dit toe aan die feit dat “die swart baba leer al van die

dag wat hy op sy ma se rug gedra word om ritme te beleef en te doen. 'n Klein swart kindjie word geleer om op die ritme van sy naam te stap" (Kewana, 2006).

Tydens die aanleer van die *Messa da Boa Esperanza* in 2004 was die swart mense baie geïrriteerd met De Villiers omdat hy so getrou die geskrewe note wou navolg. "Voel die musiek", het dit telkens van die basse af gekom en "julle soprane moet ophou om so stokkerig te sing."

Kewana skryf dit toe aan die feit dat hierdie liedere van hul voorgeslagte af al mondeling oorgedra is en al so deurgesing is, dat dit diep in die onderbewussyn lê en dit moeilik is om dit nou soos die geskrewe note te sing. Hy wou hê die mense moet "improvise, net soos wat die swart mense doen, elke keer as hulle die musiek sing" (Kewana, 2006). Presies dieselfde is ervaar met die bruin mense in Marthie Driessen se verwerking van *Die Pad na Jerusalem* (sien 4.3 hierbo).

'n Resensie in *Die Burger*, na 'n uitvoering van die *Messa da Boa Esperanza* op 12 Oktober 2004 lui onder meer: "Die werk is tegnies uiters veeleisend, en by tye het die ritmiese en harmoniese kompleksiteit ongelukkig sy tol geëis ten opsigte van intonasie en klankkwaliteit" (Ekron, 2004).

Die vraag is egter hoe 'n dirigent sy koor in die palm van sy hand kan hou as daar nie musiek is om getrou na te volg nie. De Villiers is in dié opsig merkwaardig. Hy skroom nie om oor die tradisioneel aanvaarde perke van goeie musikale uitvoeringspraktyk te gaan nie, maar trek egter die leisels baie styf en die koorlede móét hom noodgedwonge volg.

Die hele kwessie oor intonasie, stemproduksie en ritme het egter nie die De Villiers-egpaar in hul missie en visie gestuit nie. Vóór die toer na Amerika in 1999 word Louwina só in *Die Burger* aangehaal: "Dit is 'n gemeenskapskoor wat die bevolking van die Wes-Kaap weerspieël met lede wat wissel tussen 17 en 63 jaar oud. Hul missie is om deur musiek 'n boodskap van versoening oor te dra" (Van Zyl, 1999).

HOOFSTUK 8: TERUGBLIK OP DIE KOOR AS “AMBASSADEUR” VIR SUID-AFRIKA, 1996-2006

Teen 2006 het die koor sy stigtingsdoel bereik – om oorsee aan die wêreld te wys dat Suid-Afrikaners kán en wíl saamwerk. Hier volg uittreksels uit 'n aantal briewe asook 'n berig (slegs voorbeelde uit dié wat beskikbaar is) ter staving van die ambassadeursrol wat die koor in dié tydperk vir Suid-Afrika vervul het.

Dr. Reinold Möbius het ná die koor se optrede in Salzburg in 1996 aan die Transnet Libertaskoor geskryf: “The Salzburg performance of the Transnet Libertas Choir was a resounding success in every respect. The diverse cultural and ethnic backgrounds of the choir members make the choir truly representative of the New South Africa. Judging by the reaction of the public to their concert, the strong reconciliatory message emerging from their country can find no better messengers than this choir. The emotional appeal of seeing and hearing them live in action is so much stronger than can be communicated by newspaper reports or speeches by politicians” (Möbius, 1996).

Na die koor se besoek aan Londen in 1996 skryf Ingo Capraro (destydse Suid-Afrikaanse Persvertoonwoordiger in Londen) 'n berig in *Die Burger*:

“Mnr. Ian Hall (56), voorsitter van die Bloomsbury Internasionale Vereniging vir Rasseharmonie deur die Kunste, is om dit sagkens te stel, in vervoering oor die koor. Nadat mnr. Hall, musiekskrywer, orrelis, dirigent en die eerste swart man wat aan die Universiteit van Oxford gestudeer het, die koor by die Statebond se sekretariaat hier hoor sing het, het hy hulle soos 'n skaduwee gevolg.” Hy voeg verder by: “Mnr. Hall, wat die musiek geskryf het vir 'n gedenkdiens vir wyle mnr. Oliver Tambo, ANC leier en vriend van hom, in die St. James's Church hier in 1994, is vasbeslote om sy invloed by die VN te gebruik sodat die koor na New York genooi word. Die Libertas sangers, wat uit al die lae van Suid-Afrika se multikulturele samelewing kom, is die beste ambassadeurs wat dié land kan hê, meen hy. Hul sang beteken soveel meer as die ‘blote woorde van diplomate’” (Capraro, 1996, 10 Februarie).

Die ondervoorsitter van die Vlaamse Parlement, Suykerbuyk, het op 18 Januarie 1998 aan die koor geskryf: “Ik hoop dat Zuid-Afrika, zijn verleden en cultuur-verantwoordelijken de kwaliteit van het Libertas-koor naar waarde willen schatten en de sympathie en steun willen verlenen, die het nodig heeft. Liefst wordt die steun “verzilverd”. Libertas moet blijven!” (Suykerbuyk, 1999).

Na die 1999-toer in die VSA het heelwat e-pos- en ander briewe met Johan en Louwina se terugkoms in Suid-Afrika op hulle gewag. Die rektor van die St. Columbus Episcopal Church in Washington DC, Rev. James M. Donald, het sy waardering só uitgespreek: “To have your choir which embodies the new South Africa be with us on the anniversary of our American independence was a way of heightening our awareness of the freedoms we can so easily take for granted. You have been powerful ambassadors of the message of freedom and reconciliation [...]. All of us [are] only enhanced by the magnificent music you brought us. The Stellenbosch Libertas Choir is of such a high caliber that it deserves to be known more widely” (Donald, 1999).

Na die toer van 2001 skryf mev. Kirsten Finck, medewerker van die EKD (Evangelische Kirche in Deutschland), uit Duitsland aan Louwina de Villiers:

“What I really want you to know is, that President Rau mentioned your choir, when he met President Mbeki in Pretoria, on January, 21st this year.” Volgens Finck het president Rau die volgende aan president Mbeki gesê: “This is my first visit to South Africa. My wife visited your country once and told me much about your beautiful land. The appearance of a choir from Stellenbosch with it’s marvellous singers in December 2001 in Berlin-Bellevue is my freshest memory of South Africa. In this multi-racial choir people found together in peace and harmony. For me there can be no better picture of the new South Africa.’ That is, what he [said] to your President. – Congratulations!” (Finck, 2002).

Na dié suksesvolle oorsese toer van die Stellenbosch Libertaskoor skryf dr. Renier Koegelenberg, uitvoerende direkteur van die Ecumenical Foundation of Southern Africa (EFSA), op 28 Mei 2002 aan prof. Chris Brink, rektor en visekanselier van die Universiteit van Stellenbosch:

“Die Libertaskoor is sonder twyfel van die beste ambassadeurs vir die nuwe Suid-Afrika. Deur hulle musiek is hulle ’n simbool van ’n groter droom: dat kulturele diversiteit mense harmonies kan verenig. Waar ons politieke verlede diversiteit ideologies misbruik het om mense te skei, slaag hulle daarin om ’n simbool van harmonie en verryking te wees. Dit is hierdie unieke boodskap en energie van die Koor wat gehore in Duitsland oorrumpel het, aangesien die meeste van die lande in die wêreld probleme ondervind met die dinamika van multi-kulturele en multi-godsdienstige samelewings” (Koegelenberg, 2002).

Dr. Benjamin Locke, dirigent van die Kenyon College Chamber Singers in Ohio, VSA, wat tydens sy drie besoeke aan Stellenbosch onder meer enkele weke met die koor gewerk het,

kon nie uitgepraat raak oor die uitwerking wat die koor se sang op mense het nie. Soos voorheen genoem is, het hy Suid-Afrikaanse inheemse musiek teruggeneem Amerika toe om deur sy koor uitgevoer te word. Hy het aan 'n verslaggewer gesê: “My werk met die Libertaskoor was 'n lewensveranderende ervaring. Ek het eerstehands gesien hoe sang 'n enorme uitwerking op mense én op die politiek kan hê, binne en buite Suid-Afrika” (*Die Burger*, 2003, 19 Junie).

Ook in Suid-Afrika het die koor probeer om sy versoeningsrol te bereik. Die koor het vroeg in sy bestaan die meeste Suid-Afrikaanse hoofstede besoek, en rondom Stellenbosch en Kaapstad asook verder in die Wes-Kaap besoeke aan die platteland gebring. Vroeg in 2007 het die organiseerder van so 'n besoek aan Vredendal byvoorbeeld laat weet hoe daar uitgesien word na die koor se optrede. Sy sê “al die omliggende dorpe se mense word genooi, want dit verander die mense se harte” (Louwina de Villiers, 2007, 22 Maart).

HOOFSTUK 9: DIE KOOR SE NAAM EN KLEREDRAG

9.1 Hoe die koor sy naam gekry het

Reeds met die koor se heel eerste oefening op 13 April 1989 in die Fismersaal, US-Konservatorium, sê Johan de Villiers “name soos Avanti, die VVSA-koor en die Boland sangers is oorweeg” (Pretorius, 2004, 24 April).

Later dieselfde jaar was Johan de Villiers ’n beoordelaar by ’n gemeenskapskoorkompetisie in Kaapstad se stadsaal waar Trevor du Plooy, koorleier van die Kaapse Goodwill Choristers, dié raad gegee het: “Maak ’n paar bottels wyn oop, kuier saam met van die koorlede en só sal jy ’n naam kry...” En as nagedagte het hy bygevoeg: “Maar hoekom noem julle nie die koor Libertas nie?” (Pretorius, 2004).

Dié naam is by ’n Donderdagaand-kooroefening aan die koorlede voorgelê, hulle het uitgeroep dat hulle daarvan hou en dit is onmiddellik aanvaar.

9.2 Die keuse van kleredrag vir die koor

Hoe ’n koor op die verhoog lyk, is baie belangrik. In ’n onderhoud met Louwina de Villiers oor dié belangrike besluit lag sy: “Vir Johan maak dit nie saak nie. Solank hulle net kan sing, is alles mos reg!” (Louwina de Villiers, 2006).

Die tradisionele swart kleure wat graag vir die verhoog gebruik word, het nie by die visie van vrede en versoening ingepas nie. In ’n onderhoud met mev. Cecile Kotzé het sy gesê “die helder blou kleur van die materiaal vir die togas was vir ons mooi en ons het gevoel dat die kleur mooi sou vertoon teen alle gelaatskleure op die verhoog. Die etniese ontwerp wat gebruik is vir ’n insetsel is in ’n gordynwinkel (groothandelaar) in die Kaap gekoop. ‘Miss’ Forgas [nou mev. Muller, kleremaakster van mev. Kotzé] in die Strand, en haar assistent Louise Hartzenberg het die togas gemeet, gepas en gemaak. Dit het in die Fismersaal van die Konservatorium, Stellenbosch gebeur. Die twee vroue het drie weke aaneenlopend Donderdagaande die togas kom meet en pas” (Kotzé, 2007).

Op 21 Oktober 1989 verskyn die volgende in *Die Burger*: “Die sewentig koorlede het Donderdagaand hul kobaltblou togas, spesiaal ontwerp met ’n etniese motief, hier ontvang en tree oor drie weke vir die eerste keer daarmee op. ’n Buitelandse toer is vir volgende jaar in die vooruitsig” (*Die Burger*, 1989). Sedert daardie tyd was daar met die opstap van die koor op die verhoog ’n energie wat deur die koor uitgestraal is. Dit was grootliks te danke aan die helder blou kleur van die togas wat tot 2004 so eie aan die koor was.

Fig. 5 Die Libertaskoor in togas, 1996

Louwina de Villiers het vertel dat die swart mense in die koor nie baie tevrede met die toga was nie. Dit was te formeel vir die danse wat saam met die Afrika-liedere gedoen is. Die koordrag is dus later uitgebrei na nog 'n kledingstuk in die vorm van 'n kaftan met 'n wit kantborduursel op die bors – en op 27 April (Vryheidsdag) 1995 het die koor die eerste keer daarin opgetree (Louwina de Villiers, 2007, 5 September).

Fig. 6 Die Libertaskoor in etniese kaftans, 1997

Lizette Murray, 'n koorlid en teksskrywer vir die koor, beskryf die kleredrag so:

“Nie net was die koningsblou komplementêrend vir al die gelaatskleure van die koorlede nie, maar dit het verseker dat die gees van ubuntu uitgestraal word, wat so nodig is om die koor onderling te bind, maar meer nog: elke vars nuwe gehoor met die koor.” Sy sê “die uitnodigende helder Afrika-kleure en ontwerpe het onbewustelik 'n gemeensaamheid en samehorigheidsgevoel geskep nog voordat 'n noot gesing is. Die omboorsel om die togas was boonop in al die kleure van ons nuwe landsvlag – wat net weer die eenheid en strewe na harmonie bevestig het.” Sy het bygevoeg: “Europese gehore, wat gewoon is aan formele swart-en-wit koordrag, met sangers wat netjies in gelid uit swart lêers sing, is gereeld uitgeknikker deur die loslittigheid en absolute lewensvreugde wat uit die Libertaskoor straal. Die rol van die koordrag hierin moet nooit onderskat word nie” (Murray, 2007).

Die kaftan het met jare se dra en was begin vaal en vormloos raak. Uit die gehoor uit het die some boonop ongelyk vertoon – en dit het van die koorlede gepla, want 'n koor moet mos netjies lyk! Maar, soos kinderskoene ontgroeï word, het die koor se rol algaande méér begin insluit as om net ambassadeurs en brugbouers te wees.

Fig. 7 Nuwe kleredrag in 2006

Aan die begin van 2006 is die kleredrag van die Stellenbosch Libertaskoor dus verander vanaf 'n toga en etniese drag na 'n minder formele kort hemp met 'n mandarynkragie vir die vroue. Die mans dra dieselfde snit hemp met 'n gewone kraag. Vroue en mans dra lang swart broeke. Die kleur het verander van blou na swart met insetsels van verskillende Afrikamotiewe in verskillende kleure. Die besluit dat die mans en vroue dieselfde verhoogklere dra, was bloot omdat dit prakties is en die uitrustings maklik van jaar tot jaar weer gedra kan word. Die materiaal is op die Kaapse Mark gekoop. Die koor kan musikaal meeding met van die beste kore elders en die koordrag is dienoooreenkomstig aangepas, sodat dit vir deftige konsertsale of plattelandse kerksaaltjies geskik is. Murray sê: “die nuwe drag is dus netjies-informeel, nie so flambojant-Afrika nie, maar steeds in 'n verskeidenheid aardse kleure, met 'n suggestie van die eie Afrika-bodem” (Murray, 2007).

HOOFSTUK 10: VERWERKING VAN DIE KOOR SE STATISTIEKE

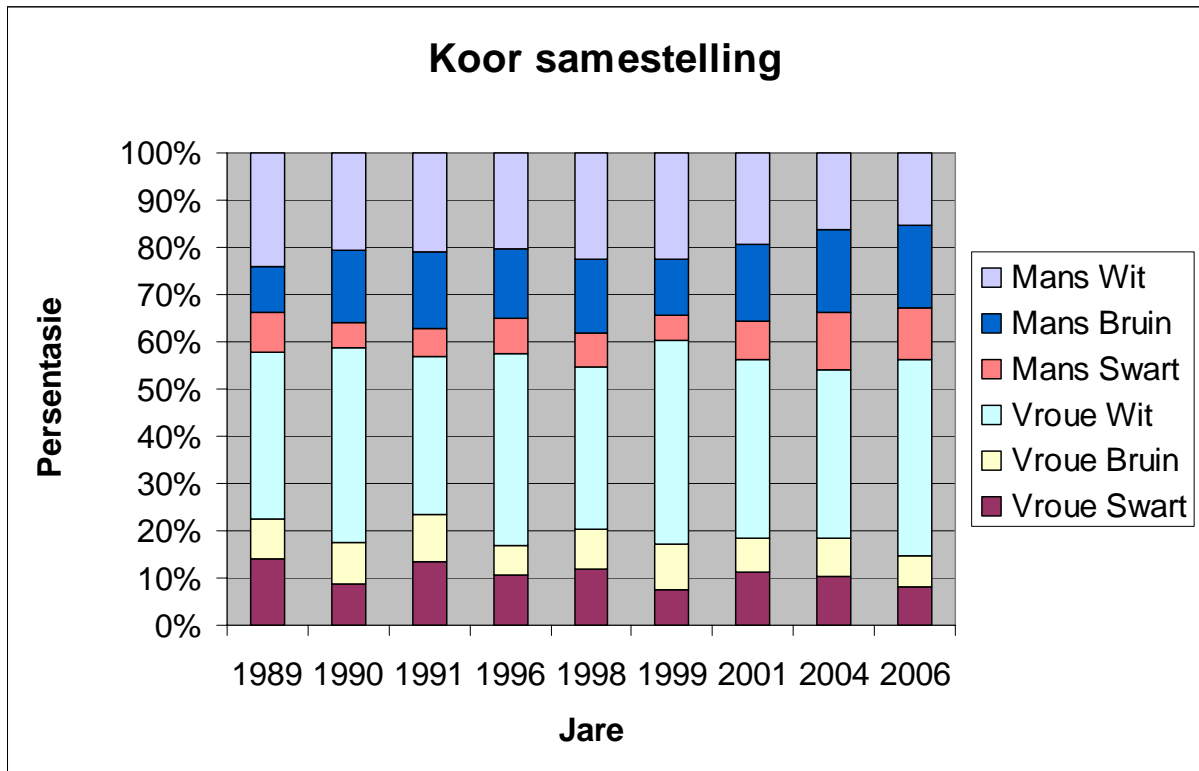
In April 1989 is 'n klein koor van 70 lede gestig. Dertien bruin, 15 swart en 42 wit mense is hiervoor gekies. Sommiges was lede van die Mfuleni-kerkkoor (naby Kuilsrivier) met Ray Kewana as dirigent (Libertaskoor konsertprogram 1989-1990).

Só het die koor stelselmatig van 70 lede in 1989 tot 110 in 2006 gegroei:

1989 - 70 lede
 1990 - 92 lede
 1991 - 81 lede
 1996 - 94 lede
 1998 - 84 lede
 1999 - 93 lede
 2001 - 98 lede
 2004 - 98 lede
 2006 - 110 lede

Libertaskoor:
 Samestelling 1989 tot 2006

	Jaar	Totaal	Vroue			Mans				
			Totaal	Swart	Bruin	Wit	Totaal	Swart	Bruin	Wit
Ontstaan	1989	71	41	10	6	25	30	6	7	17
Jaar 2	1990	92	54	8	8	38	38	5	14	19
Transnet	1991	81	46	11	8	27	35	5	13	17
Europese	1996	94	54	10	6	38	40	7	14	19
toer										
Belgiese toer	1998	84	46	10	7	29	38	6	13	19
VSA-toer	1999	93	56	7	9	40	37	5	11	21
Duitse toer	2001	98	55	11	7	37	43	8	16	19
Nederlandse	2004	98	53	10	8	35	45	12	17	16
en Duitse										
toer										
Geen toer	2006	110	62	9	7	46	48	12	19	17

Sedert die Libertaskoor se ontstaan het die geslags- en kleurgroep-samestelling daarvan min of meer dieselfde gebly. Dié grafiek toon 'n ontleding van die samestelling in dié jare waarvoor toepaslike inligting beskikbaar was. Dit blyk dat wit vroue konstant in die meerderheid was, dat die aantal swart mans ietwat toegeneem het, soos ook bruin mans, en dat die wit mans die enigste groep is wat noemenswaardig verminder het.

BRONNELYS/BIBLIOGRAFIE

Gepubliseerde bronne

(waar die skrywer onbekend is word die bydrae onder die naam van die koerant gelys)

AfriMusik. (2007). *The South African On-line Music Experience*. Herwin op 18 Februarie 2007. www.afrimusic.com

An update on Groot Constantia Estate. (2005). *Libertas Choir Concert*. 25 November 2005. Herwin op 18 Februarie 2007. www.wine.co.za

April, Chris. (1999). Libertaskoor nie die sondaar nie. *Die Burger*. 9 April 1999.

Baard, Marissa. (2004). Kom kuier informeel saam by Kerskonsert. *Die Burger*. 21 Oktober 2004.

Baard, Marissa. (2006). Idols-finalis by Kerskonsert. *Die Burger*. 11 Oktober 2006.

Baard, Marissa. (2006a). Libertaskoor en Davel in harmonie by Kerskonsert. *Die Burger*. 7 Oktober 2006.

Baard, Marissa. (2006b). Voorstes sing Sondag vir Kersfonds. *Die Burger*. 18 Oktober 2006.

Barlow, Elsabé (2006c). Brug-bou op Afrika-ritme. *Hermanus Times*. 16 Junie 2006.

Barnard, Madeleine. (1988). Massakoor 'n ware prestasie. *Die Matie*. 2 September 1988.

Barnard, Madeleine. (1989). Lid van Libertas-koor vertel van harde werk. *Eikestadnuus*. 1 Desember 1989.

Baron, Kupido. (1998). Libertaskoor wil Vlaminge op eie bodem met lied bekoor. *Die Burger*. s.d. 1998. In De Villiers-knipselversameling.

Beeld. (1991). Libertas-koor is in stad. 3 Julie 1991.

Beeld: Kalender (1990). Unieke koor kom sing in Pretoria en Goudstad. 15 Maart 1990.

Beeld: Kalender. (1990). Skitter-koor aan Rand. 22 Maart 1990.

Bester, Willem. (2005). Koorervaring vol onthoubare vertolkings. *Die Burger*. 26 Augustus 2005.

Bezuidenhout, Zandra. (2001). Druk dié Joubero aan die hart. *Die Burger*. 18 September 2001:

Boekkooi, Paul. (2000). Droomklanke uit Stellenbosch. *Rapport-Tydskrif*. 26 Maart 2000.

Boekkooi, Paul. (2002). Libertas-koor: eiesoortig, veelsydig, breëbors. *Rapport*. s.d. 2002. In De Villiers-knipselversameling.

Born, Lodewijk. 'De bijbel is Gods liefdesbrief'. (2004). Herwin op 18 Februarie 2007. www.frieschdagblad.nl

Brand, Marieke en Morkel, Mercy. (1987). Vroue vir Suid Afrika. 'Moenie weghardloop uit die land nie'. *Die Burger-Vroueblad*. 18 Maart 1987.

Breytenbach, Phillippa. (1991). Transnet sorg vir hoogtepunt. *Transvaler*. 3 Julie 1991.

Brink, Preiss. (1999). U.S koor se einde net ondenkbaar. *Die Burger*. 19 Maart 1999.

Brommert, Beverley. (1990). Sincerity, humour from the choirs. *Cape Times*. 11 September 1990.

Brommert, Beverley. (1991). Powerfully rendered last opus. *Cape Times*. 11 Desember 1991.

Brommert, Beverley. (1993). Beautiful singing in Gothic setting. *Eastern Province Herald*. 6 July 1993.

Brommert, Beverley. (1993). Transnet entrance. *Cape Times*. 22 November 1993.

Brommert, Beverley. (1993). Transnet entrance. *Cape Times*. 22 November 1993.

Brümmer, Willemien. (1999). Oudrektor kap besluit van raad oor U.S. Koor. *Die Burger*. 19 Maart 1999.

Calitz, Joanie. (1989). Help die Libertaskoor. *Die Burger*. 4 Desember 1989.

Cameron, T. (red.) (1991). Nuwe Geskiedenis van Suid-Afrika. Tweede hersiene uitgawe. Kaapstad. Human en Rousseau. 2004.

Cape Argus. (2004). Matie choir to sing new mass. 30 September 2004.

Cape Time: Funfinder. (1990). Libertas choir to sing Handel. 16 November 1990.

Cape Times. (1990). Anthems bring tears to FW's eyes. 18 Junie 1990.

Cape Times. (1990). Live Theatre. 9 Junie tot 16 Junie 1990.

Cape Times. (2004). Uplifting. 9 Desember 2004.

Cape Times. Helderberg: Review Supplement. (1990). Music, maths meet in Matie prof. s.d. 1990. Uit De Villiers-knipselversameling.

Cape Times: Funfinder. (1990). All-day festival of music. 15 Junie 1990.

Cape Town Today. (2004). *Messa da Boa Esperanza*. 9 & 11 December. Herwin op 13 Mei 2006. Capetowntoday.co.za

Capraro, Ingo. (1996). 'Skadu' wil nagtegale na VN nooi. *Die Burger*. 10 Februarie 1996.

Capraro, Ingo. (1996). Afrikaanse 'Onse Vader' oorrumpel Westminster. *Die Burger*. 8 Februarie 1996.

Carla. Center for Advanced Research on Language acquisition. (2007). *Carla – Culture and Language Learning*. Herwin op 13 Mei 2006. www.carla.umn.edu/culture

Chisholm, Fiona. (1990). From fireside to stage a rural Xhosa. *Cape Times*. 10 November 1990.

Chisholm, Fiona. (1991). It's been a sad week in the world of make-believe. *Cape Times*. 8 June 1991.

Cilliers, Antoinette. (1991). Die Libertaskoor sing al jou kommernisse weg. *Die Burger*. 23 Maart 1991.

Coleman, David. (1991). Joining forces to good effect. *Mercury*. s.d. 1991. In De Villiers-knipselversameling.

Community Choir Leadership Training. (2006). Herwin op 6 Mei 2006. Sabinet online. www.ca.shivon.com

Couzyn, Dawie. (1991). Akoestiek kniehalter optrede van koor. *Transvaler*. 5 Julie 1991.

Dankbare Stellenbosser. (1987). Grootse aand van musiek in Eikestad. *Die Burger*. 2 April 1987.

Davenport, T.R.H en Saunders, C. (2000). South Africa. A modern History. Fifth Edition. London. MacMillan. 2000.

Davis, Heloïse. (1987). Vroue wil gees van revolusie met hoop vervang. *Die Burger*. 6 Februarie 1987.

Davis, Heloïse. (1989). Koor sing vir 'nuwe' Suid Afrika. *Die Burger*. 27 November 1989.

Davis, Heloïse. (1991). Dié bas moet gehoor word. *Die Burger*. *Van alle kante*. 7 Desember 1991.

De Bruin, Wilma. (1991). 'n Hele musiekfamilie saam by pragtige troue. *Beeld: Kalender*. 21 Junie 1991.

De Bruin, Wilma. (1991). Alles en nog wat by Kunsfees. *Finansies en Tegniek*.
12 Julie 1991: 51

De Bruin, Wilma. (1991). In jou die son geïnkarneer. *Beeld: Kalender*. 28 Augustus 1991.

De Bruin, Wilma. (1991). Koor se boodskap van vrede na Transvaal. *Beeld: Kalender*. 1 Julie 1991.

De Bruin, Wilma. (1991). Koor wat brûe bou. *Suid-Afrikaanse Panorama*.
November/Desember 1991: 22-25.

De Bruin, Wilma. (1991). Sang hul forte. *Transnet Momentum*. Winter 1991: 46-50.

De Bruin, Wilma. (1991). Veelsydige gesin trap diep spore. *Beeld: Kalender*. 27 Mei 1991.

De Kock, Cornelia. (1991). Mense kan nog leer om musiek te waardeer. *Die Burger*. 10 April 1991.

De Stadler, Amanda. 2005. Doen dinge vir Afrikaans. *Acrobat Reader. Jaargang 10. nr. 2*.
Julie 2005.

Die Burger (1991). Borgskap vir Libertaskoor. 30 April 1991.

Die Burger Streeknuus Tygerberg. (1993). Wenner van prys binnekort aangekondig. 19
Oktober 1993.

Die Burger Vroueblad. (1987). Massakoor gryp verbeelding aan. 24 April 1987.

Die Burger. (1987). Koorlede gesoek vir saamtrek van vroue op Stellenbosch. 28 Januarie 1987.

Die Burger. (1987). Massakoor gaan weer uitvoering gee. 17 April 1987.

Die Burger. (1987). Moenie Dinsdag se saamtrek misloop nie! 12 Maart 1987.

Die Burger. (1987). Streek-Burger Gesels met Johan de Villiers. 30 Januarie 1987.

Die Burger. (1987). Vroue wil gees van revolusie met hoop vervang. 6 Februarie 1987.

Die Burger. (1987). Vroue wil sterk brûe bou. 24 Februarie 1987.

Die Burger. (1988). Massakoor sing twee keer. 17 Maart 1987.

Die Burger. (1988). Vroue werk saam teen aanslag. 18 Maart 1988.

Die Burger. (1989). 'n Musiekfees ter viering van die Kaaplandse Onderwysdepartement se 150ste bestaansjaar. 25 Augustus 1989.

Die Burger. (1989). Erediens in Xhosa en Afrikaans. 15 September 1989.

Die Burger. (1989). Groot applous vir koor. 30 November 1989.

Die Burger. (1989). Koor sing vir 'n 'nuwe' SA. 27 November 1989.

Die Burger. (1989). Koor soek naam. 21 Oktober 1989.

Die Burger. (1989). Koor soek naam. 30 September 1989.

Die Burger. (1989). Koor van alle rasse steel die hart. 25 November 1989.

Die Burger. (1989). Koor van Eikestad gesog nog voor 1ste optrede. 21 Oktober 1989.

Die Burger. (1989). Koorlede oefen met oorgawe. 19 Mei 1989.

Die Burger. (1989). Libertas-koor sing eerste keer. 8 November 1989.

Die Burger. (1989). Libertas-koor vir eerste keer in T'berg te hoor. 15 November 1989.

Die Burger. (1989). Lloyd Webber-stuk op Stellenbosch. 9 November 1989.

Die Burger. (1989). Mnr. Dirkie de Villiers woon Prestige Konsert by. 23 November 1989.

Die Burger. (1989). Musiek is Lise se lewe. 13 Oktober 1989.

Die Burger. (1989). Nuwe koor môre in Endlersaal. 22 November 1989.

Die Burger. (1989). Nuwe koor se program bekend gemaak. 9 November 1989.

Die Burger. (1989). Viljees se musiekbloed loop in 5de geslag. 5 Oktober 1989.

Die Burger. (1989). Vroue vir SA stig hul eie koor. 20 April 1989.

Die Burger. (1990). Advertensie: Messiah Handel met die Libertas-koor. 10 November 1990.

Die Burger. (1990). Beroeringe vereis krag, liefde, hoor SP, gemeente. 18 Junie 1990.

Die Burger. (1990). Die multi-kulturele Libertaskoor. 15 Augustus 1990.

Die Burger. (1990). Drie kore sing op fees. 14 Junie 1990.

Die Burger. (1990). Groot Musiekfees by Nico. 8 Junie 1990.

Die Burger. (1990). Koorleier is Brugbouer van die Jaar. 10 Desember 1990.

Die Burger. (1990). Libertas sing in Boland Vrydag. 8 Junie 1990.

Die Burger. (1990). Libertas-koor in die St. George-katedraal. 14 Junie 1990.

Die Burger. (1990). Libertas-koor op segetog tot in die Noorde. 4 April 1990.

Die Burger. (1990). Mense se musiek by Nico. 15 Junie 1990.

Die Burger. (1990). Musiekfees in Nico om 'brûe te bou'. 14 Junie 1990.

Die Burger. (1990). Musiekfees vir almal in die Nico. 7 Junie 1990.

Die Burger. (1990). Musiekfees vir almal in die Nico. 8 Junie 1990.

Die Burger. (1990). Vier Kersfees nou mét Libertas, sônder Bles by die Nico. 14 November 1990.

Die Burger. (1991). 'n Sprokiestroue wou sy hê. 28 Junie 1991.

Die Burger. (1991). Die Libertaskoor o.l.v Johan de Villiers. 13 Augustus 1991.

Die Burger. (1991). Dirigent behaal sy tweede gelukhou. 31 Januarie 1991.

Die Burger. (1991). Dirigent ontvang prys vir kultuurdiens. 1 Augustus 1991.

Die Burger. (1991). Koorbonansa in Kaapstadse stadsaal. 15 November 1991.

Die Burger. (1991). Lentekonsert regstreeks uitgesaai. 2 Oktober 1991.

Die Burger. (1991). Libertaskoor sing Mozart in Eikestad. 26 November 1991.

Die Burger. (1991). Libertaskoor tree op in Tamboerskloof NG kerk. 9 Augustus 1991.

Die Burger. (1991). Meriete kultuurpryse: benoemings ingewag. 11 September 1991.

Die Burger. (1991). Mozart Requiem [sic] uitgevoer deur die Transnet Libertaskoor. 1 en 8 Desember 1991.

Die Burger. (1991). NG kerke hou saam erediens. 23 April 1991.

Die Burger. (1991). Prys vir kultuur. 8 Maart 1991.

Die Burger. (1991). Sanger met 'unieke' stem kry groot kans in Kaap. 19 Oktober 1991.

Die Burger. (1992). 'n Handves vir die Kunste. 28 Maart 1992.

Die Burger. (1992). Kunstefees belooft verrassings. Toneel-deurbrake, meer musiek en kunshandwerk. 12 Maart 1992.

Die Burger. (1992). Libertaskoor sing Messias. 9 April 1992.

Die Burger. (1992). Messias in die Nico. 19 Desember 1992.

Die Burger. (1992). Prof. Johan de Villiers lei in die NG kerk, La Rochelle Bellville. 11 April 1992.

Die Burger. (1993). Alle tendense op Kunstefees Kulturele makietie sluit vanjaar twee naweke in. 10 Maart 1993.

Die Burger. (1993). Dok word met gepaste eerbewyse ter ruste gelê. 6 Januarie 1993.

Die Burger. (1993). Gedenkdiens op Lindley vir Dok Craven gehou. 7 Januarie 1993.

Die Burger. (1993). Nkosi, Die Stem vind byval by De Villiers. 16 Junie 1993.

Die Burger. (1994). Die Transnet Libertaskoor onder Johan de Villiers tree op saam met Mfuleni Kerkkoor. 18 Augustus 1994.

Die Burger. (1994). Die Transnet Libertaskoor sing in die amfiteater. 10 Maart 1994.

Die Burger. (1994). Koor tree op om vroue se halfeeufees te vier. 13 Augustus 1994.

Die Burger. (1995). Klein Karoo Fees stel vol program bekend. 11 Februarie 1995.

Die Burger. (1995). Kunstefees. 9 April 1995.

Die Burger. (1995). Mimi breek geen glase, net harte. 11 April 1995.

Die Burger. (1999). Wêreld stroom na Inhuldiging. 15 Junie 1999.

Die Burger. (2000). Vanjaar se Tulbagh Fees. 11 September 2000.

Die Burger. (2001). Afrikaans met 'n beat. 22 Maart 2001.

Die Burger. (2001). Baxter-konserteraal, Rondebosch. 26 Oktober 2001.

Die Burger. (2001). Die Libertaskoor tree op 27 --. 25 Oktober 2001.

Die Burger. (2001). Libertas-koor in Endler-saal. 25 Oktober 2001.

Die Burger. (2001). Literêre stukke 'lusmakers' vir KKNK. 2 April 2001.

Die Burger. (2001). Woord en musiek sorg vir Fees en verskeidenheid. 26 Februarie 2001.

Die Burger. (2001). Woord en musiek sorg vir Fees verskeidenheid. 22 Februarie 2001.

Die Burger. (2002). Interessante verskeidenheid. 6 November 2002.

Die Burger. (2002). Konferensie vol Hugenate-kultuur. 24 September 2002.

Die Burger. (2002). Konsertprogram bied talent én afwisseling. 7 Augustus 2002.

Die Burger. (2002). Libertaskoor gaan Duitsers gou trakteer. 22 Oktober 2002.

Die Burger. (2002). Libertas-koor in Endler-saal. 25 Oktober 2002.

Die Burger. (2002). Libertaskoor sing. 13 November 2002.

Die Burger. (2002). Libertaskoor tree 2 maal op. 24 Oktober 2002.

Die Burger. (2002). Musiekgids. 20 September 2002.

Die Burger. (2002). Musiekgids. 21 Junie 2002.

Die Burger. (2002). Stellenbosch vier weer fees. Eikestad vibreer met kreatiewe energie.

Die Burger. (2003). 'Messias vir Kersfees' in Endlersaal uitgevoer. 21 Oktober 2003.

Die Burger. (2003). Bespreek vir Libertaskoor!. 29 Oktober 2003.

Die Burger. (2003). Die Libertaskoor wat vanaand in die NG kerk Velddrif optree. 20 September 2003.

Die Burger. (2003). Durbanville ouditorium. Sondag om 15H00 sing die Stellenbosch Libertaskoor. 6 Junie 2003.

Die Burger. (2003). Elgin se konserte begin dié week. 7 Januarie 2003.

Die Burger. (2003). Klassieke Musiek. 21 November 2003.

Die Burger. (2003). Klassieke Musiek. 24 Oktober 2003.

Die Burger. (2003). Koorsang in Kaap, op Klawer. 4 September 2003.

Die Burger. (2003). Kore in Ohio leer Suid-Afrikaanse klanke. 19 Junie 2003.

Die Burger. (2003). Môre en Sondag om 20:15 sing die Stellenbosch Libertaskoor. 20 Junie 2003.

Die Burger. (2004) Oude Libertas se somer-vrugte. 10 November 2004.

Die Burger. (2004). 'Messa da Boa Esperanza' bekoor. 19 November 2004.

Die Burger. (2004). Die Libertaskoor voer Sondag. 8 Oktober 2004.

Die Burger. (2004). Klassieke Musiek. 3 Desember 2004.

Die Burger. (2004). Kultuur en Vermaak 20 November 2004.

Die Burger. (2004). Libertas wen veld vir Afrika. 16 November 2004.

Die Burger. (2004). Libertaskoor kry spesiale kultuurprys. 27 Maart 2004.

Die Burger. (2004). Libertaskoor voer nuwe Mis uit. 24 September 2004.

Die Burger. (2004). Nuwe 'Messa' in Oude Libertas. 8 Desember 2004.

Die Burger. (2004). *Piet Vingers skep die vere op.* 19 Junie 2004.

Die Burger. (2004). Singende Libertas ontvang R50 000. 22 Oktober 2004.

Die Burger. (2004). Skitterende skouspel dié somer. 19 November 2004.

Die Burger. (2004). Skouspel van sterre en bobaas-somervermaak. 8 Desember 2004.

Die Burger. (2005). Donderdag om 20:15 deel die Stellenbosch Libertaskoor die verhoog. 4 Maart 2005.

Die Burger. (2005). Libertaskoor twee keer in Endler met Kersmusiek. 2 November 2005.

Die Burger. (2005). Van Riebeeck-vereniging beloon. 4 Julie 2005.

Die Burger. (2006). Geld vir kulturele betrekkings tussen Nederland en SA. 5 Oktober 2006.

Die Burger. (2006). Harde werk agter die skerms by Kerskonsert. 9 Oktober 2006.

Die Burger. (2006). Kerskonsert weer groot sukses. 25 Oktober 2006.

Die Burger. (2006). Kunstenaars sing gratis en uit volle bors vir behoeftige kinders. 28 September 2006.

Die Burger. (2006). Libertaskoor se Kersalbum lui feestyd klokhelder in. 18 Desember 2006.

Die Burger-Vroueblad. (1989). Magtige demonstrasie van welwillendheid. 18 Maart 1989.

Die TygerBurger. (1989). Libertas sing in Tygerberg. 15 November 1989.

District Mail. (1990). It's all on at the Nico. 8 Junie 1990.

DistriksPos. (2005). Koor sing Mendelssohn. 19 Augustus 2005.

Dryer, June. (1999). In Christ: Global partners in reconciliation. *The Wick*. Vol 26, uitgawe 6. Herwin op 17 Februarie 2007.

Du Toit, Johan. (2004). Koor vier veeltaligheid. *Die Burger*. 18 September 2004.

Durban Men's Choir. (1991). *Transnet Libertas Choir (03/06/1991)*. Herwin op 13 Mei 2006. www.durbanmannekoor.com

Ecumenical Advocacy Alliance. (2002). *HIV/AIDS Newsletter*. 25 November. Herwin op 13 Mei 2006. www.ekd.de/

Eikestadnuus. (2002). Afsluitingskonserte deur Libertaskoor. 22 November 2002.

Eikestadnuus. (1987). Vroue is bepalende faktor vir toekoms. 20 Maart 1987.

Eikestadnuus. (1989). Gesamentlike sangfeesdiens. 15 September 1989.

Eikestadnuus. (1989). Multi-racial choir gets off the ground. 14 April 1989.

Eikestadnuus. (1990). Libertas-koor in Nico. 16 November 1990.

Eikestadnuus. (1991). "Ben on liberating choir experience". 16 Januarie 1998.

Eikestadnuus. (1991). "Dink vooruit sover as dit nodig is". 3 Mei 1991.

Eikestadnuus. (1991). Dirigent se 2de gelukhou. 1 Februarie 1991.

Eikestadnuus. (2002) Libertas choir presents Ein deutsches Requiem. 14 Junie 2002.

Eikestadnuus. (2002) Libertaskoor saam met orkes. 21 Junie 2002.

Eikestadnuus. (2002). Acclaimed local and International artists for Stellenbosch Festival. 6 September 2002.

Eikestadnuus. (2002). Libertaskoor behaal suksesse oorsee.s.d. 2002. In De Villiers-knipselversameling.

Eikestadnuus. (2002). Musiek van gehalte by Stellenboschfees. 30 Augustus 2002.

Eikestadnuus. (2002). Stellenbosch Libertaskoor sing op Saldanha. 17 Oktober 2002

Eikestadnuus. (2004). Hulle kan voor konings staan. 26 November 2004.

Eikestadnuus. (2004). Libertaskoor voer Mis uit. 8 Oktober 2004.

Eikestadnuus. (2006). Libertaskoor hou konsert. 28 Augustus 2006.

Eikestadnuus.(1989). Druk program lê voor vir Libertas-koor. 3 November 1989.

EKD. Evangelische Kirche. (2001). *Kock übernimmt schirmherrschaft über Benefiz-Tournee aus "Libertas chor". Hannover.* Herwin op 13 Mei 2006. www.ekd.de/presse

Ekron, Christéle. (2004). Veeleisende 'Messa' toegejuig. *Die Burger.* 12 Oktober 2004.

Esterhuyse, Willie. (1999). Katastrofe met 'n Universiteitskoor. *Volksblad. Kompas.* 7 April 1999.

Esterhuyse, Willie. (1999). Tyd ryp vir outokratiese besture om swanesang te sing. *Die Burger.* 7 April 1999.

Farrell, Patrick (1991). Taxi driver hailed as 'New Man River'. *Weekend Argus.* 19 Oktober 1991.

Femnet. (1994). 'n Halfeeue het verbygegaan. Lente uitgawe 1994: 2.

Fourie, Carl. (1992). Refreshing, uplifting Messiah. *The Argus.* 21 April 1992.

Friedman, Roger. (1994). A moment of History. Unfurling the future. *The Argus.* 27 April 1994.

Friesch Dagblad. (2004). 'Majesteit, dit is 'm, dit is het boek'. *Friesch Dagblad.* 28 Oktober. Herwin op 17 Februarie 2006. www.frieschdagblad.nl/

Gerber, Zorba. (1991). Mozart, 'n beetsous en Engeltjiefipi. *Beeld: Kalender.* s.d. 1991.

Gray, Ian. (1991). Unusual mix to acclaimed choir. *Sunday Star Review.* 30 June 1991.

Grobbelaar, Eduan. (1991). Koorsang van 'n hoë gehalte. *Beeld. Kalender.* 8 Julie 1991.

Grobler, Hilda. (1991). Puik koorwerk laat mens verwonderd. *10 Tempo.* 5 Julie 1991.

Grové, Izak. (1992). Koor verdien luide toejuiging. *Die Burger.* 9 Junie 1992.

Grové, Izak. (1993). Libertas sing nuwe definisie uit koorbegrip los. *Die Burger*. 22 November 1993.

Grové, Izak. (1993). Nog 'n Libertas-sukses. *Die Burger*. 7 Desember 1993.

Grütter, Wilhelm. (1999). Handjiesvol rosyntjies te pik uit nuwe CDs. *Die Burger*. 14 Desember 1999.

Hamburger Knabenchor. In *lumino tuo – Adventskonzert mit Stellenbosch Libertas Choir aus Südafrika*. (2001). Herwin op 18 Februarie 2007. www.hamburger-knabenchor.de/berichte/konzerte

Heyneman, Louis. (1994). Libertaskoor, Camerata bied Elijah van statuur. *Die Burger*. 6 Desember 1994.

Holzappel, Johan. (1999). Libertaskoor is lafenis in VSA hitte. *Die Burger*. 8 Julie 1999.

Huhn, Johannes and Ursula. (2002). *Eikestadnuus*. 25 Januarie 2002.

Infonet-Transnet Beperk, Transnet. (1991). Brugbouers by uitnemendheid: Transnet en Libertaskoor vat hande. Tweede kwartaal. 1991: Voorblad en bl. 1.

International Mineral Processing Conference. (2003). 2 October. Herwin op 13 Mei 2006. [www.min-eng.com+libertas choir](http://www.min-eng.com+libertas+choir)

Jack, Elspeth. (1990). Moving Handel merited ovation. *Cape Times*. 5 Desember 1990.

Jack, Elspeth. (1992). Messiah deserved its standing ovation. *Cape Times*. April 1992.

Jack, Elspeth. (1994). Choral singing of the highest. *Cape Times*. 5 September 1994.

Jahrgaenge. Benefizkonzerte. (2001). *Die 20 Jahre der Camerata vocale Berlin in der rueckschau*. 14 December. Herwin op 13 Mei 2006. www.camerata-vocale.de/kreuzweg

Joubert, Gideon (1987). Koor. *Die Burger*. *Van alle Kante*. 16 April 1987.

Journal Gazette. (1991). EIU music student reaches milestone. 10 September 1991.

K.v.D. (1994). Libertas-koor en sy leier speel klaar met hoë eise. *Die Volksblad*. 14 Julie 1994.

Kampusnuus (2005). Stellenbosch Libertaskoor dalk VSA toe ná geslaagde Duitse toer. 7 November 2005.

Kampusnuus. (2001) Libertaskoor twee keer in die Endler. 20 November 2001.

Kampusnuus. (2002). Spanpoging sorg vir luisterryke inhuldiging. 28 Maart 2002.

Kampusnuus. (2002). Stellenbosch Libertaskoor sing op Saldanha. 17 Oktober 2002.

Kampusnuus. (2006). Libertaskoor reik uit na plattelandse gemeenskappe. 6 Junie 2006.

Kenyon College. *Benjamin Locke. Professor of Music*. (1999). Herwin op 13 Mei 2006. www.kenyon.edu/x16341.xml

Kfm. (2004). The Cape's No. 1 Radio Station. *Messa da Boa Esperanza*. 9 & 11 Desember. Herwin op 13 Mei 2006. www.kfm.co.za

Kilian, Betsie. (1990). Vreemde taal keer nie dié 'Liza Doolittle'. *Die Burger*. 15 September 1990.

Konsertganger, Somerset-Wes. (1987). Geskikte lokaal nodig vir massa-uitvoerings.

Kooij, Pieter. (1992). Pragtige koorsang loof Skepper in windstil amfiteater. *Die Burger*. 9 Maart 1992.

Kooij, Pieter. (1999). Kerssang bekoor met stemmings. *Die Burger*. Desember 1999.

Kooij, Pieter. (2000). Libertaskoor imponeer in Elijah. *Die Burger*. 19 Junie 2000.

Kooij, Pieter. (2002). Duitse Dodemis verdien vol sale. *Die Burger*. 22 Junie 2002.

Koorondersteuner. (1999). U.S koor se einde net ondenkbaar. *Die Burger*. 19 Maart 1999.

Kotze, S. (1989). Dié koorlede wissel van 'n werklose tot 'n dokter. *Eikestadnuus*. 19 Mei 1989.

La Grange, Barrie (2002). Loflied klink op terwyl US eregrade oorhandig. *Die Burger*. 13 Desember 2002.

Lamprecht, Chris. (1990). Musiek se bindende krag. *Die Burger*. 3 April 1990.

Let the shows begin. Barry Barrier, Washington Post staff writer. (1999). *Washington National Cathedral*. 4 June. Herwin op 13 Mei 2006. www.washingtonpost.com

Leuvennink, Jacqueline. (1990). Suid-Afrika sing UIT EEN MOND. *De Kat*. November 1990:72-74.

Leuvennink, Jacqueline. (1994). Musiek maak reis na hart korter. *Van alle kante. Die Burger*. 13 Mei 1994.

Leuvennink, Jacqueline. (1996). Libertas-koor ken nou net hoogtepunt op hoogtepunt. *Van alle kante. Die Burger*. 24 Februarie 1996.

Leuvennink, Jacqueline. (1996). Lof stroom nog in vir SA koor. *Die Burger*. 21 Februarie 1996.

Leuvennink, Jacqueline. (1999). Dié koor gee jou hoop. *Die stigting vir die bemagtiging van Afrikaans*. Herwin op 30 Januarie 2007. www.afrikaans.com

Leuvennink, Jacqueline. (1999). Meer as net stemme. *Die Sarie*. 15 Desember 1999: 29-31.

Leuvennink, Jacqueline. (2002). Hier word negentig stemme één. *Algemene Kerkbode*. 11/12/13 April 2002: 11-12.

Leuvennink, Jacqueline. (2003). Dubbele eer vir Johan de Villiers. *Matieland*. 20 November 2003.

Leuvennink, Jacqueline. (2006). Musiek wat heelmaak. *Lig*. Augustus 2006: 58-59

Libertaskoor - *Ons missie - Vryheid in Harmonie*. Herwin op 29 April 2006. www.libertas.co.za/ons-missie

Linnegar, J. (red.). (2004). Every step of the way. *The journey to freedom in South Africa*. Cape Town, South Africa. HSRC Press.

Louw, Barnie (1999). Universiteit se koor sal voortbestaan US-raad. *Die Burger*. 16 Desember 1999.

Maas, Gottfried. (2002). Hofmeyr-kantate kry puik wêreldpremière. *Die Burger*. 28 September 2002.

Malan, Mariana. (1998). Libertaskoor sing ter wille van versoening en vriendskap. *Die nuwe Voorligter*. Julie 1998: 42-43.

Malan, Mariana. (2002). SA kersliedere op CD. *Die Burger*. 6 Desember 2002.

Malan, Mariana. (2005). Vriende lewer stewige pakket. *Die Burger*. 20 Mei 2005.

Mammon, Rafiek. (2004). Dedication to varying cultures. *Cape Times*. 9 Desember 2004.

Matieland. (1999). 'Intense debat wys betrokkenheid by US'. Februarie 1999. Nr. 2: 4-5.

Matieland. (1999). Koor leef voort ná protesaksie. Februarie 1999. Nr. 2.

Matieland. (2004). Veeltaligheid en dekade-van-demokrasie sing-sing gevier. Nr. 2: 2004.

Matieland. (2005). Europese gehore gaande oor Libertas-koor in elf tale sing. Nr. 1: 2005: 8

Midsommar, Margareta. (1999). South African choir finds a unified voice. *CNC Arts Writer*. June 1999.

Mkhondo, Rich. (1999). Rainbow show to enchant the Yanks. *The Star*. 30 June 1999.

Morrissey, Michelle. (1999). A joyful noise. *Gloucester Daily Times*. 12 July 1999.

Musiekpedagoog Boland. (1999). US sonder sy koor is ondenkbaar. *Die Burger*. 22 Maart 1999.

Musikanten Stadl. (1996). Meet the artists...29/30 November 1996: 31.

Nederlands Dagblad. (2004). Concerten Zuid-Afrikaansen koor Libertas. *Nederlands Dagblad*. 23 September 2004.

Nel, Annemarie. (1990). Oor kleurgrense. Libertas-Koor Staatsteater. *Kalender. Bylae tot Beeld*. 30 Maart 1990.

NG Gemeente Welgemoed Nuusbrief. (2005). Libertas kom sing! Vierde Kwartaal 2005.

Nisbet, George. (1991). Rousing performance by two powerful choirs. *Daily News*. s.d. In De Villiers-knipselversameling.

Onder Ons. (1990) Libertas-koor besoek Tygerberg Hospitaal. September 1990.

Pauw, Christoff. (1999). Libertaskoor se finansies gesond. *Die Burger*. 29 April 1999.

Pienaar, Jackie. (1999). US koor ontbind voeg steun by Libertas. 17 Maart 1999.

Pienaar, Manani. (1992). Oud-Vrystaters skryf singbare Nkosi Sikelel' iAfrika in Afrikaans. *Die Volksblad*. 25 Februarie 1992.

Pretorius, Wicus. (2004). Koor se 15 jaar van vryheid. *Die Burger*. 24 April 2004.

Price, Ivor. Griebenow, Marina en Maas, Gottfried. (2002). CD resensies. Uitstekend. *Die Burger*. 22 Maart 2002.

Rapport Ekstra. (1990). Leslie Kleinsmith by musiekfees in Nico. 10 Junie 1990.

Rassool, Michail. (2004). A New Mass for SA. *The Southern Cross*. 1 July 2004.

Reinoldi Kirche. (2004). Südafrika-Chor begeisterte das Publikum. *Reinoldi Kirche. Dortmund*. 9 Maart 2004.

Retief, Elsabé. (2000). Veronica was steunpilaar vir almal. *Die Burger*. 25 Augustus 2000.

Schwarz-Weiss mit einer Stimme. (2001). *Der Chor auf Reisen. Der Chor singt in der katholischen Pfarrkirche von Tutzing*. Herwin op 27 Februarie 2007. www.br-online.de/

Scott, Hendrik. (1999). Oorweldigende meerderheid. *Die Burger*. 5 Junie 1999.

Scott, Willem. (1990). Libertas Choir's standard quite remarkable. *The Pretoria News. Tonight*. 3 April 1990.

Seale, Tyrone. (1990). Capab music festival a triumph. *The Argus*. 19 June 1990.

Sebastian, Janet. (2000). Creating harmony through song. *NewsAfrica*. 3 July 2000: 38-39.

Sedres, Shereen. (2004). Denke is die pad na nasiebou – Mbeki. *Rapport*. 22 Februarie 2004.

Spaarwater, Pieter. (1994). Ons stry sowaar oor 'n gebed. *Die Burger*. 6 Mei 1994.

Stadler, Hanlie. (2002). Rektorsvrou het probleem met Christelike inhuldiging. *Rapport*. 20 April 2002.

Stegman, Frits. (1989). Libertas-koor moet sy boodskap kan uitdra. *Die Burger*. 15 Desember 1989.

Stegman, Frits. (1990). Libertaskoor se optrede verryk. *Die Burger*. 22 Februarie 1990.

Stellenbosch Gazette. (2001). Stellenboschkoor sing ter bestryding van vigs. 9 Oktober 2001.

Stellenbosch Gazette. (2004). Libertaskoor tree op voor toer. 28 September 2004.

Stellenbosch Gazette. (2004). Musikale belewenis. 7 Desember 2004.

Stellenbosch Gazette. (2005). Libertaskoor bied Elijah in Endlersaal aan. 16 Augustus 2005.

Steyn, Douw. (1995). Mimi breek geen glase, net harte. *Die Burger*. 11 April 1995.

The Argus. (1990). Mixed choir to give concerts. 15 Februarie 1990.

The Argus. (1990). Timetable for Messiah. 20 November 1990.

The Argus. (1991). Live TV1 City Hall concert. 2 October 1991.

The Argus. (1991). Triple bill of choirs for Endler. 12 Julie 1991.

The Argus. (1994). Unfurling the future. 27 April 1994.

The Argus. (1999). African dreaming in Stellenbosch. 14 October 1999.

The Argus. (2002). Libertas Choir presents Ein Deutsches Requiem. s.d. 2002. In De Villiers-knipselversameling.

The Argus. (2004). Matie choir to sing new mass. 30 September 2004.

The Argus. Tonight (1990). People's music fest at Nico. 8 Junie 1990.

The Harvard University Gazette. (1999). *Happenings around Harvard*. 15 July. Herwin op 13 Mei 2006. www.news.harvard.edu/gazette

The Wick. (1999). In Christ: Global Partners in Reconciliation. Summer 99. Vol: 26 Issue VI. Herwin op 13 Mei 2006. www.wicc.org/wick/index.html

Tichart, Victor. (1991). Well-deserved standing ovation after Requiem. *The Argus*. 3 December 1991.

Toustaner, Stellenbosch. (1987). Kerkgangers se gedrag was onbeskof. *Die Burger*. 24 April 1987.

Transvaler. (1990). Drie toegifte ontlok staande ovasies. 7 Maart 1990.

Transvaler. (1990). Truk advertensies. Die Libertaskoor in die Linder-ouditorium. 23 Maart 1990.

Transvaler. (1991). Libertaskoor sing voor die stadskouburg. 2 Julie 1991.

Tredoux, Nic. (1989). Liedere is deur hulle geskryf. *Die Burger*. 30 Desember 1989.

Truter, Charlene. (1999). Dis Reënbooglekkers se Moses. *Matieland*. Nr. 2: 1999: 7-8.

Uys, Pieter-Dirk. (2001). Uys en koor span saam vir kinders. *Die Burger*. 7 September 2001.

Van der Walt, Leonore. (2003). Khula-eer vir kunstenaars! *Die Burger*. 17 September 2003.

Van der Walt, Leonore. (2003). Wes-Kaap kyk na stigting van eie kunsteskool. *Die Burger*. 16 September 2003.

Van Noord, Peter. (1999). Ontbinding in belang van US – rektor. *Die Burger*. 19 Maart 1999.

Van Rensburg, Mary-Ann. (1990). Die Libertas-koor: Musiek ken geen grense. *Die Burger*. 10 Maart 1990.

Van Rensburg, Mary-Ann. (1990). Libertas-koor se 'Himne' 'n triomf. *Die Burger*. 19 Maart 1990.

Van Rensburg, Mary-Ann. (1990). Togas, komberse sing saam. *Die Burger*. 20 Junie 1990.

Van Rensburg, Mary-Ann. (1991). Requiem verheffend gesing. *Die Burger*. 3 Desember 1991.

Van Wyk, Annamarie. (2004). SA koor gaan mis in 11 tale in Nederland sing. *Rapport*. 22 Februarie 2004.

Van Zwaag, K. (2004). De NBV in processie van Laurenskerk naar de Doelen. *Reformatoors Dagblad*. 28 Oktober 2004.

Van Zyl, Dorothea. (2001). Stellenbosch se 2001 Nagte tweede Fees van Woorde. *Die Burger*. 10 Maart 2001.

Van Zyl, Hannes. (1991). Eerste tekens van 'n nuwe idioom. *Insig*. Augustus 1991.

Van Zyl, Johan. (1999). Koor lê Louwina na aan die hart. *Die Burger. Leefstyl*. 30 Junie 1999.

Vermaak, Kittie. (1990). Die enigste permanente veelrassige koor in SA. *Transvaler*. 19 Maart 1990.

Visser, Coenraad. *South African Arts, Culture and Heritage (1997) Calender*. Herwin op 13 Mei 2006. www.chico.mweb.co.za

Volksblad. (1989). Ook jong Viljee het gawe van musiek. 6 Oktober 1989.

Volksblad. (1999). 'n Heftige reaksie red nie koor se voortbestaan. 8 April 1999.

Volksblad. (1999). US-koor se lede gaan 'n protesoptog hou. 22 Maart 1999.

Volksblad. (2001). Kersmusiek uit eie bodem nou op CD te kry. 20 Desember 2001.

Volkskrant. Amsterdam. (2004). *Alles uit te kast voor de Nieuwe Bijbelvertaling*. 27 Oktober. Herwin op 13 Mei 2006. www.Volkskrant.nl

Voor hart en handen. Speciale uitgave. (2004). Viering in die Laurenskerk in Rotterdam. Februarie 2004.

Vorster, Tiaan. (1990). Drie toegifte ontlok stande ovasies. *Transvaler*. 27 Maart 1990.

Vos, J.B. (1994). Libertaskoor bied groot musikale genot. *Die Burger*. 12 Julie 1994.

Wasserman, Herman. (1997). Staatmakers behou hul standaard. *Die Burger*. 3 April 1997.

Wasserman, Herman. (2004). Libertaskoor sing Mis van Goeie Hoop. *Eikestadnuus*. 3 Desember 2004.

Wasserman, Herman. (2004). Libertaskoor sing van hoop. *Eikestadnuus*. 28 Mei 2004.

Wasserman, Herman. (2005). 'Die Bybelgenootskap het ons op die hande gedra'. *Voor hart en handen. Speciale uitgave*. Februarie 2005: 18-19.

Web Concert Hall. *Photos of Libertas Choir*. (1999). Herwin op 13 Mei 2006. www.webconcerthall.com

Wellington Gazette. (1990). Libertas-koor sing op W'nton. s.d. Junie 1990.

Wiedenmann, Adelheid. *Libertas Chor in Hamburg begeistert Publikum wie Helfer. AIDS Prävention in Südafrika*. (2004). Herwin op 14 Mei 2006. www.e-alliance.com

Wyngaard, Heindrich. (1996). Almal wil gewilde Libertaskoor weer hoor. *Die Burger*. 10 Februarie 1996.

Materiaal in outeur se persoonlike argief

Aan Vriende van die Libertaskoor. (1998). 1 April.

Adriaanse, J. P.J. (1991). Groepsekretaris, Nasionale Pers Beperk. 9 Desember 1991.

Albertse, Santie. (1992). Vroue vir Suid Afrika, Hoofkantoor: Rustenburg. 20 Maart 1992.

Anyaoku, Emeka (1996). Secretary General, British Commonwealth. 10 January 1996.

Asmal, Kader. (1992). Professor of Human Rights Law. University of the Western Cape. 25 March 1992.

Berger, H.J. (1994). Uitvoerende Voorsitter van ISM Holdings. 15 September 1994.

Blair, R. (1993). Medi-Clinic Corporation Limited. 2 September 1993.

Botha, Johan. (1997). Arbeidsbediening in die Wes-Kaap. 8 Desember 1997.

Brink, Toba. (2003). Gedig: "Koorleier". 23 Junie 2003.

Brink, Toba. Telefoononderhoud op 29 Maart 2007.

'Buckets of Love' konsertprogram. (2004). 26 September 2004.

Buitink, Gert-Jan (2004). "Hier is nogmaals mijn verhaal". E.pos. 14 Mei 2004. Bylae 4.

Clinton, Hillary Rodham. (1998). The White House. 19 May 1998.

De Beer, Patrick. (1993). Vereniging vir Outistiese Kinders. 8 Desember 1993.

De Bruin, Wilma. (1993). Vryskut-joernalis. 7 September 1993.

De Klerk, F.W. (1991). Die Staatspresident. Kaapstad. 3 April 1991.

De Villiers, J.C. (1993). Departement Neurochirurgie, Mediese Skool, Kaapstad. 22 November 1993.

De Villiers, Johan. Telefoononderhoud op 16 Mei 2007.

De Villiers, Johan. Telefoononderhoud op 18 Oktober 2007.

De Villiers, Johan. Telefoononderhoud op 27 Februarie 2007.

De Villiers, Johan. Telefoononderhoud op 3 Desember 2006.

De Villiers, Louwina. Onderhoud aan huis, Stellenbosch op 2 Desember 2006.

De Villiers, Louwina. Telefoononderhoud op 22 Maart 2007.

De Villiers, Louwina. Telefoononderhoud op 22 Mei 2007.

De Villiers, Louwina. Telefoononderhoud op 27 Februarie 2007.

De Villiers, Louwina. Telefoononderhoud op 29 Maart 2007.

De Villiers, Louwina. Telefoononderhoud op 5 September 2007.

De Villiers, Pieter. Onderhoud in ateljee, Stellenbosch op 1 Oktober 2007.

Dean, Robin. (2003). Rotarian Chairman: St. Helena Sandveld Hospice Association. 22 September 2003.

Die grondwet van die Libertaskoor, saamgestel in 1999.

Die heel eerste konsertprogram van die Libertaskoor. (1989). 9 November 1989.

Die koor se heel eerste Kerssangdiens. (1989). Stellenbosch-Sentraal. 26 November 1989.

Die program vir die '*Gedenkstunde zum Volkstrauertag*', Berlyn. (2004). 14 November 2004.

Dietrichsen, P.R. (1996). Ambassodor: South African Embassy, Zürich. 12 February 1996.

Donald, James M. (1999). D. Min. Rector. St. Columbia's Episcopal Church, Washington.DC. 10 July 1999.

Donandt, Hans Wolfgang. (2001). "Your wonderful Performance in Hamburg". 6 December 2001.

Driessen, Marthie. Telefoononderhoud op 6 Desember 2006.

Dyers, M.F. (1992). Chairman: Fundraising Committee, Hewat College of Education. 11 June 1992.

Elijah van Mendelssohn. Transnet Libertaskoor. (1995). 9 April 1995.

Ellis, Ina. (1994). Hoofsekretaris: Die Suid-Afrikaanse Koorvereniging. 6 Desember 1994.

Errington, Susan. (1995). Abbey House, Northumberland, England. 4 December 1995.

Esparanza. (2004). www.capetalk.co.za/events. 9 Desember en 11 Desember 2004.

Fick, Acáma. (1991). Koordirigent, Universiteit Stellenbosch. 11 Desember 1991.

Finck, Kirsten. (2002). Evangelische Kirche in Deutschland. 21 March 2002.

Giliomee, J.H. (1998). Departement Entomologie en Nematologie, Universiteit Stellenbosch.

24 Junie 1998.

Hall, Ian. (1996). President, The Bloomsbury International Society, England. 7 February 1996.

Hart, Horatio. (1996). Atlantis Adult Education Centre. 14 Oktober 1996.

Heunis, Van Heerden. Telefoononderhoud op 17 Mei 2007.

Hilmer, Margrit. (2002). Domkuratorin. Oberpfarr- end Domkirche zu Berlin. 15 Januari 2002.

Indaba Zekwayala – Koornuus - Choir News. (2001 – 2002).

Ivor-Pullin, John. (1990). Bestuurder: Musiek. Transvaalse Raad vir die Uitvoerende Kunste.

6 Julie 1990.

Jones, Brian. (1998). Director of Music and Organist. Trinity Church. 10 November 1998.

Kanaal 567 Cape Talk. Composer: Lungile Jacobs Ka-Nyamezele. *Messa da Boa Esperanza.* (2004). Desember.

Kersuitvoering van die Libertaskoor oor Radio sonder Grense. (1996). 1 Desember.

Kersfeeskonsert in die Endlersaal. (1997). 6 en 7 Desember 1997.

Kewana, Ray. Telefoononderhoud op 12 Desember 2006.

Kleinert, Matthias. (2001). DaimlerChrysler. Das Berliner-Konzert Ihres Libertas Chor. 20 Desember 2001.

Koegelenberg, Renier. Direkteur: Ecumenical Foundation of Southern Africa EFSA. (2002).

28 Mei.

Konsertprogram in die Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch. (2000). 2 en 3 Desember 2000.

Konsertprogram op Lutzville. (2006). 20 Mei 2006.

Konsertprogram van die Transnet Libertaskoor se Europese Saketoer. (1996).

Konserttoer na België. (1998). 10 tot 17 Oktober 1998.

Kotzé, Cecile. Onderhoud aan huis, Stellenbosch op 12 Februarie 2007.

Kotzé, Cecile. Voorsitter: Wes-Kaapse streek: Vroue vir Suid-Afrika. (1989). sd. In De Villiers knipselversameling

Kotze, Eunice. (1998). Bestuurder: Skakelbeampte van KWV. Stellenbosch. 10 September 1998.

Kronenberg, Joy Faith. (1998). Langa Congregation. Moravian Church in Southern Africa. 4 September 1998.

Kuhn, Ekkehard. (2004). Freierstunde zum Volkstrauertag am 14.11.2004 im ZDF. (Zwei Deutschen Fernsehen) Deutschland. 3 Desember 2004.

Lamprecht, Chris. (1995). Komponis. 20 Januarie 1995.

Lessing, Barry J. (1993). Adjunk Besturende Direkteur: Transnet. 26 Maart 1993.

Liberi (1991). Mondstuk van die Transnet-Libertaskoor. Desember, 1991.

Liberi (1994). Ronel Ward. Transnet Libertaskoor. Desember, 1994.

Liberi '99 (1999). Ilse Pauw. 10 jaar van musiek, 3.

Lizette Murray. (2006). Radio Namakwaland. Koor se besoek (19 – 21 Mei) aan Lutzville.

Locke, Benjamin. (1998). Department of Music, Kenyon College of Music. Ohio. 2 Desember 1998.

Lombard, Elsa. (1991). Sentrumbestuurder: Christelike Maatskaplike Raad. 20 Februarie 1991.

Loock, Theresa. Telefoononderhoud op 27 Februarie 2007.

Louw, Eugene. (1991). Streeksekretaris: Bybelgenootskap van Suid-Afrika. 16 Mei 1991.

Love, Louisa. Telefoononderhoud op 21 Julie 2007.

Massakoor in die Kaapse Stadsaal. (1987). 26 April 1987.

Meiring, Kobus. (1991). Administrateur van die Provinsie die Kaap die Goeie Hoop. 1 November 1991.

Meiring, Kobus. (1993). Administrateur van die Provinsie die Kaap die Goeie Hoop. 25 November 1993.

Messa da Boa Esperanza – Message of Good Hope. Author: Ka Nyamezele, Lungile;

Buitink, Gert Jan. Pulication: Brasschaat: Boekmakerij Gert-Jan Buitink. (2004). Document: English: Book Libraries Worldwide: University Stellenbosch J.S Gericke

Möbius, Reinold. (1996). South African Honorary Consul in Salzburg. 1 February 1996.

Moolman, Anton. (1992). Besturende Direkteur: Transnet. 17 Julie 1992.

More, Jonothan. (1993). Sekretaris van Wilgenhof Manskoshuis, Stellenbosch: 29 Oktober 1993.

Murray, Lizette. Onderhoud aan huis, Durbanville in Januarie 2007.

Murray, Lizette. Onderhoud aan huis, Durbanville op 6 Februarie 2006.

Murray, Lizette. (2007). Skriftelike bydrae oor Afrikaanse gedeelte in *Messa, Kanaan Toe*. Februarie 2007.

Murray, Lizette. (2007). Skriftelike bydrae oor *Laat die Lampe Brand*. 6 Februarie 2007.

Neave, David. (1996). Voorsitter van IMUA-kongres. 29 Januarie 1996.

Nel, W. G. (1991). Nederduits Gereformeerde Gemeente, Tamboerskloof. 14 Augustus 1991.

Nepgen, Hilary. NG Moedergemeente Strand. (1996). 1 Maart.

Niehaus, Carl. (1993). Hoof: Media Skakel Afdeling van die African National Congress. 18 Mei 1993.

Niemand, J. Gerhard. (2007). Skriftelike bydrae oor *Kaap en Karoo, Stille Somerkersfees en Kyk hoe glinster die maan*. 25 Maart 2007.

Nieuwsbrief. Vlaams-Zuid-Afrikaanse Cultuurstichting V.Z.W. (1999). Januari. Nr. 13.

Oosthuizen, Magdalena. Onderhoud in ateljee, Konservatorium van Stellenbosch op 15 Maart 2007.

Orgaer, Geert. (1998). Izegem. Stedelike Raad vor Cultuurbeleid. 8 Desember 1998.

Pauw, Christoff. Telefoononderhoud op 17 Mei 2007.

Pauw, CP. Voorsitter: Transnet Libertaskoor. (1996). 4 Junie.

Pauw, Ilse. Telefoononderhoud op 22 Maart 2007.

Pauw, John (1991). Dirigent van die Durbanse Mannekoor. 14 Julie 1991.

Philander, Walter. (2002). Verenigende Gereformeerde Kerk in Suider-Afrika. Ring van Porterville. 14 Oktober 2002.

Pickett, Owen. (1999). Member of Congress, House of Representatives of the United States of America. 29 July 1999.

Program op RSG met kommentaar van 'n omroeper (stem onbekend). (1991).

Program: *Messa da Boa Esperanza*. (2004). A South African Mass of Good Hope. 10 October 2004.

Program: *Messa da Boa Esperanza*. (2004). Stellenbosch Libertas Choir on tour. 21 Januarie tot 7 Februarie 2004.

Radio-opnames in Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch. (1993). 16 September.

Rosenchoon, Hans. (1990). Bestuurder: Musiek, Wes-Kaapland, Suid-Afrikaanse Uitsaaikorporasie. 18 Desember 1990.

Rosier, Tessa. (1994). Sekretaris: Kirstenbosch Konserte Komitee, Die Botaniese Vereniging van Suid-Afrika. 28 Maart 1994.

Samaai, Ronnie. (1993). Dirigent, Bellville Onderwyskollege. 23 November 1993.

Samaai, Ronnie. (2003). Former Vice-Rector, Bellville College of Education. 2 November 2003.

Schrempp, Jürgen. E. (2002). DaimlerChrysler. 12 February 2002.

Sisulu, Sheila. (1998). South African Consulate-General, New York, USA. 3 December 1998.

Smit, Kosie. (1992). Voorsitter: Eeufeessimposium, Departement Wiskunde. Universiteit Stellenbosch. 9 April 1992.

Stellenbosch Libertas Koor uit Zuid-Afrika, aus Südafrika. (2004).

Stellenbosch Libertas[koor] uit Zuid-Afrika, aus Südafrika, *Messa Da Boa Esperanza*. (2004).

Stemmet, Johan. (1991). Direkteur: Stemburg Televisie, Linden. 7 Oktober 1991.

Stoltmann, Henry F. M.D., F.A.C.S, U.S.A. (1999). 23 July 1999.

Suykerbuyk, Herman. (1999). Vlaams volksvertegenwoordiger. Vlaams Parlement. 18 Januarie 1999.

The Transnet Libertas Choir European Business Tour Itinerary. 1996.

Thielemans, Wald. (1998). Algemene President. Vlaams-Zuidafrikaanse Cultuurstichting V.Z.W. 11 November 1998.

Transnet Libertaskoor. (1992.). Grahamstadfees. Julie, 1992.

Tutu, Desmond M. (2002). Anglican Archbishop Emeritus of Cape Town. 25 November 2002.

USA Stellenbosch Libertas Choir: Concert Tour Programme. (1999).

Van der Merwe, Minnie. *Vroue vir Suid Afrika*. (1987). 9 Maart 1987.

Van Huysteen, J. Wentzel. (2000). Princeton Theological Seminary. 10 March 2000.

Van Niekerk, W.A. (1991). Voorsitter: Presidentsraad van die Republiek van Suid-Afrika. 23 Desember 1991.

Van Rede, Leon. Telefoononderhoud op 21 Julie 2007.

Van Sterkenburg, Piet. (1994). Instituut voor Nederlandse Lexicologie. 29 Juni 1994.

Van Wyk, A.H. (1994). Rektor en Visekanselier, Universiteit Stellenbosch. 22 Junie 1994.

Van Zyl, Hannes. (1991). Eerste tekens van 'n nuwe idioom. *Insig*. Augustus 1991: 33-34

Verboven, Frans. (1998). Secretary General. Vlaams-Zuidafrikaanse Cultuurstichting V.Z.W. 11 November 1998.

Vroue vir Suid-Afrika plakboek. (1987). Die ontstaan van die Massakoor en die Libertaskoor. Eiendom van mev. Minnie van der Merwe.

VSA en NG Kerk Stellenberg Konsertprogram. (1998). 29 Augustus 1998.

Wasserman, Herman. Telefoononderhoud op 9 Februarie 2007.

Whitten, Richard. (1999). Pianist. St. George's Choral Society, St. George's Church, New York, USA. 21 July 1999.

Willems, Ferdy. (1998). Schepen van kultuur, jeugd en ontwikkelingssamewerking Dendermonde. 17 November 1998.

BYLAE 1

Multikulturele konsertprogramme van die Libertaskoor

Hierdie programme is verteenwoordigend van dié wat die koor gesing het in die 17 jaar waarvoor hierdie studie gaan. Die programme word hier weergegee in die verskillende tale waarin dit op konserte aangebied is. Geboortedatums van komponiste is nie deurlopend aangedui nie. (Die koorlede se foto's en beroepe is dikwels agterin die program aangebring.)

PROGRAM AANGEBIED DEUR DIE MASSAKOOR, KAAPSE STADSAAL, SONDAGAAND
26 APRIL 1987

Onse Vader in die Hemel

G.A. Homilius

The Lord is my Shepherd
Psalm 23

Franz Schubert

“Hallelujah” from *Messiah*
Revelations 19 & II

G.F Handel

Three Spirituals

1. Let us break bread together (arr. J.W.W)
2. Sometimes I feel like a motherless child (arr. R. Fountain)
3. Witness (arr. J. Holloran)

Twee Liefdesliedere

1. The Turtle Dove (verw. R. Vaughan Williams)
2. Cent mille chansons: Franse liefdeslied

Hine Ma-Tov

verw. Dirkie de Villiers

Hebreeuse Volksliedjie/Hebrew Folk Song

Psalm 133:1

Hoe goed, hoe mooi is dit as broers eensgesind saam woon!

Two Hymns with Audience Participation

1. Cum Rhondda

John Hughes

Welsh Hymn

descant: Dirkie de Villiers

Verses 1 & 2: Choir

Verse 3: Choir and audience

2. Battle Hymn of the Republic
from the USA

arr. Peter J. Wilhousky

The audience will join the choir in the singing of the last refrain:

“Glory Hallelujah”.

My Land, Suid-Afrika
Orrel: Roelof Temmingh

George W. Warren

Klavier: Zorada Temmingh

Shosholoza
Zulu Folk Song

arr. Basil Gray

DIE EERSTE OPTREDE TYDENS 'N AANDDIENS IN 'N KERK: NG GEMEENTE
VREDELUST, BELLVILLE. 13 AUGUSTUS 1989

Domine! Ad adjuvandum me festina

G.A. Homilius
(1714-1783)

'n Uittreksels uit die Groot Aand- en Oggendlofsang
(One excerpts from The Vigil, Opus 37)

Sergei Rachmaninoff
(1873-1943)

(a) O come, let us worship

The Lord is my Shepherd (Psalm 23)

Franz Schubert
(1797-1828)

Let us break bread together

Spiritual

DIE EERSTE KONSERTPROGRAM VAN DIE LIBERTASKOOR: HOËRSKOOL GROOTE
SCHUUR, KAAPSTAD. 9 NOVEMBER 1989

Domine! Ad adjuvandum me festina

G.A. Homilius
(1714-1783)

The Lord is my Shepherd (Psalm 23)

Franz Schubert
(1797-1828)

Drie uittreksels uit die Groot Aand-
en Oggendlofsang
Three excerpts from The Vigil, Opus 37

Sergei Rachmaninoff
(1873-1943)

(a) O come, let us worship

(b) Nunc Dimitis

(c) Hymn “Today hath salvation come”
(Melody of the Znamen tradition)

Himne

Roelof Temmingh (1946-)

KORT POUSE

Lord divine, all loves excelling (Welsh Hymn "Hyfrydol")

Rowland Pritchard (1855)

verw. Dirkie de Villiers

(1989)

Two spirituals:

(a) Sometimes I feel like a motherless child

verw. Robert Fountain

(b) I couldn't hear nobody pray

verw. William Dawson

Uittreksels uit

Porgy and Bess

George Gershwin

(1898-1937)

verw. Clay Wanick

(a) I got plenty o nuttin'

(b) Summertime

(c) It ain't necessarily so

(d) Bess, you is my woman now

(e) There's a boat dat's leavin' soon for New York

POUSE

Twee Kersliedere

(a) Shepherd's pipe carol

John Rutter

(b) Transeamus

Joseph Schnabel

(1767-1831)

verw. Dirkie de Villiers

Twee volksliedjies uit Israel

(a) Shir Haavoda (Song of work)

verw. Morris Browda

(b) Hine ma-tov

verw. Dirkie de Villiers

Pryslied

verw. Marthie Driessen

Twee Kaapse natuurliedere: Winter en Lente

(a) 'n Regte ou Kaapse reën

Nic en Marie Tredoux

(b) Oktobermaand

John K. Pescod

Jeanie with the light brown hair

Stephen Forster

(1826-1864)

verw. Dirkie de Villiers

Drie volksliedjies uit Afrika

(a) Uthe Wena (Wedding Song)

(b) Hey, T'hula, T'hula (Lullaby)

(c) Bayeza (Ceremonial Song)

DIE KOOR SE EERSTE KERSSANGDIENS: NG GEMEENTE STELLENBOSCH-SENTRAAL. 26 NOVEMBER 1989 (Die tema daardie aand was: "Christus vir 'n gelukkige Suid-Afrika"). Gelei deur ds. Ernst Lombard en die gasorrelis, Zorada Temmingh.

Orrelvoorspel: Variasie op die tema: O die vrolike, o die salige

1. Votum en seëngroet
2. Ps. 100 vers 1: Gemeente
vers 2: Vroue van gemeente
vers 3: Mans van gemeente
vers 4: Gemeente
3. Ges. 90 vers 1: Alle kinders
vers 3: Gemeente
4. Skriflesing: Jesaja 40:9
5. Kerkkoor Sentraal: (a) Dogters van Sion (G.F. Handel)
(b) Hoe lieflik is Sion (onbekend)
6. Skriflesing: Lukas 2: 1-12
7. Libertaskoor: (a) Shepherd's pipe carol (John Rutter)
(b) Transeamus (J. Schnabel – verw. Dirkie de Villiers)
8. Vrouediens Idasvallei: Jesus our Lord (Away in the manger)
9. Kerkkoor Sentraal: Singt und Klingt (Mich. Praetorius)
10. Skriflesing: Lukas 2:13-14
11. Kindertrio (Cloetesville): Ave Verum (W.A. Mozart)
12. Kerkkoor Cloetesville: Hoor die hemelinge sing (verw. Philip McLachlan)
13. Ges. 88 vers 1 en 2: Gemeente
14. Skriflesing: Lukas 2: 29-32
15. Libertaskoor: Nunc Dimittis (Sergei Rachmaninoff)
16. Kersboodskap en gebed
17. Skriflesing: Lukas 2: 20
18. Kerkkoor Sentraal: Verheug U in die Heer (J.S. Bach)
19. Kerkkoor Idasvallei: My God and I
20. Libertaskoor: Pryslied (verw. Marthie Driessen)
21. Ges. 96 – Stille Nag
vers 1: Kerkkoor Sentraal

vers 2: Al die kore (unisoos)
vers 3: Gemeente (staande)

22. Seën

KONSERTPROGRAM VAN DIE TRANSNET LIBERTASKOOR SE EUROPESE SAKETOER 1996

1. Sacred Song of prayer, devotion and praise

(a) Onse Vader in die Hemel Gottfried August
(1714 – 1785)

(b) Lift thine eyes Felix Mendelssohn
(1809 – 1847)

(c) Salvation is created Paul Chesnokov
(1877 – 1944)

Excerpts from:

Randall Thompson
(1899 – 1984)

The Peaceable Kingdom

(a) Have ye not known?

(b) Ye shall have a song

3. Himne

Roelof Temmingh
(Born 1946)

4. Excerpts from Misa Criolla

Ariel Ramírez
(Born 1921)

(a) Kyrie

(b) Gloria

5. Two Spirituals

(a) Mary had a Baby

arr. William Dawson

(b) Witness

arr. J. Halloran

INTERVAL

6. From our country, South Africa

(a) Bawo Thixo Somandla (Xhosa, traditional)

(b) Excerpts from Krokos, Opus 48

Hubert du Plessis
(Born 1922)

(i) By die pomp op Boplaas

(ii) Die handvol glase

(c) Three Afrikaans songs: Of love and nature

(i) Aandblom is 'n witblom

Pieter de Villiers
(Born 1924)

(ii) My hart blom wit

Pieter de Villiers

(iii) Oktobermaand

J. Pescod

7. Folk songs from across the world

(a) Hine ma-tov

arr. Dirkie de Villiers

(b) Black Sheep

arr. John Rutter

(c) Marry a woman uglier than you

arr. Leonard de Paur

(d) Two traditional songs of the Xhosa people of South Africa

(i) Uyeza umakoti

(ii) Dubula mfana

KERSFEES SAAM MET DIE LIBERTASKOOR IN DIE ENDLERSAAL, STELLENBOSCH.
6 EN 7 DESEMBER 1997

1. Extracts from *Messiah*

G.F. Handel

(a) Pastoral Symphony

(b) Rescitative (Luke 2:8-13)

(c) Glory to God (Luke 2:14)

2. O Jesuskind rein

Ou Duitse wysie
geharmoniseer
deur J.S. Bach
(1685 – 1750)

Afrikaanse woorde: G.G. Cillié

3. Cantique de Noël

Adolphe Adam
(1803 – 1856)

(Sung in English)

arr. John Rutter

4. Heilige Nag

Woorde: Elisabeth Eybers

Pieter de Villiers
(Gebore 1924)

Vir Vrouekoor

5. O Tannenbaum

(Sung in German and English)

Traditional German
arr. Alice Parker & Robert
Shaw

6. Shepherd's Pipe Carol

John Rutter

7. Mary had a Baby

arr. William Dawson

8. Rise up Shepherd and Follow...

arr. William N. Simon

Spiritual

9. Mary's Little Boy Child	Jester Hairston
10. Come Colours Rise A South African Christmas Lullabye	Grant McLachlan
11. Fum, Fum, Fum Traditional Spanish Dance Carol	arr. Alice Parker and Robert Shaw
12. The twelve days of Christmas	arr. John Rutter
13. Away in a Manger	W.J. Kirkpatrick (1838 – 1921) arr. David Willcocks
14. Hark! The herald angels sing Words: C. Welsley, T. Whitefield, M Madan and others	Felix Mendels sohn (1809 – 1847) Descant and organ Part: David Willcocks
15. Adeste Fideles (in Afrikaans en Xhosa gesing)	komponis onbekend verw. David Willcocks
16. Stille Nag	Franz Grüber verw. John Rutter
17. We wish you a Merry Christmas	arr. Arthur Warrell

NG KERK STELLENBERG. 29 AUGUSTUS 1998.
EN DIESELFDE PROGRAM VIR DIE KOOR SE TOER NA BELGIË (VLAANDERE) 10-17
OKTOBER 1998

1. Noya Na? Xhosa Kerklied	E.T Marokana
2. Agnus Dei Adagio for strings, op. 11, transcribed for mixed choirs	Samuel Barber (1910 – 1981)
3. Nunc Dimittis Lukas 2: 29 - 32	Sergei Rachmaninoff (1873 – 1943)
4. Three Spirituals (a) Ain't got time to die (b) Rise up Shepherd and follow (c) Joshua fit de battle ob Jericho	Hall Johnson verw. William N Simon verw. Noble Cain
5. Kerkmusiek: Die pad na Jerusalem	verw. Marthie Driessen

Geestelike liedere soos gesing deur hoofsaaklik bruin
gemeentes. Die Heere komt ter middernacht/
Nader bij God/ We're going down the valley /

Soos 'n brandende hout/ Moses, Aäron/
Jona was gestuur/ As Hy kom op die wolke

POUSE

6. Bawo Thixo Somandla	Xhosa Tradisioneel
7. Come Colours Rise A South African Christmas song	Grant McLachlan
8. Uittreksels uit Ses Liedjies vir Latenstyd (a) Die reën sak uit by Koorsteenbergr (b) Niks hang so rooi soos wingerdblaar by Hexrivier (c) Jy's man alleen	Pieter de Villiers
9. Heimwee	S. le Roux Marais verw. Theresa Looek
10. Kinders moenie in die water mors nie Afrikaanse Volksliedjie	verw. Albie Louw
11. Izintombi Nezintsizwa (Zulu)	
12. Swilohini Makhanana (Tsonga)	

KONSERTPROGRAM VIR KOORTOER NA DIE VSA, JUNIE-JULIE 1999

1. Sangena	arr. Mzilikazi Khumalo (Born 1932)
2. Noya na?	Traditional Xhosa
3. Onse Vader in die Hemel	Gottfried August Homilius
4. From Vespers (All-Night Vigil) Op. 37 (a) Nunc Dimittis (b) Glory be to God	Sergei Rachmaninoff (1837-1943)
5. From the Peaceable Kingdom (a) Have ye not known? (b) Ye shall have a song	Randall Thompson (1899 – 1984)
6. Himne	Roelof Temmingh (Born 1946)

7. Raisins and Almonds	arr. John Clements
8. Ain't got time to die	Hall Johnson
9. Elijah Rock	arr. Moses G. Hogan
10. Die Pad na Jerusalem	arr. Marthie Driessen

(a) De Heere komt ter middernacht * Nader bij God

(b) We're going down the valley * Soos 'n brandende hout

* Klim op die wa * Sy naam moet Jesus wees * Moses, Aäron * Jona was gestuur

* As Hy kom op die wolke

Opgeteken en verwerk in 1998, deur Marthie Driessen, in opdrag van die Libertaskoor, en op grond van voorsang en advies van koorlede Isak Hendricks, Sherlock Fortuin en Charlene Truter

POUSE

11. Bawo, Thixo Somandla	arr. Mzilikazi Khumalo (Born 1932)
12. Come Colours Rise	Grant McLachlan (Born 1956)
13. Three Boerneef settings	Pieter de Villiers (Born 1924)
(a) Die reën sak uit by Koorsteenber	
(b) Niks hang so rooi soos wingerdblaar by Hexrivier	
(c) Jy's man alleen	
14. Heimwee	S.le Roux Marais (1896 – 1979) arr. Theresa Loock
15. Akhala Amaqhude Amabile	arr. Mzilikazi Khumalo (Born 1932)
16. Dubula Mfana	Traditional Xhosa
17. Shilohini Makhanana	Traditional Tsonga
18. 1652	arr. Cecil Peters

KONSERTPROGRAM IN DIE ENDLERSAAL, KONSERVATORIUM, STELLENBOSCH 2 en 3 DESEMBER 2000

1. All that hath life and breath praise ye the Lord! Text adapted from Psalms 96 & 22	René Clausen
2. Virga Jesse	Anton Bruckner (1824-1896)
(In Latyn gesing) Uit Jesaja 7,9 en 11: 'n Takkie sal uitspruit uit die stomp van Isai, 'n Maagd het God en mens	

voortgebring. God het die vrede herstel; in homself het Hy die hoogste met die laagste versoen.

3. Extracts from *Elijah* Felix Mendelssohn (1809-1847)
    - (a) See, now he sleepeth beneath a juniper tree
    - (b) Lift thine eyes to the mountains
    - (c) He, watching over Israel, slumbers not, nor sleeps
  4. Paulus se dank vir die genade van God Pieter de Villiers (Gebore 1924)
  5. Ewe, Linamandla! "Yes, our strength is in the blood of the Lamb" Tradisioneel Zulu verw.Mzilikazi Khumalo
  6. Twee Spirituals verw. Diane Kolander
    - (a) Soon ah will be done wi' de troubles of dis
    - (b) Elijah Rock verw. Moses Hogan
  7. Lo Mntwana Tradisioneel Xhosa
This folk song tells about a young man who is sent to earn money for food for the hungry people back home
- POUSE
8. The Gift verw. Bob Chilcott
Tradisionele Shaker-melodie
  9. Stephen Foster Medley verw. Jonathan Rathbone
Words and music by Stephen Foster
Oh Suzanna * My old Kentucky Home * The Ol' Folks back at Home * I Dream of Jeannie * Camptown Races
  10. Mali, die slaaf se lied S. le R Marais
Verwerk in 2000 in opdrag van die Stellenbosch Libertaskoor
verw. Theresa Look
  11. Pryslied verw. Marthie Driessen
Die eenvoudige geloofsbelydenis van 'n voorsanger en sy gemeente in Boesmanland.
  12. Sizongena Laph'emzini Mzilikazi Khumalo
A composition based on two Zulu wedding songs.

DIE PROGRAM VIR DIE "GEDENKSTUNDE ZUM VOLKSTRAUERTAG" IN DIE REICHSTAG, BERLYN. 14 NOVEMBER 2004

Gedenkstunde zum
Volkstrauertag 2004
Im Plenarsaal des Deutschen Bundestages

14. November 2004, 16 Uhr

Die Veranstaltung steht unter der
Schirmherrschaft des Präsidenten
Des Deutschen Bundestages

PROGRAMM

“Heilig”

von Felix Mendelssohn-Bartholdy
Libertas Chor

Begrüßung

Präsident des Volksbundes Deutsche
Kriegsgräberfürsorge
Reinhard Führer

“Sarabande”

aus der Holberg Suite op. 40, 2. Satz
von Edward Grieg
Musikkorps der Bundeswehr

Lesung

“Über die Verantwortung des Einzelnen”
“Das Rechte tun und wagen”

“Avulikile”

Xhosa-Lied
Libertas Chor

Gedenkrede

Präsident des Bundesverfassungsgerichts
Prof. Dr. Hans-Jürgen Papier

“Halleluja”

aus dem “Messias” von Haendel
Libertas Chor und Musikkorps der Bundeswehr

Gedenkminute

“Ich hatt’ einen Kameraden...”

Musikkorps der Bundeswehr

Nationalhymne

Musikkorps der Bundeswehr

Libertas Chor, Stellenbosch/Südafrika

Leitung: Prof. Johan de Villiers

Streicher des Musikkorps der Bundeswehr

Leitung: Frau Hauptmann Schütz-Knospe

Lesung: Lehrer/in und Schüler/innen

Der Rudolf Steiner Schule, Berlin

Wir bitten Sie, die Plätze im Plenarsaal

Bis 15:50 Uhr einzunehmen

KONSERTPROGRAM, LUTZVILLE: SATERDAG 20 MEI 2006

Drie uittreksels uit Vespers, Op. 37

Sergei Rachmaninoff

(a) Land ye the name of the Lord

(b) Nunc Dimittis

(c) Today hath Salvation come

Laat die lampe brand

verw. Marsha du Toit

'n Keurspel kerkliedere in die styl van

Teks: Lizette Murray

die bruin gemeenskap van die Wes-Kaap, soos

opgeteken en verwerk deur lede van die

Stellenbosch Libertaskoor.

Sometimes I feel like a motherless child

verw. Jester Hairston

Spiritual

Keurspel uit *Porgy and Bess*

George Gershwin

Teks: Du Bose Heyward &

Ira Gershwin

(1) I got plenty o nuttin'

(2) Summertime

- (3) It ain't necessarily so
- (4) Bess, you is my woman now
- (5) There's a boat dat's leavin' soon for New York

Solveig's Song

Uit: Peer Gynt Op. 23 no. 9

Edvard Grieg

verw. Alexander

Kaap en Karoo:

- (a) Hoe stil kan dit word as Sedoos gaan lê
- (b) Karoonag

verw. Gerhard Niemand

Anna Davel

Coenie de Villiers

Mood music of the thirties:

- (a) Smoke gets in your eyes
- (b) As time goes by
- (c) Night and day

verw. Dirkie de Villiers

Jerome Kern

Herman Hupfield

Cole Porter

I'm a train

Mike Hazelwood

verw. Peter Knight

Drie tradisionele Xhosa liedere

- (a) Emarabini
- (b) Hamba Njalo
- (c) Inyama

BYLAE 2

Libertaskoor-optredes vanaf 1989 tot die einde van 2006

OPTREDES IN 1989:

- 13 Aug. Heel eerste optrede (aanddiens) in NG Gemeente Vredelust, Bellville
- 7 Sept. Optrede by Sangfeesdiens NG Gemeente, Stellenbosch-Sentraal
- 9 Nov. Die koor se eerste konsert: Nassausaal, Hoërskool Groote Schuur, Kaapstad
- 16 Nov. Konsert, Laerskool Eversdal, Durbanville
- 23 Nov. Prestige-konsert ('n Musiekfees ter viering van die Kaaplandse Onderwysdepartement se 150ste bestaansjaar), Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
- 26 Nov. Optrede tydens Kerssangdiens, NG Gemeente Stellenbosch-Sentraal, Stellenbosch
- 30 Nov. Konsert, Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch

OPTREDES IN 1990:

- 4 Feb. Optrede tydens Oggenddiens, NG Gemeente, Rondebosch
- 16 Feb. Konsert, Oude Libertas Amfiteater, Stellenbosch
- 17 Feb. Konsert, Oude Libertas Amfiteater, Stellenbosch
- 18 Feb. Optrede tydens byeenkoms by Goeie Hoop-sentrum, Kaapstad
- 3 Mrt. Konsert in Kaapstadse Stadsaal, Kaapstad
- 8 Mrt. Optrede tydens Konsert vir Kindersorg, Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
- 15 Mrt. Konsert in Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
- 23 Mrt. Konsert in Linder Ouditorium, Johannesburg
- 24 Mrt. Konsert in Staatsteater, Pretoria
- 25 Mrt. Optrede tydens Oggenddiens, NG Gemeente Lynwood in Pretoria-Oos
- 15 Jun. Konsert in Stadsaal, Wellington
- 17 Jun. Optrede in Gereformeerde Kerk, Kaapstad (teenwoordig: pres. F.W. de Klerk)

17 Jun.	Optrede by "The People's Music Festival" in Nico Malan-operahuis, Kaapstad
30 Aug.	Optrede tydens Sangfees vir U.S.-studente, Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
8 Sept.	Konsert in die saal van die Hoërskool Koue Bokkeveld, Ceres
9 Sept.	Optrede tydens Oggenddiens, VGK Koue Bokkeveld, Ceres
14 Sept.	Optrede in Disa-saal, Tygerberg Hospitaal
23 Sept.	Konsert in St. George's Katedraal, Kaapstad
5 Nov.	Optrede in Goeie Hoop-sentrum, Kaapstad
30 Nov.	Uitvoering van Handel se <i>Messiah</i> in NG Gemeente Welgemoed, Bellville
1 Des.	Uitvoering van <i>Messiah</i> in die NG Sinodesaal, Kaapstad
5 Des.	Uitvoering van <i>Messiah</i> in NG Gemeente Helderberg, Somerset-Wes
8 en 9 Des.	Uitvoering van <i>Messiah</i> in Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
23 Des.	Uitvoering van Handel se <i>Messiah</i> , Nico Malan Operahuis, Kaapstad

OPTREDES in 1991:

(Vanaf 1 April staan die Libertaskoor bekend as die Transnet Libertaskoor)

17 Mrt.	Lydenssangdiens in NG Gemeente Welgelegen, Stellenbosch
4 Apr.	Optrede tydens Konsert vir Kindersorg, Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
28 Apr.	Optrede tydens Interkerklike Massakerkdiens, D.F. Malan-gedenksentrum, Universiteit, Stellenbosch
2 Mei	Konsert by Hoërskool Hugonote, Wellington
3 Mei	Optrede tydens funksie van SAL, Cape Sun Hotel, Kaapstad
8 Mei	Konsert in Stadsaal, Strand
9 Mei	Optrede vir die TV-Bibliathon, D.F.Malan-gedenksentrum, Universiteit, Stellenbosch
28 Junie	Optrede by opening van Transnet Pierneeftentoonstelling, Grahamstadfees
29 Jun.	Mozart se <i>Requiem</i> , Katedraal van St. Michael en St. George, Grahamstad
30 Jun.	Konsert saam met Durbanse Mannekoor, Stadsaal, Durban

- 4 Jul. Mozart se *Requiem*, Cathedral of Christ the King, Catholic Church, Johannesburg
- 5 Jul. Mozart se *Requiem*, Musaion, Universiteit van Pretoria
- 29 Jul. Optrede tydens Meriete toekenning van Vroue vir Suid-Afrika aan Johan de Villiers, Ou Stadshuis, Groentemarkplein, Kaapstad
- 11 Aug. Optrede tydens oggenddiens ter 100-jarige viering van NG Kerk Tamboerskloof, Kaapstad
- 17 Aug. Konsert gedeel met Universiteitskoor Stellenbosch en Studentekerkkoor, Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
- 22 Aug. Optrede by Sendingweekdiens, Studentekerk Stellenbosch
- 2 Okt. Optrede tydens Lentekonsert, Kaapstadse Stadsaal (regstreeks op TV1 uitgesaai)
- 3 Okt. Optrede tydens funksie van Administrateurskonferensie (vir Kaaplandse admnistrateur, mnr. Kobus Meiring), Die Kasteel, Kaapstad
- 23 Okt. Optrede tydens Transnet-koorkompetisie, Esselenpark, Johannesburg
- 2 Nov. Optrede tydens "Choral Bonanza" Koorfees, Kaapstadse Stadsaal
- 24 Nov. Optrede tydens Kerssangdiens, NG Gemeente Stellenbosch Sentraal
- 1 Des. Mozart se *Requiem*, Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
- 7 Des. Optrede by Transnet-funksie, Maritime Museum, Victoria and Alfred Waterfront, Kaapstad
- 8 Des. Mozart se *Requiem*, Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch

OPTREDES IN 1992 (TRANSNET LIBERTASKOOR):

- 26 Jan. Optrede tydens Oggenddiens, NG Kerk, Hermanus
- 6 en 7 Mrt. Uitvoerings van Ramírez se *Misa Criolla*. Konsert gedeel met Langa Adult Choir in die Oude Libertas Amfiteater, Stellenbosch
- 13 Mrt. Konsert vir Vroue van Suid-Afrika, Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
- 26 Mrt. Optrede tydens skemeronthaal van Suid-Afrikaanse Wiskundekongres, Eeufeessimposium, Stellenbosch
- 12 Apr. Optrede tydens kerkdiens, NG Gemeente La Rochelle, Bellville

- 16 Apr.   Uitvoering van Handel se *Messiah* in Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
- 5 Jun.   Konsert, Hewat College, Athlone, Kaapstad
- 6 Jun.   Konsert, Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
- 2 Jul.   Konsert in Monument Teater, Grahamstadfees
- 4 Jul.   Uitvoering van Handel se *Messiah* in Katedraal van St. Michael en St. George, Grahamstad

OPTREDES IN 1993 (TRANSNET LIBERTASKOOR):

- 8 Jan.   Optrede op dr. Danie Craven se begrafnis, Studentekerk, Stellenbosch
- 20 Jun.   Optrede by oggendiens in NG Moederkerk Stellenbosch (sing uittreksels uit Brahms se *Ein Deutsches Requiem*)
- 2 Jul.   Uitvoering van Brahms se *Ein Deutsches Requiem* in die Monument-teater se Ouditorium, Grahamstad
- 4 Jul.   Uitvoering van Brahms se *Ein Deutsches Requiem* in die Katedraal van St. Michael en St. George, Grahamstad
- 7 Jul.   Optrede by Dirkie de Villiers se begrafnis in NG Kerk, Hermanus
- 28 Aug.   Optrede vir Medi-Clinic 10-jarige herdenking, Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
- 4 Sept.   Konsert in Unisasaal, Pretoria
- 5 Sept.   Konsert vir Femnetkongres, Staatsteater, Pretoria
- 9 Sept.   Konsert in die Oos-kerk Sentrum, Robertson
- 10 Sept.   Optrede tydens Oggendiens in NG Kerk, Robertson-Oos
- 20 Nov.   Konsert in Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
- 5 Des.   Uitvoering van Brahms se *Ein Deutsches Requiem*, Endlersaal, Stellenbosch

OPTREDES IN 1994 (TRANSNET LIBERTASKOOR):

- 10 Feb.   Optrede by Internasionale Woordeboekkongres, Mon Villa, Stellenbosch
- 12 Mrt.   Konsert in die Toringkerk, Paarl
- 20 Mrt.   Konsert gedeel met Mfuleni-kerkkoor, Kaapstadse Stadsaal
- 26 Mrt.   Konsert by Hewat Kollege, Athlone, Kaapstad
- 27 Mrt.   Uuroptrede vir die Botaniese Vereniging, Kirstenbosch, Kaapstad

26 en 27 Apr.	Optrede by vlaghys-seremonie in die middestad, Kaapstad (net voor en net na middernag – sing nuwe nasionale volksliedere)
5 Mei	Optrede tydens konsert vir Kindersorg in die Endersaal, Konservatorium, Stellenbosch
22 Mei	Optrede tydens kerkdiens by NG Gemeente Stellenbosch Sentraal: gesinsdiens waarheen mense uit alle gemeenskappe genooi is)
12 Jun.	Optrede tydens oggenddiens in Groote Kerk, Kaapstad
18 Jun.	Konsert in Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
8 Jul.	Konsert in Katedraal: Grahamstadse Kunstefees
10 Jul.	Konsert in Katedraal, Grahamstad Kunstefees
12 Jul.	Optrede by McLachlan Koorkonferensie, Musaion, Universiteit Bloemfontein
20 Aug.	Konsert ten bate van Mfuleni Kinderhuis, Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
26 Aug.	Konsert in die saal van die Hoërskool Vredenburg
27 Aug.	Optrede in kerk van die VGK-gemeente, Vredenburg
2 Sept.	Konsert vir Femnetkongres, Kaapstadse Stadsaal
9 Sept.	Optrede tydens IBM se jaarfunksie, Burgersentrum, Johannesburg
10 Sept.	Optrede in Atteridgeville, Pretoria
11 Sept.	Neem deel aan Koorfees, RAU Ouditorium, Johannesburg
11 Nov.	Sing by amptelike opening van nuwe Landdroskantoorgebou op Somerset-Wes
20 Nov.	Optrede by oggenddiens, Athlone Calvinist Church (sing uittreksels uit Mendelssohn se <i>Elijah</i>)
27 Nov.	Uitvoering van Mendelssohn se <i>Elijah</i> in NG Kerk Welgemoed, Bellville
4 Des.	Uitvoering van Mendelssohn se <i>Elijah</i> in die Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch

OPTREDES IN 1995 (TRANSNET LIBERTASKOOR):

19 Mrt.	Optrede by Oude Meester Koorfees, Kaapstadse Stadsaal
4 Apr.	Optrede by SAL-kongres, Lord Charles Hotel, Somerset-Wes
8 Apr.	Optrede tydens eerste KKNK. Konsert in Van Zyl-saal, Kangogrotte, Oudtshoorn

- 9 Apr.   Uitvoering van Mendelssohn se *Elijah*, Verenigende Gereformeerde kerk, Oudtshoorn
- 23 Mei   Optrede by Rugby Wêreldbeker-funksie ter ere van Danie Craven, Stadsaal, Stellenbosch
- 4 Jun.   Optrede tydens oggenddiens in NG Kerk Oostersee, Parow
- 17 Jun.   Konsert in Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
- 19 Aug.   Konsert ten bate van Durbanville-kinderhuis, Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
- 26 Aug.   Konsert in Stadsaal, Paarl
- 16 Sept.   Konsert by Hoërskool Hermanus
- 17 Sept.   Optrede tydens oggenddiens, NG Kerk Hermanus
- 24 Sept.   Optrede vir Wêreldraad van Kerke in Lord Charles Hotel, Somerset-Wes
- 8 Okt.   Konsert in NG Toringkerk, Paarl
- 13 Okt.   Optrede ten bate van Libertaskoor se Europese toer in Januarie-Februarie 1996, D’Ouwe Werf Hotel, Stellenbosch
- 19 Okt.   Optrede in Wilgenhof-manskoshuis se gemeenskapsaal, Stellenbosch
- 24 Okt.   Optrede vir World Wildlife Fund, voor onder andere Prins Phillip, die hertog van Edinburgh, van Groot-Brittanje en Prins Bernard van die Nederlande, by Nederburg, Paarl
- 17 Nov.   Optrede by begrafnis van Daniël Schoeman, inwoner van Wilgenhof-manskoshuis, NG Kerk Stellenbosch
- 2 Des.   Konsert in Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
- 3 Des.   Optrede tydens oggend by konferensie van die Britse Statebond se gesondheidsministers oor “Women and Health”, Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
- 3 Des.   Aandkonsert in Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
- OPTREDES IN 1996 (TRANSNET LIBERTASKOOR):
- 11 Jan.   Optrede tydens Internasionale Kongres van Universiteits-registrateurs, Stellenbosch
- 21 Jan   Optrede tydens oggenddiens, L’Isle Adam, Parmain, Parys (gereël deur SA ambassade)
- 21 Jan   Middagkonsert, Parmain, Parys
- 23 Jan   Konsert te Aartselaar, Brussel, België (gereël deur Azymuth Cultural Agency)

25 Jan.	Konsert in Kurhaus, Scheveningen (Den Haag), Nederland (gereël deur SA ambassade)
27 Jan.	Konsert in Bonn, Duitsland (gereël deur SA Ambassade)
31 Jan.	Konsert in Salzburg, Oostenryk (gereël deur dr. Reinhold Möbius)
1 Feb.	Optredes tydens World Economis Forum, Davos, Switzerland (gereël deur World Economic Forum)
4 Feb.	Konsert in Grossmünsterkirche, Zürich, Switzerland (gereël deur S.A Lugdiens)
6 Feb.	Konsert in Marlborough House, Londen, Engeland (gereël deur die sekretaris-generaal van die Britse Gemenebes) met die hertog van Kent in die gehoor
7 Feb.	Optrede tydens middaguur in Westminster-abdy, Londen
7 Feb.	Konsert in SA ambassade, Londen (gereël deur SA hoë kommissariaat)
21 Apr.	Optrede tydens Opstandingsdiens, NG Gemeente Sentraal, Stellenbosch
22 Mei	Optrede tydens funksie, World Economic Forum, Cape Sun Hotel, Kaapstad
22 Jun.	Konsert, Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
23 Jun.	Konsert, Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
13 Aug.	Optrede vir die opening van die VLVK-kongres, Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
7 Sept.	Konsert ter viering van die NG Moederkerk Worcester se 175-jarige herdenking
8 Sept.	Optrede tydens oggenddiens, NG Moederkerk Worcester se 175-jarige herdenking
12 Sept.	Optrede tydens Bloemhofaand, Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
21 Sept.	Openingskonsert vir die "Whale of a Festival", Hermanus
6 Okt.	Optrede tydens Oggenddiens, VGK-gemeente, Cloetesville (Johan de Villiers se 50ste verjaarsdag)
12 Okt.	Konsert in Hoëskoolsaal, Atlantis
25 Okt.	Optrede by die toekenning van eredoktorsgraad deur Universiteit van Stellenbosch aan pres. Nelson Mandela, Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch

- 27 Okt. Optrede tydens lewendige TV-uitsending na Europa van Musikantenstadl, aangebied deur Karl Mvik, Goeie Hoop Sentrum, Kaapstad
- 11 Nov Optrede tydens KVV-funksie, Cape Sun Hotel, Kaapstad
- 17 Nov. Kersfeeskonsert in Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
- 24 Nov. Optrede tydens oggenddiens, NG Gemeente Welgelegen, Stellenbosch
- 1 Des. Kersfeeskonsert in Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch

OPTREDES IN 1997 (LIBERTASKOOR):

- 2 Feb. Optrede tydens oggenddiens, NG Moedergemeente, Strand
- 15 Feb. Optrede tydens Kerkweek, VGK Gemeente, Idasvallei, Stellenbosch
- 22 Mrt. Optrede tydens Vlaamse Week, konsert, Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
- 30 Mrt. Konsert tydens KKNK in NG Moederkerk, Oudtshoorn
- 31 Mrt. Al die koor- en sopraansoliste-gedeeltes uit Handel se *Messiah*, uitgevoer in kerkgebou, VGK Bridgetown, Oudtshoorn
- 21 Apr. Optrede vir Britse Oorsese Handesending onder leiding van die hertog van Kent, Cape Sun Hotel, Kaapstad
- 27 Apr. Optrede tydens Vryheidsdagdiens, Groote Kerk, Kaapstad
- 4 Mei Optrede tydens oggenddiens in St. Johns the Evangelist Anglican Church, Crawford, Athlone
- 20 en 21 Jun. Al die kore en sopraansolis uit Handel se *Messiah*, Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
- 16 Aug. Aandkonsert in Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
- 17 Aug. Middagkonsert in Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
- 6 Sept. Konsert gedeel met Frankfurtse Konterei in Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
- 7 Sept. Optrede tydens oggenddiens in NG Kerk Welgelegen, Stellenbosch
- 11 Okt. Konsert op Malmesbury
- 12 Okt. Optrede tydens oggenddiens in NG Gemeente, Malmesbury
- 18 Okt. Konsert in St. George's Katedraal, Kaapstad
- 23 Nov. Kersfeeskonsert (aand) in NG Moedergemeente, Stellenbosch
- 30 Nov. Kersfeeskonsert (middag), Atlantis

- 6 Des. Kersfeeskonsert in Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
- 7 Des. Kersfeeskonsert in Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
- OPTREDES IN 1998 (LIBERTASKOOR):
- 22 Feb. Optrede tydens oggenddiens, NG Gemeente, Strand
- 8 Mrt. Kort optrede by die Ginekologiekongres se funksie, Spierlandgoed, Stellenbosch
- 15 Mrt. Optrede tydens aanddiens, VGK Cloetesville, Stellenbosch (interkerklike diens)
- 9 Mei. Gesamentlike optrede van Hoërskool Stellenbosch se koor en die Libertaskoor in Endlersaal, Stellenbosch
- 15 Mei Interkerklike optrede, Cloetesville
- 16 Mei. Konsert in Hoërskoolsaal, Vredendal
- 17 Mei Optrede tydens oggenddiens, VGK, Vredendal
- 20 en 21 Jun. Konserte in Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
- 22 Jun. Optrede tydens inhuldiging van die US se nuwe Kanselier, prof. Elize Botha, Endlersaal, Stellenbosch
- 23 Jun. Kort uitvoering in Jan van Riebeeck-skoolsaal, Kaapstad (Koor sing program van 30 minute, opgeneem vir TV-program Pasella)
- 19 Aug. Optrede tydens prof. Hans Roosenschoon se intreerede as nuwe direkteur van die US Konservatorium en hoof van die Departement Musiek, Endlersaal, Stellenbosch
- 29 Aug. Konsert in NGK Stellenberg se kerkgebou, Durbanville
- 7 Sept. Konsert in Katedraalkelder van die KWV, Paarl
- 18 Sept. Openingskonsert vir Stellenboschfees, Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
- 20 Sept. Optrede tydens oggenddiens in die kerk van die VGK Langa
- 23 Sept. Konsert vir Stellenboschfees, Endlersaal Konservatorium, Stellenbosch
- 10 Okt. Konsert in St Pieterskerk, Koksijde, België
- 11 Okt. Optrede tydens oggendmis, St Jacobskerk, Brugge, België
- 12 Okt. Kort optrede tydens funksie van SA/Vlaandere Vereniging, Antwerpen (Openingsweek)
- 13 Okt. Konsert in St Michielkatedraal, Brussel, België

- 14 Okt.   Konsert in Leuven Universiteit se Pieter de Somer Ouditorium, Leuven, België
- 15 Okt.   Konsert in Onse Lieve Vrouwe Kerk, Dendermonde, België (Die konsert is vir TV-uitsending opgeneem)
- 16 Okt.   Konsert in Auditorium voor de Stedelijke Akademie voor Muziek en woord, Izegem, België
- 17 Okt.   Optrede tydens Slotbanket van SA/Vlaamse Week in Kursaal Casino, Ostende, België

OPTREDES IN 1999 (STELLENBOSCH LIBERTASKOOR):

- 31 Jan.   Optrede tydens Oggenddiens, NG Moedergemeente Strand
- 13 Mrt.   Versoeningsoptrede vir Wes-Kaapse regering, Hazendal landgoed, Kuilsrivier
- 14 Mrt.   Optrede tydens aanddiens, Volkskerk Idasvallei, Stellenbosch
- 20 Mrt.   Optrede by Nederburgveiling, Paarl
- 20 Mrt.   Optrede by 'n ouetehuis, Paarl
- 17 Apr.   Optrede by Internasionale Biddag vir Vroue, Kaapstadse Stadsaal
- 22 Mei   Konsert in NG kerksaal, Bredasdorp
- 23 Mei   Optredes in VGK Gemeente, Bredasdorp
- 12 en 13 Jun.   Konserte in Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
- 24 Jun.   Konsert vir Suid-Afrikaanse konsul-generaal, International House, Manhattan, New York
- 25 Jun.   Konsert tydens Rockefeller University, New York, se weeklikse Vrydag-middaguurkonsertprogram, Caspary Auditorium
- 27 Jun.   Optrede tydens oggenddiens in die Allen AME Church, Queens, New York
- 27 Jun.   Middagkonsert in Riverside Church, Queens, New York
- 28 Jun.   Konsert ten bate van longkankernavorsing in St Thomas Church, 5th Avenue, Manhattan, New York
- 30 Jun.   Optrede by Smithsonian Folklife Festival, Washington DC
- 4 Jul.   Optrede tydens Oggenddiens '4th of July Morning Service', St. Columba's Episcopalean Church, Washington DC
- 6 Jul.   Konsert in National Cathedral, Washington DC
- 8 Jul.   Middagkonsert in Federal Reserve Bank se ouditorium, Boston
Aandkonsert in Faneuil Hall, Boston

9 Jul	Optrede (opelugkonsert) in Harvard Yard, Harvard University, Boston
10 Jul.	Buitelug-optrede op musiekkoepeel ("bandstand"), Rockport, Massachusetts
11 Jul.	Tree op tydens twee agtereenvolgende oggenddienste, Trinity Church, Copley Square, Boston
12 Jul.	Konsert in St. George Church, Lower Manhattan, New York City
29 Aug.	Optrede na aanddiens, NG Gemeente Welgelegen, Stellenbosch
5 Sept.	Optrede tydens oggenddiens, NG Gemeente Oostersee, Parow
9 Sept.	Optrede tydens Internasionale Konferensie (vir EFSA), Fismersaal, Konservatorium, Stellenbosch
10 Okt.	Optrede tydens oggenddiens ter herdenking van Anglo-Boereoorlog, Groote Kerk, Kaapstad
17 Okt.	Optrede tydens Ringkore Konsert, Stadsaal, Strand
26 Okt.	Optrede tydens Voedsel- en Wynfees, Stadsaal, Stellenbosch
27 Okt.	Optrede by dinee van 'n internasionale konferensie, US Bestuurskool, Bellville
21 Nov.	Kersfeeskonsert, Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
27 Nov.	Kersfeeskonsert, Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
28 Nov.	Middag-Kersfeeskonsert, Endlersaal, Stellenbosch

OPTREDES IN 2000 (STELLENBOSCH LIBERTASKOOR):

30 Jan.	Optrede tydens Oggenddiens, NG Moedergemeente, Strand
17 Maart	Tree op by Pat Gorralla se verjaarsdagpartytjie in Stadsaal, Stellenbosch
22 Mrt.	Gaskoor by optrede van Bloemfontein Kinderkoor, Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
4 Apr.	Optrede tydens funksie van SANUM-konferensie (Internasionale Wiskundekongres, Fismersaal, Konservatorium, Stellenbosch)
16 Apr.	Middagkonsert vir 'n groot gemeenskapsprojek, Elsiesrivier Civic Hall
17 en 18 Jun.	Uitvoering van Mendelssohn se <i>Elijah</i> in Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
14 Okt	Konsert vir 'n gemeenskapsprojek, Stadsaal, Tulbagh

- 15 Okt. Optrede tydens oggenddiens, VGK, Tulbagh
- 1 Nov. Optrede tydens Voedsel- en Wynfees, Stadsaal, Stellenbosch
- 11 Nov Optrede by Nederburg-ILandgoed, Paarl, tydens Mediclinic-funksie
- 26 Nov Optrede by die Internasionale Kardiologie Kongres, Spierlandgoed, Stellenbosch
- 2 en 3 Des Kersfeeskonserte in Endersaal, Konservatorium, Stellenbosch

OPTREDES IN 2001 (STELLENBOSCH LIBERTASKOOR):

- 4 Feb. Optrede tydens oggenddiens, NG Moedergemeente, Strand
- 31 Mrt. Middaguurkonsert tydens US Woordfees, Endlersaal, Stellenbosch
- 31 Mrt. Aandkonsert vir Mediclinic, Paul Cluver Amfiteater, Grabouw
- 1 Apr. Optrede vir EFSA in Fismersaal, Konservatorium, Stellenbosch
- 6 Apr. Optrede in Van Wyk Ouditorium, Kweekskool Stellenbosch
- 7 Mei Optrede tydens funksie van Daimler-Chrysler, Mount Nelson Hotel, Kaapstad
- 5 Aug. Optrede by Stellenbosch Koorfees (saam met kore wat Libertaskoorlede as dirigente het), Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
- 12 Aug. Aandkonsert in NG Moedergemeente, Durbanville
- 8 Sept. Optrede vir Elita de Klerk se Konsert, Kaapstadse Stadsaal
- 17 Sept. Afskeidsoptrede vir die Universiteit van Stellenbosch se uittredende rektor en visekanselier, prof. Andreas van Wyk, Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
- 30 Sept. Optrede gedurende oggenddiens van AME Church, Eersterivier
- 21 Okt. Middagkonsert in NG Gemeente Welgelegen, Stellenbosch
- 27 en 28 Okt. Konsert in Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
- 29 Nov. Konsert in Stiftskirche, Tübingen (in samewerking met die 'Deutsches Institut für Arzliche Mission')
- 17 Nov. Konsert, Paul Cluver Amfiteater, Grabouw
- 18 Nov. Konsert in Kaapsstadse Stadsaal saam met Ockie Morkel (koorlid) se koor
- 23 Nov. Konsert vir US-gaste, Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch

- 29 Nov.   Konsert, Stiftskirche, Tübingen, Duitsland
- 1 Des.   Konsert (vir TV-uitsending opgeneem) ter gedagtenis aan Wêreld-Vigsdag in Tutzing
- 3 Des.   Oggendoptrede in Rathaus, Hamburg
- 3 Des.   Aandkonsert in Katolieke Kerk (St Stephans), Hamburg
- 4 Des.   Konsert in Steinbeker Kirche, Hamburg
- 5 Des.   Middagoptrede by sinodesitting, Hannover
- 5 Des.   Aandkonsert in 'n kerk in Hannover
- 6 Des.   Optrede by Volkswagen-fabriek en -museum, Wolfsburg
- 7 Des.   Konsert in Michelstadt Stadtskirche, Odenwald
- 8 Des.   Konsert in St. Stephans Kirche, Würzburg
- 9 Des.   Optrede tydens oggenddiens, Lützelbach, Odenwald
- 9 Des.   Konsert van 45 minute net ná die kerkdien in Fritz-Walter Saal, Lützelbach, Odenwald
- 10 Des.   Konsert in Kreuzkirche, Herne
- 11 Des.   Konsert in Kirche an der Märthmannstrasse, Aplerbeck, Dortmund
- 13 Des.   Private Kersfeeskonsert vir pres. Rau in Schloss Bellevue, Berlyn
- 14 Des.   Konsert in Getshemane Kirche, Berlyn
(gedeelde konsert met Camerata Vocale)
- 15 Des.   Optrede tydens Jubileum-vieringsdiens, Gedächtnis Kirche, Berlyn
- 16 Des.   Optrede tydens oggenddiens in die Berliner Dom, Berlyn. Diens gelei deur biskop dr. Wolfgang Hüber, biskop van Berlin-Brandenburg
- 16 Des.   Konsert vir DaimlerChrysler by Mercedes Welt gebou, Salzufer, Berlyn
- 28 Des.   Optrede tydens begrafnisdiens vir Chris von Delft (Libertaskoor-lid) in die Welgelegen NG gemeente, Stellenbosch

OPTREDES IN 2002 (STELLENBOSCH-LIBERTASKOOR):

- 3 Feb.   Optrede tydens oggenddiens, NG Moedergemeente, Strand
- 30 Jan.   Optrede by Opening van die akademiese jaar, Universiteit van Stellenbosch, DF Malan-gedenkssentrum, Stellenbosch

- 8 Apr. Inhuldiging van die US se nuwe rektor en visekanselier, prof. Chris Brink Studentekerk, Stellenbosch
- 21 Apr. Optrede tydens erediens, St. Stephenskerk, Kaapstad
- 2 Jun. Optrede tydens aanddiens, NG Moedergemeente, Stellenbosch
- 20 Jun. Brahms se *Ein Deutsches Requiem* in Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
- 22 en 23 Jun. Brahms se *Ein Deutsches Requiem* in Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
- 25 Sept. Optrede tydens konsert vir die derde Internasionale Hugenote Konferensie in Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
- 13 Okt. Middagkonsert, VGK-gemeente, Piketberg
- 19 Okt. Konsert by Militêre Akademie, Saldanha
- 20 Okt. Optrede in gemeenskapsaal, Diazville, Saldanha
- 27 Okt. Aandoptrede by "Woordnag", NG Gemeente Welgelegen, Stellenbosch
- 30 Okt. Rektorskonsert, Universiteit Stellenbosch, Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
- 7 Nov. Optrede vir kongresgangers, SA Wiskundevereniging asook vir STIAS-konferensie, Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
- 24 Nov. Kersfeeskonsert in Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
- 30 Nov. Optrede op die La Motte-landgoed, Franschhoek
- 1 Des. Kersfeeskonsert in Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
- 16 Des. Optrede tydens Lise de Villiers en Andrew Flederman se huweliksdien, Kelvin Grove, Kaapstad

OPTREDES IN 2003 (STELLENBOSCH-LIBERTASKOOR):

- 2 Feb. Optrede tydens oggenddiens, NG Moedergemeente, Strand
- 8 Jun. Konsert, NG Kerk Welgemoed, Bellville
- 21 en 22 Jun. Konserte in die Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
- 30 Aug. Optrede ten bate van die Stellenbosse Universiteitskoor se toer na die buiteland, Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
- 5 Sept. Gesamentlike konsert met Tygerbergse Kinderkoor in Groote Kerk, Kaapstad
- 20 Sept. Konsert in NG Kerk, Velddrif
- 21 Sept. Optrede tydens oggenddiens, VGK-gemeente, Velddrif

- 2 Okt. Optrede by internasionale kongres oor mineraalontginning, KIKS, Kaapstad
- 12 Okt. Middagkonsert by AME Church, Diazville, Saldanha
- 26 Okt. Optrede as deel van 'n koorfees in die KunsteKaap Operahuis/Teater, Kaapstad
- 15 Nov. Konsert, NG Gemeente Oostersee, Parow
- 22 en 23 Nov. Uitvoering van Handel se *Messiah*, Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch

OPTREDES IN 2004 (STELLENBOSCH LIBERTASKOOR):

- 1 Feb. Optrede tydens oggenddiens, NG Moedergemeente, Strand
- 20 Feb. Optrede tydens toekenning van eredoktorsgraad deur die US aan pres. Thabo Mbeki, Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
- 19 Mrt. Aandoptrede by internasionale konferensie vir landboukrywers, Spierlandgoed, Stellenbosch
- 28 Mei Gesamentlike konsert met US Koor, Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
- 6 Jun. Konsert ter viering van 100ste bestaansjaar van ACVV, NG Toringkerk, Paarl
- 20 Jun. Konsert in Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
- 29 Jul. Optrede by die Golden Key-funksie vir Universiteit Stellenbosch, Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
- 29 Aug. Optrede tydens aanddiens, NG Studentekerk, Stellenbosch
- 16 Sept. Konsert vir US, Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
- 26 Sept. Konsert by Buckets of Love Charity Concert ten bate van Catholic Welfare, Stadsaal, Kaapstad
- 6 Okt. Optrede tydens funksie, Distillers Brandewyn, Van Rijn-kelder, Vlottenburg
- 7 Okt. Optrede tydens SA Akademie vir Wetenskap- Kuns se toekenningseremonie, Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
- 10 Okt. Eerste uitvoering van Ka-Nyamezele se *Messa da Boa Esperanza*, Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
- 16 Okt. Uitvoering van Ka-Nyamezele se *Messa da Boa Esperanza*. Middagoptrede in die Kunstekaap teater, Kaapstad
- 27 Oktober Middagoptrede tydens kerkdiens vir bekenstelling van nuwe Bybelvertaling in Laurenskerk, Rotterdam, Nederland

- 27 Okt. Optrede tydens amptelike bekendstelling (voor koningin Beatrix) van nuwe Bybelvertaling, De Doelen-ouditorium, Rotterdam
- 28 Okt. Gesamentlike konsert met Rotterdam Operakoor in Laurenskerk, Rotterdam
- 29 Okt. Europese Premièr van Ka-Nyamezele se *Messa da Boa Esperanza*, Domkerk, Utrecht
- 30 Okt. Oggendoptrede by Boekenbeurs, Antwerpen
- 30 Okt. Aandkonsert in Grote Kerk, Apeldoorn
- 31 Okt. Ka-Nyamezele se *Messa da Boa Esperanza* in Katedraal, Antwerpen
- 1 Nov. Konsert in Bethelkerk, Drachten
- 2 Nov. Konsert in Nieuwe kerk, Middelburg
- 4 Nov. Ka-Nyamezele se *Messa da Boa Esperanza* in katedraal, Kampen
- 6 Nov. Oggendoptrede in Rathaus, Hannover, Duitsland
- 6 Nov. Konsert in Petrikerche, Kleefeld, Hannover
- 7 Nov. Optrede tydens Oggenddiens, St Johanneskerche in Bemerode, Hannover
- 9 Nov. Konsert in Fritz-Walter-Halle, Schulstrasse, Lützel-Wiebelsbach
- 11 Nov. Konsert, Tutzing (opgeneem vir landwye TV-uitsending in Duitsland)
- 13 Nov. Konsert, St. Marienkerche, Berlyn
- 14 Nov. Optrede tydens oggenddiens in St. Marienkerche, Berlyn
Middagoptrede in Reichstag, Berlyn, tydens Volkstrauertagviering – voor pres. Horst Köhler
- 15 Nov. Konsert in St. Reinoldi Stadtkirche, Dortmund
- 16 Nov. Optrede tydens “Landeskirchen-synode”, Bielefeld
- 9 en 11 Des. Uitvoering van Ka-Nyamezele se *Messa da Boa Esperanza* in Oude Libertas-amfiteater, Stellenbosch

OPTREDES IN 2005 (STELLENBOSCH LIBERTASKOOR):

- 30 Jan. Optrede tydens oggenddiens, NG Moedergemeente, Strand
- 24 Feb. Optrede vir byeenkoms van Afrika Universiteitsrektore, Endlersaal, Konservatorium, Universiteit Stellenbosch

- 10 Mrt.   Gesamentlike konsert met Celsius vir US Woordfees, Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
- 19 Mrt.   Optrede tydens Jeannie de Villiers en Louis Strijdom se huweliksdien, NG Moedergemeente, Stellenbosch
- 16 Apr.   Konsert, La Motte, Franschoek (opgeneem deur 'n televisiespan uit Duitsland)
- 29 Mei.   Optrede tydens internasionale tandheelkunde konferensie, KIKS, Kaapstad
- 9 Jun.   Optrede tydens begrafnisdiens vir koorlid Lizette Murray se seun, Henri, NG Moederkerk, Stellenbosch
- 10 Jun.   Optrede tydens begrafnisdiens vir koorvoorsitter Christoff Pauw se pa, Strand-Noord NG-gemeente
- 21 en 28 Aug.   Uitvoering van Mendelssohn se *Elijah*, Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
- 29 Aug.   Optrede tydens Mont Blanc-funksie, Mount Nelson Hotel, Kaapstad
- 1 Sept.   Optrede tydens begrafnisdiens van Johan de Villiers se oom, Jean de Villiers, NG Gemeente Bergsig, Durbanville
- 17 Sept   Optrede by Internasionale konferensie oor Wyn en Gesondheid by Spierlandgoed
- 15 Okt.   Konsert, Robertson
- 16 Nov.   Optrede tydens oggenddiens, VGK-gemeente, Robertson
- 13 Nov.   Middagkonsert, AME Church, Eersterivier
- 13 Nov.   Optrede tydens aand-Kerssangdiens, en Julia Flederman (Johan en Louwina de Villiers se kleindogter) se doop, NG Gemeente Welgemoed, Bellville
- 16 Nov.   Optrede tydens funksie by Groot Constantia vir 320ste verjaarsdagviering van wynbedryf in Suid-Afrika
- 20 Nov.   Middag-Kersfeeskonsert in Mitchell's-plein, Kaapstad
- 25 en 26 Nov.   Kersfeeskonsert, Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch

OPTREDES IN 2006 (STELLENBOSCH-LIBERTASKOOR):

- 29 Jan   Optrede tydens oggenddiens, NG Moedergemeente, Strand
- 25 Feb.   Optrede vir EFSA, Arabella, Kleinmond
- 25 Mrt.   Optrede tydens huweliksdien van Pierre de Villiers en Annemarie de Kock, NG Moederkerk, Stellenbosch
- 23 Apr.   Optrede tydens oggenddiens, NG Moederkerk Stellenbosch

20 Mei	Konsert in gemeentesaal, Lutzville
21 Mei	Optrede tydens oggenddiens, VGK-gemeente, Ebenhaezer
11 Jun.	Konsert ten bate van kindersorg in NG Kerksaal, Onrusrivier, Hermanus
20 Aug.	Aandkonsert, Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
27 Aug.	Middagkonsert, Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
3 Sept.	Konsert in KunsteKaap-teater, Kaapstad, saam met 'n ander koor
5 Okt.	Optrede tydens SA Akademie vir Wetenskap en Kuns se toekenningseremonie in Kweekskoolsaal, Stellenbosch
22 Okt.	Middagkonsert in die Bergrivier-gemeente, VGK, Wellington
22 Okt.	Aandoptrede tydens Burger Kerskonsert, KunsteKaap-operahuis, Kaapstad
6 Nov.	Optrede tydens openingsfunksie van Internasionale Taalwetenskap-konferensie, Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
19 Nov.	Aandoptrede tydens Kerssangdiens, Moedergemeente, Stellenbosch
26 Nov.	Middag Kersfeeskonsert, Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch

BYLAE 3

Uitvoerings deur die Libertaskoor met orkes en soliste 1990

Handel se *Messiah* met die Hugo Lambrechts Orkes. Soliste: Ingrid von Zweel (sopraan), Hanneli Rupert (alt), Martinus van der Westhuizen (tenoor) en John Eagar (bas). Vir die uitvoering op 23 Desember was Isabella van Zyl die altsolis. Daar was vyf uitvoerings:

30 Nov.	In die NG Kerk Welgemoed, Bellville
1 Des.	NG Sinodesaal, Kaapstad
5 Des.	NG Kerk, Helderberg, Somerset-Wes
8 en 9 Des.	Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
23 Des.	Verkorte weergawe van <i>Messiah</i> , Nico Malan Operahuis, Kaapstad

1991

Mozart se *Requiem*, saam met die Kaapstadse Sinfonietta onder beskerming van KRUIK, en met soliste Heidemarie Lubbe (sopraan), Leslie Jennings (alt), David Parks (tenoor) en John Eagar (bas):

29 Jun.	Uitvoering van Mozart se <i>Requiem</i> in St. Michael en St. George Katedraal, Grahamstad
---------	--

Mozart se *Requiem*, saam met die Bloemfontein Sinfonietta onder beskerming van SUKOVS en met soliste Heidemarie Lubbe (sopraan), Hanré Lass (alt), Sidwill Hartman (tenoor) en John Eagar (bas). Daar was twee uitvoerings hiervan:

3 Jul.	In die Cathedral of Christ the King, Johannesburg
4 Jul.	Uitvoering van Mozart se <i>Requiem</i> in die Musaion, Universiteit van Pretoria

Mozart se *Requiem*, saam met die Kaapstadse Sinfonietta onder beskerming van KRUIK, met soliste Heidemarie Lubbe (sopraan), Hanneli Rupert (alt), Stephen Carletti (tenoor) en John Eagar (bas):

8 Des.	In die Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch
--------	---

1992

Die koor saam met instrumentaliste en soliste wat uit die koor self gekies is:

6 Mrt. Uitvoering van Ramirez se *Misa Criolla* in 'n konsert gedeel met die Langa Adult Choir in die Oude Libertas Amfiteater, Stellenbosch

7 Mrt. Uitvoering van Ramirez se *Misa Criolla*, Oude Libertas Amfiteater, Stellenbosch

16 Apr. Uitvoering van Handel se *Messiah* saam met die Kaapstadse Simfonietta, in die Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch

4 Jul. Uitvoering van Handel se *Messiah* met die soliste Heidemarie Lubbe (sopraan), Elizabeth Lombard (alt), Stephen Carletti (tenoor) en John Eagar (bas); in die Katedraal van St. Michael en St. George, Grahamstad

1993

Die koor saam met die Kruik-orke, met Jürgen Schwietering as konsertmeester en met soliste Heidemarie Lubbe (sopraan) en Werner Nel (bariton). Uitvoerings van Brahms se *Ein Deutsches Requiem*. Daar was drie uitvoerings:

2 Jul. In die Monument-teater se ouditorium, Grahamstad

4 Jul. In die Katedraal van St. Michael en St. George, Grahamstad

5 Des. In die Endlersaal, Stellenbosch

1994

Mendelssohn se *Elijah*. Die koor saam met die Hugo Lambrechts Camerata, met soliste Heidemarie Lubbe (sopraan), Hanneli Rupert (alt), Henk Klijnhans (tenoor) en George Stevens (bariton). Twee uitvoerings hiervan:

27 Nov. In die NG Kerk Welgemoed, Bellville

4 Des. In die Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch

1995

9 Apr. Uitvoering van Mendelssohn se *Elijah*. Die koor saam met die Hugo Lambrechts Camerata, met soliste Heidemarie Lubbe (sopraan), Hanneli Rupert (alt), Henk Klijnhans (tenoor) en George Stevens (bariton): In die Verenigende Gereformeerde kerk, Bridgetown, Oudtshoorn

1997

Die koor voer al die sopraansolis-gedeeltes en koor-gedeeltes uit Handel se *Messiah* uit, saam met Kruik se Kamerorkes en met Delina Lombaard as sopraansolis. Drie uitvoerings hiervan:

30 Mrt. In die kerk van VGK-gemeente Bridgetown, Oudtshoorn

20 en 21 Jun. In die Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch

2000

17 en 18 Junie Mendelssohn se *Elijah*, uitgevoer saam met lede van die Kaapse Filharmoniese Orkes en met soliste Heidemarie Lubbe (sopraan), Hanneli Rupert (alt), Lionel Mkhwanazi (tenoor) en André Howard (bariton). In die Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch

2002

Saam met die Kaapse Filharmoniese Orkes en met soliste Zanne Stapelberg (sopraan) en Simphiwe Qavane (bariton):

22 en 23 Jun. Brahms se *Ein Deusches Requiem* in die Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch

2004

Koorlede bespeel self Afrika-instrumente en tree op as soliste in die uitvoering van Ka-Nyamezele se *Messa da Boa Esperanza*:

10 Okt. Eerste uitvoering van die *Messa* in die Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch

16 Okt. Uitvoering van die *Messa*. Middagoptrede in die Kunstekaapteater, Kaapstad

27 Okt. Optrede tydens amptelike bekendstelling (voor koningin Beatrix) van die nuwe Bybelvertaling, De Doelen-ouditorium, Rotterdam. Die koor is begelei deur die Hollandse Symfonia. Slegs 'n uittreksel uit die *Messa*, nl. Bonga, in isiZoeloe saam met die orkes by dié geleentheid uitgevoer

29 Okt. Europese Premièr van die *Messa*, Domkerk, Utrecht

31 Okt. Uitvoering van die *Messa* in Katedraal, Antwerpen

4 Nov. Uitvoering van die *Messa* in Katedraal, Kampen

9 en 11 Des. Uitvoering van die *Messa* in Oude Libertas-amfiteater, Stellenbosch

2005

21 en 28 Aug. Uitvoering van Mendelssohn se *Elijah*, met lede van die Kaapse Filharmoniese Orkes en met soliste Beverley Chiat (sopraan), Violina Anguelov (mezzo-sopraan), Mlamli Lalapanzi (tenoor) en André Howard (bariton). In die Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch

Tydens die afronding van hierdie tesisstudie – oor die tydperk tot einde 2006 – het die koor Verdi se *Requiem* op 19 en 26 Augustus 2007 in die Endlersaal op Stellenbosch uitgevoer,

saam met die Kaapse Filharmoniese Orkes, en met soliste Zanne Stapelberg (sopraan),
Violina Anguelov (mezzo-sopraan), Sidwill Harman (tenoor) en André Howard (bariton).

BYLAE 4

Opnames van die Libertaskoor in die SABC se klankargief

(Die oorspronklike formaat word presies weergegee)

DIENS	KLAS	PROGRAM	TITEL	KONSEP	KAT. NO.	OPNAME	TYDS- DUUR	PRODUKSIE LEIER	INHOUD
Musiek- departement	Musiek Klassiek	Transnet Libertas Choir Johan de Villiers	Transnet Libertas Choir Johan de Villiers	De Villiers conducts the Transnet Libertas Choir in a performance of traditional African Xhosa songs, and works by Roelof Temmingh, Lionel Bart, Albie Louw en Marthie Driessen	CDM 2003/143 DAT 36/2003	19960723	45:44	Heidemarie Lubbe	(1) Trad Xhosa: "Bawo Thixo Somandla" (3:49) (Publ unknown) (2) Roelof Temmingh: "Rainbow Speech" (4:20) (Publ unknown) (3) Lionel Bart: Medley from "Oliver" (9:00) (Publisher unknown): (i)"Consider yourself" (ii)"Where is love?" (iii) "Oom-Pah-Pah" (iv) "As long as he needs me" (v) "I'll do anything" (vi) "Who will buy?" (vii) "Consider yourself" with soloists Delina Lombaard, Christelle Stoltz, Lise de Villiers, Rynette Jonker, Isak Hendricks, Stefan Botha, Pieter de Waal, Tim Harding and Danelle Smuts with Lindie Snyman (Piano) (4) Albie Louw/Vic Barsdorf: "Ons dorpie se Koor" (2:00) (Publ unknown) (5) Trad Xhosa:"Sibasa" ("We

									<p>are going" (3:45) (6) Trad. Xhosa: "Kwangena thino bo" (When the Libertas choir comes in, the people know that something joyous is going to happen.) (1:20)</p> <p>(7) Trad Xhosa: "Bayasibiza" (They are calling us!) (2:00)</p> <p>Mansore: (A) "This train" (composer unknown) (1:45)</p> <p>(B) "Bongapapane" (composer unknown) (3:00) (C) "Nkosi Sikelel' iAfrika" (2:00)</p> <p>(D) Nystedt: Benediction (1:39:30)? performed by the Transnet Libertas Choir conducted by Johan de Villiers</p>
Musiek-departement	Musiek Klassiek	Transnet Libertas Choir Johan de Villiers	Transnet Libertas Choir Johan de Villiers	The Transnet Libertas Choir conducted by Johan de Villiers in a performance of songs by Homilius, Mendelssohn, Chesnokov, Thompson, Temmingh, Ramirez and spirituals arranged by Dawson and Halloran	CDM 2003/143 DAT 37	19951203	38:00	Heidemarie Lubbe	<p>(1) Gottfried August Homilius: "Sacred songs of Prayer and Praise" A Four Part Motet set to the text of "The Lord's Prayer", Matthew 6:9-13) "Onse Vader in die Hemel" (Publ unknown) (5:10)</p> <p>(2) Felix Mendelssohn-Bartholdi: "Lift thine eyes" from <i>Elijah</i> (Psalm 121:1-3) (1:45) (Publ unknown)</p> <p>(3) Pavel Chesnokov: "Salvation</p>

									<p>is created" (3:03) (Publ. unknown)</p> <p>(4) Randall Thompson: Excerpts from "The Peaceable Kingdom" (A) "Have Ye not known?" (Isaiah 45:21) (B) "Ye shall have a song" (Isaiah 30:29) (5:07) (Pub unknown)</p> <p>(5) Roelof Temmingh: "Himne" (6:04) (Ms) with Lindie Snyman (Piano)</p> <p>(6) Ariel Ramirez: Excerpts from "Misa Criolla" (Publ unknown) (9:15) with soloists: Isak Hendricks, André Buys, Miranda Wildschut and Birgit Otterman and instrumental accompaniment by Gerrit Jordaan, Annemarie Rautenbach, Liza Greef, Ina Viljoen, Enid Brown, Tarnia Van Zitters, Marsha du Toit, Mette Warnich, Lindie Snyman, Paula Retief and Theresa Botha (A) Kyrie (B) Gloria</p> <p>(7) Two Spirituals: (A) "Mary had a Baby" (Arr William L. Dawson) (2:22) (Publ. Unknown) with Miranda Wildschut as soloist (B) Witness (Spiritual/Arr J</p>
--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

									Halloran) (Publ unknown) (2:40) Performed by the Transnet Libertas Choir conducted by Johan de Villiers at the Endler Hall, Stellenbosch
Musiek- departement	Musiek Klassiek	Transnet Libertas Choir Johan de Villiers	Transnet Libertas Choir Johan de Villiers	The Transnet Libertas Choir conducted by Johan de Villiers at the Endler Hall, Stellenbosch in a performance of traditional Xhosa songs, folk songs from across the world and songs by Hubert du Plessis, and John Pescod and arrangements of songs by Dirkie de Villiers, John Rutter and Leonard de Paur	Cdm 2003/144 Dat 37	19951203	42:00	Heidemarie Lubbe	(1) "Bawo Thixo Somandla" (Trad Xhosa) (3:15) (2) Hubert du Plessis: Excerpts from "Krokos, Opus 48" (3:09): (I) "By die pomp op Boplaas" (1;24) (II) "Die handvol glase (1:29) (4) Pieter de Villiers/Boerneef: (I) "Aandblom is 'n witblom" (1:48) (II) "My hart blom wit" (2:06) (5) John Pescod/ C Louis Leipoldt: "Oktobermaand" (2:06) met Delina Lombaard as solis en Lindie Snyman (Klavier) (6) Folk songs from across the world: "Hine Ma-Tov" Trad. Jewish/Dirkie de Villiers) (3:40 Incl appl) with Ankia Bornmans (soloist) Gerrit Jordaan (guitar) "Black Sheep" (Trad. America/John Rutter) (2:07) with Helena Lesch (soloist) (iii) "Marry a woman uglier than

									<p>you" (Trad. Calypso/Leonard de Paur)(3:49 Incl appl) with André Buys (soloist)</p> <p>(7) Two traditional songs of the Xhosa people of South Africa: (i) "Uyeza Umakoti" (2:34 Incl appl) with Veronica Mbambi (soloist) (In this wedding song, the guests are advised to wear their best clothes. A hunting song in which the young men are encouraged to take up arms and join in the hunt.) "Dubela Mfana" (3:43 Incl appl) with Nora Kewana as soloist (8) Encore: "This Train" (2:28 Incl. appl) "Bongopopaule" (3:51 Incl appl) (8) Closing announcement by conductor, Johan de Villiers</p> <p>(8) South African National Anthem: "Nkosi Sikelel' iAfrika "Sekelele" (2:04) sung by the Transnet Libertas Choir conducted by Johan de Villiers</p>
Klankargiewe	Aktuele	Vlaghysing-seremonie	Vlaghysing-seremonie In Kaapstad	Vlaghysingseremonie in Kaapstad waartydens Suid-Afrika se nuwe vlag bekend gestel is	T 94/644	19940426	24.07		<p>The Transnet Libertas Choir performs "The Call of South Africa". Commentary Hoisting of New Flag. The Choir performs Nkosi Sikelel' iAfrika. The Choir</p>

									performs "The Call of South Africa". Commentary
Radio South Africa	Musiek Klassiek	Festival	Standard Bank National Arts Festival	'n Spesiale program van uittreksels van musiek waarvan opnames gemaak is tydens die Standard Bank Arts Festival in Grahamstad 1992	TM 7223(92)	19920216	60.00	Bruce Johnson	Mozart : "Requiem", "Kyrie" (2.40), performed by the Transnet Libertas Choir conducted by Johan de Villiers
Radio South Africa	Music Classical	Festival	1992 Standard Bank National Arts Festival	The second and final programme featuring some of the music performed at the 1992 Standard Bank National Arts Festival held in Grahamstown	TM 7628(92)	19920913	60.00	Bruce Johnson	Handel: "And the Glory of the Lord" from Messiah (2.30), performed by the Transnet Libertas Choir conducted by Johan de Villiers
Radio South Africa	Music Classical	Festival	Grahamstown Arts Festival 1993	Special programme on the 1993 Grahamstown Arts Festival, compiled by Bruce Johnson and presented by Roy Williams	TM 8438-8439(93)	19930815	90.00	Bruce Johnson	Brahms: Ein Deutsches Requiem, 2 nd Movement (6.20), performed by the Transnet Libertas choir and Capab orchestra conducted by Johan de Villiers
Radio South Africa	Music Classical Series	Sweet Singing in the Choir	Choirs	A new series of programmes on South-African choirs - music and interviews included	TM 9062(94)	19940712	45.00	Martin Hesse	In this Programme: The Musica Singers and the Transnet Libertas choir. Interviews with conductors: Cecilia Jacobs (Musica Singers) and Johan de Villiers (Transnet Libertas Choir) "Elijah Rock" (2.45); "Ol'e Man River" (3.05); "Summertime" (4.12) "Kinders moenie in die

									water mors nie" (2.27) "Uyeza Umakoti" (2.26), performed by the Transnet Libertas choir conducted by Johan de Villiers.
Radio South Africa	Music Classical	Festival	Standard Bank National Arts Festival 1994	A special programme of highlights of The Standard Bank National Arts Festival of 1994	Tm 9224-9225(94)	19941204	70.00	Bruce Johnson	Mendelssohn: "He watching over Israel" (3.26); Vaughan-Williams: "Linden Lea" (3.01); De Pair: "Marry a woman uglier than you" (3.22), performed by the Transnet Libertas choir conducted by Johan de Villiers

BYLAE 5

Opnames van die Libertaskoor in die SABC se televisie-argief

(Title report from Database Telcat)

KUNSTENAAR	TITEL	SUBTITEL	MUSIEK	RAK NO.	BETA NO	UNIKUM	UITTREKSEL
Transnet Libertaskoor	Messiah Highlights	Die Messias	Messias Handel	DG01f041	SP60-3388	72963	'n Program met glanspunte uit 'Die Messias' van Handel. Die hele program is vroeër vanjaar opgeneem in die Katedraal op Grahamstad tydens die Kunsfees. Hierdie program kyk egter net na 'n paar hoogtepunte. Die kunstenaars is die Transnet Libertaskoor; die Pro Musica orkes met dirigent Johan de Villiers. Die soliste is Heidemarie Lubbe (Sopraan); Elizabeth Lombaard (Alt); Stephen Carletti` (tenoor)
Transnet Libertaskoor	Symphony of Voices			DG06e019	SP60- 14034	77012	Symphony of Voices was held at RAU on 11/9/1994 with performances by Transnet Libertas Choir - conductor: Johan de Villiers Imilonji Kantu - George Gobingca Mxadana East Rand Male Symphony Timothy Motlounge Randse Afrikaanse Universiteit Bernard Wakeford

KUNSTENAAR	TITEL	SUBTITEL	VIDEO NO.	BETA-NO.	REEKS	EPISODE	TX DATUM	UNIKUM	UITTREKSEL
Libertaskoor	Antenne 4	Netnes Esp. 18	V90-17035				19900705	# 63772	Annie Malan Verlore Goedere Kantoor Oorlewingstrommeltjie Draadkarretjies Geheime Vallei Libertaskoor
Libertaskoor	Antenne2	Libertaskoor	V90-2588		2	29	19900918	63779	Cornucopia Kunsgalery Illford Profoto Awards - Fotografie Toekenning Rolprente: Resensies deur Leon van Nierop Petronel Malan - SAUK Musiekprys Wenner Steve Hofmeyr - Ateljeegas en Musiekvideo
Libertaskoor	Pasella			Op60- 2266	1	21	19980804 19980806		
Libertaskoor	Pasella	Francois Pienaar: His new advertisement	Getal kassette 1 van 1	Sp60- 56468	2	14	20000204 20000208		

Omdat die SABC geen rekordhouding van die direkte uitsending hier onder het nie, word dit in 'n aparte kolom aangegee.

KUNSTENAAR	TITEL	PRODUKSIE	DATUM
Libertaskoor	Lentekonsert "In Harmonie die Toekoms in"	SABC (Lewendige uitsending)	1991 2 Oktober

BYLAE 6

Onames van die Libertaskoor in KYKNET se televisie-argief

KUNSTENAAR	PROGRAM	SUBTITEL	VIDEO NO.	RAK NO.(kan verander)	PRODUKSIELEIER	INHOUD	DATUM VAN UITSENDING	TYDSDUUR
Stellenbosch Libertaskoor	KYKNET Ouverture	Messa da Boa Esperanza	94053T	B028/03/96	Elsabé Daneel	Agter-die-skerm-kykie na die werksaamhede van die Stellenbosch Libertaskoor o.l.v Johan de Villiers	15 Oktober	37 Minute

BYLAE 7**Video's en DVD's wat van die Libertaskoor in die buiteland gemaak is**

KUNSTENAAR	TITEL	PRODUKSIE	DATUM VAN OPNAME	KOÖRDINASIE	TYDSDUUR
Optrede Transnet Libertas Chor (direkte uitsending)	Musikantenstadel Karl Moik	*	30 November	Oostenrykse TV	
Libertaskoor	Zuid-Afrikaanse Week in Vlaanderen	De Vlaams-Zuid Afrikaanse Kultuurstichting	Van 10 tot 17 Oktober 1998	Videoklub Dendermonde	
Der Stellenbosch Libertas Chor	Das Tutzing Konzert (which was shown on Bavarian Television on International AIDS Day, 1 December 2001)	Deutschlandtournee Dezember 2001 Zugunsten der AIDS-Arbeit in Südafrika	Promotional video 2001	Das EFSA Institut - Die Evangelische Kirche in Deutschland (EKD)	1 uur en 12 minute
Stellenbosch Libertas Chor	Stellenbosch Libertas Chor aus der St. Josephs-Kirche in Tutzing	Bayerischer Rundfunk (BR)	11 November 2004	Das EFSA Institut - Die Evangelische Akademie Tutzing	86 Minutes

BYLAE 8

Kompakskyf-opnames van die Libertaskoor

KUNSTENAAR	TITEL	DATUM VAN OPNAME	PUBLIKASIE	BESKRYWING	MUSIEK PRODUKSIELEIER	HISTORIESE WAARDE
Libertas Choir	Libertas Choir under patronage of Women for South Africa	1989 - 1990	SABC Radio Marketing	Kasset		Eerste klankopname van die Libertaskoor
Transnet Libertas Choir	Transnet Libertas Choir in Concert	6 June 1992 20 November 1993	JSN Musiek SABC during live performances	digitale CD	Heidemarie Lubbe	
Libertas Choir	Libertas Choir in Concert II	3 December 1995, 23 June and 1 December 1996	JSN Music Pretoria SABC during live performances	digitale CD	Heidemarie Lubbe	
Stellenbosch Libertas Choir	10 Year Celebration	20 en 29 April 13 Mei 1999	Stellenbosch koor	digitale CD	Heidemarie Lubbe	
Stellenbosch Libertas Choir; Johan de Villiers; with accompanying musicians	On tour, Germany 2001	13, 20 EN 29 Augustus 2001	Stellenbosch Libertas Choir LIB 2001 Libertas Choir	digitale CD	Heidemarie Lubbe	
Stellenbosch Libertaskoor	Messa da Boa Esperanza – Message of Good Hope	Live recording of the try out in the Endler, 2004	Brasschaat: Boekmakerij Gert-Jan Buitink, (2004)	digitale CD	Mario Cronjé	Suid-Afrika se eerste opname van die eerste mis in 11 landstale
CD 2: Kore en Sanggroepe	'n Snit van die Stellenbosch Libertaskoor	2005	Die Vriende van Afrikaans	digitale CD	Etienne Smit en 'n paneel van die Wellington Tak	
Stellenbosch Libertas Choir	Live at the Endler	2006	2003 Merchant Records, SA	digitale CD	Helmut Meijer	
Stellenbosch Libertas Choir	Christmas with the Stellenbosch Libertas Choir	Live performances in Endler, 26 and 27 November 2006		digitale CD	Mario Cronjé	

Stellenbosch Libertas Choir	Freedom in Harmony	2006	Stellenbosch Koor 1-3: Direkte opname van konsert op 10 October, 2004 4: Opname op 29 Augustus, 2001 5-14: Direkte opname van konsert op 29 Augustus, 2005 15: Opname op 13 Mei, 1999 16-19: Opname op 30 November en 1 Desember, 2005	1 Sound disc. digital	Mario Cronjé Opname op 13 Mei, 1999 (Heidemarie Lubbe) 4: Opname op 29 Augustus, 2001 (Heidemarie Lubbe)	
--------------------------------	--------------------	------	---	--------------------------	---	--

Waar die Libertaskoor op kompakskyf gevind kan word (Sabinet)

ONDERWERPE	TOEGANGS NO.	HOLDINGS (VOORRADE)	CALL NO.(OPVRAAG NO.)	LOCATION (PLEK)
Stellenbosch Libertas Choir; Johan de Villiers, with accompanying musicians	OCM 4966 2060	Unisa (g 2570)	ACD 10035	ACD 1L Status: x

BYLAE 9

Die grondwet van die Libertaskoor, saamgestel in 1996

(Hierdie is 'n gedeelte van die Liberstaskoor se grondwet. Slegs die gedeelte wat van toepassing op musiek is, is hier gebruik).

A. Die Libertaskoor (hierna genoem "die Koor") is in 1989 op inisiatief van die beweging Vroue vir Suid-Afrika te Stellenbosch gestig as die eerste volwaardige permanente koor in Suid-Afrika, met Johan de Villiers as dirigent.

B. Die Koor bestaan sedertdien ononderbroke en het reeds landswyd oor die Republiek en in Europa opgetree en bekendheid verwerf.

C. Tussen 1991 en 1996 het die Koor kragtens ooreenkoms met Transnet as die Transnet-Libertaskoor bekend gestaan vanweë steun wat Transnet aan die Koor verleen het, maar daardie verbintenis is nou beëindig.

D. Die dirigent en lede van die Koor wil die Koor met die oog op die toekoms as 'n onafhanklike regspersoon konstitueer en sy sake voortaan op formele grondslag plaas.

E. Derhalwe is besluit, op 'n vergadering gehou in die Ou Konservatorium, Stellenbosch op (1 Augustus 1996), om hierdie as die Grondwet van die Libertaskoor aan te neem:

Afdeling A

1. Die Koor sal bekend staan as die [Libertaskoor] met dien verstande dat die Koor geregtig sal wees om sy naam van tyd tot tyd deur 'n besluit van die meerderheid van sy lede aan 'n persoon of instansie wat die Koor ondersteun, te koppel.

Doelstellings:

Die hoofdoelstellings van die Koor is:

2.1 om gesonde interaksie tussen verskillende kultuur- en samelewingsgroepe in Suid-Afrika deur die uitvoering van musiek te bevorder;

2.2 om, met die oog op voorgaande, sy lede op 'n meriete-grondslag uit 'n wye verskeidenheid van gemeenskappe in die Wes-Kaap te trek en sy aard onder meer deur sy samestelling, koordrag en musiekrepertoire te weerspieël.

2.3 om die uitvoering van en opvoeding in musiek as kultuurvorm in al sy vertakings in Suid-Afrika te bevorder en te ondersteun, om die belangstelling van die breë publiek in musiek van blywende kulturele waarde op enige wyse aan te wakker, aan te moedig en te bevorder, en om die skepping in Suid-Afrika van musiekwerke van blywende kulturele waarde te ondersteun en te bevorder;

2.4 om deur openbare optredes, verspreiding van klank- en beeldopnames of enige verwante bedrywighede inkomste te genereer, skenkings of bemakings of erflatings van enige gelde of bates te aanvaar en fondse te werf om die Koor in staat te stel om die doelstellings voormeld te verwesenlik;

2.5 om vanweë die Koor se deelname aan en bevordering van die gemelde kulturele bedrywighede van die Kommissaris van Binnelandse inkomste vrystelling van inkomstebelasting ingevolge Artikel 10(1)(cB)(dd) en vrystelling van skenkingsbelasting ingevolge Artikel 56(1)(h) van die inkomstebelastingwet te verkry ten opsigte van alle verdienste of ontvangste wat die Koor mag toeval;

2.6 om aktief saam te werk met enige liggaam wat oogmerke soortgelyk aan die doelstellings voormeld nastreef en wat self ingevolge Artikel 10(10)cB)(dd) van die inkomstebelasting vrygestel is en om sodanige liggame te ondersteun en te bevorder” (Libertaskoor Grondwet, 1996).

BYLAE 10

Hulp verleen aan histories agtergeblewe gemeenskappe en andere

Die Cape Town Mission Homes & Services, 'n organisasie wat hom toespits op welsynswerk vir "mishandelde kinders en weeskinders" sowel as behoeftige senior burgers, en wat veral op die Kaapse Vlakte werksaam is.

Die Durbanville-Kinderhuis.

Die ERUB Kinderkoor (wie se lede kom uit die gemeenskappe van Elsiesrivier, Ravensmead, Uitsig en Bishop Lavis. (Hulle is met fondse vir hul oorsese toer gehelp deur die Libertaskoor.)

Die Masikjule-kinderhuis in Khayelitsha.

Die Mfuleni-gemeente in Blackheath (vanwaar 'n aantal Libertaskoorlede afkomstig was).

Die Pionierskool vir Blindes op Worcester.

Die Stellenbosse Kindersorg.

Die Suid-Afrikaanse Vereniging vir Outisme.

USKOR, die Universiteit van Stellenbosch se gemeenskapsdiensorganisasie wat wyd oor die Wes-Kaap bystand aan agtergeblewe gemeenskappe verleen.

Die Vereniging vir Volwasse onderrig van die Atlantis-gemeenskap wat ook deur Naspers ondersteun word.

Optredes ten bate van gemeenskapsprojekte

(Hierdie is slegs sommige van die skenkings wat aan instansies gemaak is.)

1990. People's Music Festival in die (destydse) Nico Malan skouburg. As deel van die 'Nico vir Almal Projek'. Optrede: 17 Junie 1990.

1990. Konsert in St. George's-katedraal op uitnodiging. Die opbrengs van die konsert het aan die Masikhele-weeshuis in Cross Roads gegaan: 23 September 1990.

1990. Optrede vir die personeel van die Tygerberg Hospitaal, ten einde kulturele afleiding vir die personeel en pasiënte te gee: 14 September 1990.

1990. NG Sendingkerk, Op die Berg, in die Koue Bokkeveld ten bate van sending. Konsert: 8 September 1990.

1990. Optrede tydens Konsert vir Kindersorg, Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch: 8 Maart 1990.

1991. Optrede tydens Konsert vir Kindersorg, Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch: 4 April 1990.

1993. Die uitvoering was deels ten bate van die Vereniging vir Outistiese Kinders: Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch. Konsert: 20 November 1993.

1994. Optrede tydens konsert vir Kindersorg in die Endersaal, Konservatorium, Stellenbosch: 5 Mei 1994.

1994. Konsert ten bate van Mfuleni Kinderhuis, Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch: 20 Augustus 1994.

1995. Konsert ten bate van Durbanville Kinderhuis, Endlersaal, Konservatorium, Stellenbosch: 19 Augustus 1995.

1996. Optrede in Worcester waar die opbrengs aan die Pionierskool vir blindes gegaan het.

1996. Optrede in die Hoërskoolsaal, Atlantis, waar die opbrengs na die Sentrum vir Volwasse Onderrig gegaan het: 12 September 1996.

1999. Inkomste van konserte het gegaan aan die Universiteit van Stellenbosch se musiek-oorbruggingskursus.

1999. Konsert ten bate van longkankernavorsing in St Thomas Church, 5th Avenue, Manhattan, New York: 28 Junie 1999.

2000. Elsiesrivier, Civic Hall. Die uitvoering is gehou ten bate van 'n 'Arts Project' soos geïdentifiseer deur die gemeenskapsleier, dr. Lionel Louw: 28 November 2000.

2000. Tulbagh Stadsaal. Die opbrengs van die optrede het na 'n gemeenskapsprojek van Tulbagh gegaan: 14 Oktober 2000.

2001. Donasies is by elke uitvoering ten bate van vigsprojekte in Suid-Afrika ontvang:
29 November tot 16 Desember.

2003. Konsert in Velddrift. 'n Donasie word gemaak aan die St. Helena Sandveld Tehuis: 21
September 2003.

2004. Die koor het konserte in Duitsland gehou ten bate van die werk wat die Nasionale
Godsdiensassosiasie in SA in die belang van vigslyers doen (onder Christen-, Moslem- en
Joodse geloofsgemeenskappe): 5 tot 17 November.

2004. Konsert 'Buckets of Love', ten bate van Catholic Welfare, Kaapstad Stadsaal:
26 September 2004.

2006. Die koor het in die KunsteKaap Teater ten bate van *Die Burger* se Kersfonds opgetree:
22 Oktober 2006.